

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Hazırlayan:

Mehmet VELİOĞLU
060602004

Tezin Adı:

Sivil Toplum Kuruluşlarının Demokrasi Üzerindeki Etkileri

Yüksek Lisans

Tez Yöneticisi:

Yrd. Doç. Dr. Sara ONUR

KIRIKKALE – Mayıs 2009

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Mehmet VELİOĞLU tarafından hazırlanan “Sivil Toplum Kuruluşlarının Demokrasi Üzerindeki Etkileri” adlı tez çalışması, jürimiz tarafından, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir. 18.05.2009.

Başkan

Üye

Yrd.Doç.Dr. Sara ONUR
(Danışman)

Yrd.Doç.Dr. Cemal FEDAYİ

KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “**Sivil Toplum Kuruluşlarının Demokrasi Üzerindeki Etkileri**” adlı çalışmamı, ilmi ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve hay-siyetimle doğrularım.

18 Mayıs 2009

Mehmet VELİOĞLU

TEŞEKKÜRLER

Çalıőmalarım sırasında sürekli desteğini ve rehberliğini yanımda hissettiğim başta değerli tez danıőmanım Sayın, Yrd. Doç. Dr. Sara ONUR olmak üzere, Yrd. Doç. Dr. Hüseyin DEMİR, Yrd. Doç. Dr. Rafet ÇEVİKBAŐ, Yrd. Doç. Dr. Celalettin GÜNGÖR, Yrd. Doç. Dr. Rauf KARASU ve bugünlere gelmemde emeği geçen diğer tüm hocalarıma teőekkür ederim.

18 Mayıs 2009

Mehmet VELİOğLU

ÖZET

XII. yüzyılda ilk kez dikkat çeken sivil toplum, özellikle demokrasinin işleyişinde artan bir öneme sahiptir. Sivil toplumun demokraside sahip olduğu bu özel önem, bireyler, partiler, dernekler ve diğer sivil toplum kuruluşları ile bu birimlerin demokratik katılımındaki rolünden kaynaklanmaktadır.

Demokrasinin temeli, hak ve özgürlüklere dayanmaktadır. Bu hak ve özgürlüklerin devlet tarafından kısıtlanması karşısında, sivil toplum kuruluşları tepkilerini demokratik yollarla dile getirerek, devlete yol göstermektedir. Devlet, böylece kendi siyasi işlevlerini yerine getirerek, vatandaşlarının haklarını ve sorumluluklarını dikkate almaktadır. Ayrıca, devlet ve sivil toplum demokratik bir devleti ve demokratik bir toplumu oluşturmak için birlikte hareket etmektedir. Diğer yandan, sivil toplum kuruluşlarının günümüzdeki rolüne, demokrasinin etkin bir siyasi baskı aracı olarak, toplumsal değişimde ağırlıklı bir konumda olması da eklenmiştir.

Çalışmamızda sivil toplumun ne olduğu ve sivil toplum kuruluşları ile demokrasi ilişkisi araştırılmaktadır. Sivil toplum, sivil toplum kuruluşları ve demokrasi konuları ele alınarak; bu unsurların birbiri ile ilişkisinin irdelenmesi yapılacaktır. Devlet-sivil toplum arasındaki etkileşim sürecinde daha demokratik bir toplum nasıl yaratılabilir, ya da demokratik bir devlet nasıl bir sivil toplumdan veya sivil toplum kuruluşlarından oluşur? Demokratik bir devletin varlığı, demokratik bir toplumun varlığı ile mi oluşmaktadır? gibi soruların cevabı araştırılmaktadır.

Çalışmanın Anahtar Kavramları; “Sivil Toplum”, “Sivil Toplum Kuruluşları” ve “Demokrasi”dir.

ABSTRACT

Civil society, catching attention in the 12th century for the first time, has an increasing impact especially on the process of democracy. This special impact that civil society has on democracy is based on the role of democratic participation of the individuals, political parties, associations and other civil society institutions.

The basic of democracy is based on the rights and independence. Opposite to the restriction of the rights and independence, civil society institutions give a hand to the state by putting its reactions into words with through democratic ways. Thus, the state is able to take the rights and responsibilities of its citizens into account by accomplishing its own political functions. As a result the state and civil society act together in order to form a democratic state and society. Additionally, the present-day role of civil society institutions, their role as an effective political means of pressure, and their weight on societal changes are stressed.

This study is a research on civil society, civil society institutions, and their relation to democracy. With the examination of ‘civil society’, ‘civil society institutions’, and ‘democracy’; the relation between these key components will be analyzed. Questions such as follow will be answered ‘How can one create a more democratic society, or how can a civil society, respectively civil society institutions form a democratic state? Is the presence of a democratic state the cause or result of the existence of a democratic society?’

Keyword: “civil society”, “civil society institutions”, “democracy”.

İÇİNDEKİLER

KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA.....	II
TEŞEKKÜRLER.....	III
ÖZET	IV
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: SİVİL TOPLUM.....	3
1.1. Sivil Toplum Nedir?	3
1.2. Sivil Toplumla İlgili Temel Kavramlar	11
1.2.1. Devlet ve Sivil Toplum.....	12
1.2.2. Birey ve Sivil Toplum	15
1.2.3. Kamusal Alan ve Sivil Toplum	16
1.2.4. Sivil Etkinlik.....	18
1.3. Sivil Toplum Kavramının Tarihsel Gelişimi:	19
1.3.1. Antik Yunan Dönemi	20
1.3.2. Sivil Toplum Kuramcıları.....	22
1.4. Modern Sivil Toplum Yaklaşımları	30
1.4.1. Çoğulcu Sivil Toplum	31
1.4.2. Minimum Devlet Toplumu.....	31
1.4.3. Katılımcı Sivil Toplum.....	32
2. BÖLÜM: SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI.....	33
2.1. Sivil Toplum Kuruluşlarının Kapsamı, İlişkili Olduğu Kavramlar ve Küreselleşme	36
2.2. Sivil Toplum Kuruluşlarının Özellikleri	41
2.3. Sivil Toplum Kuruluşlarının İşlevleri	45
2.3.1. Siyasal İşlevleri	47
2.3.2. Kültürel İşlevleri.....	50
2.3.3. Bireysel İşlevleri.....	51
2.4. Sivil Toplum Kuruluşlarının Örgütlenme Türleri	51
2.4.1. Vakıflar.....	52
2.4.2. Dernekler.....	52
2.4.3. Sendikalar	53
2.4.4. Yurttaş Girişimleri.....	54
2.4.5. Yerel Yönetimler	54
2.5. Sivil Toplumun Önemi	56

3. BÖLÜM: SİVİL TOPLUM VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ DEMOKRASİYE	
ETKİSİ	59
3.1. Demokrasi.....	61
3.1.1. Demokrasi Nedir?.....	62
3.1.2. Demokratik Sürecin Özellikleri.....	65
3.1.3. Demokrasinin Temel Değerleri İlkeleri ve Özellikleri	69
3.1.4. Liberal Demokrasinin Getirdikleri.....	77
3.1.5. Çağdaş Demokrasilere Yapılan Eleştiriler.....	79
3.2. Sivil Toplum Kuruluşları, Devlet ve Demokrasi İlişkisi	82
3.3. Sivil Toplum Kuruluşlarının Sorunları ve Demokratik Sürece Olumlu ve Olumsuz Etkileri.....	90
3.3.1. Doğrudan Faydaları	91
3.3.2. Toplumsal Açından Sorunları ve Olumlu - Olumsuz Etkileri.....	93
3.3.3. Siyasal Açından Sorunları ve Olumlu - Olumsuz Etkileri	96
3.3.4. Ekonomik Açından Sorunları ve Olumlu - Olumsuz Etkileri	98
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	100
KAYNAKÇA.....	105

GİRİŞ

Sivil Toplum, Batı'nın yaşamış olduğu tarihsel sürecin sonucunda ortaya çıkmış ve günümüze kadar gelmiş olan bir kavramdır. XII. yüzyılda ekonominin canlanması Batı Avrupa'da yeni bir toplumsal sınıfın doğmasına neden olmuştur. Bu toplumsal sınıf zamanla güçlenerek yeni yerleşim yerleri olan kentleri oluşturmuştur. Kentler zamanla kendi kendine yeter bir duruma gelmiştir. Kraldan alınan yetkilerin, güçlenen kentlere verilmesi, kralın yönetim alanından bağımsız bir yapı oluşmuştur. Bu yapı zamanla sivil toplum kavramı olarak siyasal literatürde yerini almıştır.

Başlangıçta sivil toplum, kentte yaşayanların çıkarlarını gayri resmi bir koruma fonksiyonu ile korumaktaydı. Zamanla meşruluğu kabul edilen bu örgütlenmeler, kamusal alan ile özel alan arasındaki ilişkiyi sağlamada çeşitli görevler üstlenmişlerdir. Bu görevleri üstlenirken de ne devlete tamamen yabancı kalmışlar, ne de devletin tamamen karşısında yer almışlardır.

Sivil toplum kendisini oluşturan bireylerin hak ve özgürlüklerini devlete karşı savunarak, daha fazla hak ve özgürlük elde etme çabası ile demokrasinin daha iyi işlemesi açısından önemli görevler üstlenmektedir. Sivil toplum ve devlet arasında zaman zaman doğan çatışma, demokrasinin gelişmesinde çok önemli olan toplumsal uzlaşmayı sağlamaktadır. Demokratik sistemlerde çoğulculuk ve katılım önemli unsurlardandır. Çünkü çoğulcu anlayış farklılıkların bir arada yaşamasına imkân vermektedir. Katılım ise, toplumun haklarını ve özgürlüklerinin bilincinde olması açısından önemlidir.

Günümüzde küreselleşme etkisi ulus devletlerin yapılarını ciddi anlamda etkilemiştir. Ulus devletlerin küresel ekonomi ile uyum sağlama çabasında zorlanması ya da geç kalması sonucunda toplumdaki refah düzeyi azalarak toplumun siyasetten uzaklaşmasına sebep olmuştur. Toplum sadece birçok ülkede siyasi partiler aracılığı ile belirlenen sürelerde siyasete katılmakta ve olabilecek olumsuz durumlarda tepkilerini bu sürelerin sonuna kadar bir daha dile getirememektedir. Halkın siyasetten uzaklaşması devleti halk karşısında güçlü bir konuma getirmiştir. İşte bu noktada demokrasinin tam işleyebilmesi için yeni aktörler aracılığı ile halkın siyasete katılımını artırmak amaçlanmıştır. Sivil toplum kuruluşları adı verilen bu yeni aktörler oluşan bu meşruiyet krizinin de aşılmasında da önemli görevler üstlenmektedir. Bu yüzden günümüzde sivil toplum kuruluşlarının önemi de gittikçe artmaktadır.

Çalışmanın, birinci bölümünde sivil toplum kavramının tarihi gelişimi incelenmektedir. Sivil toplumun nasıl ortaya çıktığı, günümüze kadar gelen süreçte kazandığı anlamlar, sivil toplum kuramcılarının bu kavram hakkındaki görüşleri ve sivil toplumla ilgili modern yaklaşımlar bu bölümde irdelenmektedir.

İkinci bölümde sivil toplum kuruluşlarının özellikleri, önemi, daha çok hangi tür işlevleri olduğu ve sivil toplum kuruluşlarının örgütlenme türlerinin önemi araştırılmaktadır.

Üçüncü bölümde de demokrasi kuramlarına, özelliklerine, demokrasinin yararlarına, demokrasiye yapılan eleştirilere ve demokrasinin sivil toplum kuruluşları ile ilişkisine değinilmekte, sivil toplum kuruluşlarının demokratik sürece etkileri irdelenmekte ve genel bir değerlendirme yapılarak sivil toplum kuruluşlarının demokratik sürece etkisi hakkında çıkarımlar yapılmaktadır.

1. BÖLÜM: SİVİL TOPLUM

Birçok anlamda siyaset bilimlerinde sıkça kullanılan sivil toplum kavramı, Batı’da yaşanan toplumsal değişimlerin birikimine bağlı bir oluşumdur. Aynı zamanda toplumun geçirdiği siyasal, kültürel ve ekonomik değişimlerden de etkilenen bu kavram, birçok düşünür tarafından farklı anlamlarda kullanılmış ve bu kavrama farklı içerikler kazandırılmıştır. İşte bu bölümde sivil toplum kavramının kuramsal gelişimi, bağlantılı olduğu kavramlar ve sivil topluma ait var olan modern yaklaşımlar ele alınıp irdelenecektir.

1.1. Sivil Toplum Nedir?

Fransızca-Latince kökenli olan “civil” kelimesinin anlamı ‘görgü kurallarını iyi bilen’ olmakla birlikte; medeni, nazik ve kibar anlamlarını da çağrıştırmaktadır.¹

Sivil kelimesi genelde “asker olmayan ya da üniforma giymeyen” olarak da anlaşılmaktadır. Sivil kelimesinin yanına “toplum” kelimesi eklenmesiyle, sosyolojik bir anlama yani “kendiliğinden ve iradi olarak örgütlenmiş topluluklar” anlamına gelmektedir. Toplumsal ve siyasal hareketlere bağlı olarak yani “doğal durum”^{*} dan “uygarlık” durumuna geçme anlamında da kullanılmıştır.²

İlk zamanlarda yurttaş ve sahip olduğu haklar olarak kullanılan bu kelime “koinonia politike, societas civilis, civitas, polis, state, civil society”³ şeklinde de kullanılmıştır.

Sivil toplum, devlet otoritesinin dışındaki ekonomik ve toplumsal alanı nitelemek için kullanılan ve kendi ilke ve kurallarına göre işleyen, otorite alanı dışında kendi kendini düzenleyen özerk alanları ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. En geniş anlamı ile sivil toplum; toplumun devlet kurumları dışında kendi kendini yönlendirmesini ifade eden demokratik bir kavramdır.⁴

Sivil toplum kavramı Batı siyasal düşünce tarihi ve toplumsal yaşam deneyimleri sürecinde doğup gelişmiştir. Siyasal ve toplumsal felsefe tarihinde XII. yüzyıldan başlayan

¹ Ali Rıza ABAY, **Sivil Toplum ve Demokrasi Bağlamında Sivil Dayanışma ve Sivil Toplum Örgütleri**, <http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/06-04.pdf> . 11 Kasım 2008, s.272

^{*} İnsanların toplum kurmadan önceki varsayımsal olan durumudur. Bu, Rousseau tarafından ‘insanların suçsuz ve barış içinde özgürce yaşadıkları bir durum’ olarak tanımlanmaktadır. Hobbes ise bunu ‘herkesin herkesle savaş içinde olduğu bir durum’ olarak tanımlamaktadır.

² İbid.

³ John KEANE, **Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar**, Çev: Levent Köker, Ahmet Çiğdem vd., 1. Baskı, Yedi Kıta Yayınları, Ankara, 2004, s.48

⁴ Aytakin YILMAZ, “Sivil Toplum, Demokrasi ve Türkiye”, **Yeni Türkiye (Özel sayı)**, Cilt:3, Sayı:18, Ankara, 1997, s. 86

gelişmeler ve tartışmalarla gelişen bir kavram olmuştur. Batı toplumunun ve siyasal yapısının içinde doğup gelişen bu kavram, zamanla demokrasi ve demokratikleşme arayışlarının ana temasını kuşatan bir hâl almıştır.

Batı Roma İmparatorluğunun çöküşü ve Batı Avrupalıların hem kendi aralarında hem de başkaları ile olan ilişkilerinde rol oynayan temel ulaşım ve ticaret yollarının Akdeniz'e kayması Batı Avrupa'nın siyasal ve toplumsal yapısında ciddi bir değişim geçirmesine yol açmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda okur-yazar oranının az olması ve okuryazarlığın din adamlarının tekelinde olması, sağlıklı ve rahat bir yaşamdan yoksun bir nüfusun varlığı ve nüfus yoğunluğunun az olması, ekonomik faaliyetlerin kırsalda sınırlı kalması, farklı bir yönetim sisteminin kurulması ve uygulanması için ortam hazırlamıştır.⁵

Feodal döneme geçmeden önce bu dönem, bu dönemde kullanılan unvanlar ve kilisenin konumu hakkında küçük bir ön bilginin verilmesinin, konunun kavranmasında yararlı olacağı kanısındayım. Feodal yönetim sistemi modern devlet anlayışından oldukça farklı bir egemenlik anlayışına dayanmaktadır. Buradaki egemenlik 'belli bir kişiye itaat etme' ile bağlanmaktadır. Feodal devlet, 'temeli tarıma dayalı olan toplumsal ve ekonomik ilişkiler ağına bağlı alt yapı üzerine kurulu siyasal yapı'dır.⁶ Feodalizm, toprağın temel üretim aracı olarak büyük toprak sahiplerinin elinde olduğu ve o toprağa bağlı köylüler tarafından üretim yapılan bir sistemdir. Aynı zamanda ülkeden ülkeye çeşitlilik gösteren bir siyasal yapıya sahiptir.

Özetle feodal sistem ekonomik anlamda toprağın, egemen olan kişinin mülkiyetinde kabul edildiği ve yönetim anlamında soyluların ayrıcalıklara sahip olduğu ve yönetimin soylu sınıfın tekelinde bulunduğu bir egemenlik anlayışına dayanmaktadır. Bu yönetim biçimi hükümdarlarının menfaatleri için çalışanlardan emek, ürün, kira ve vergi toplamak üzere kurulmuş olup, zamanla toprak üzerinde mülkiyet hakkının ortaya çıkmasına yol açmıştır.⁷

Feodal döneme ait birkaç unvanın açıklanması gerekirse kont, hükümdarlara bağlılık yemini eden daha çok hükümdarların görevlendirdiği işlerle ilgilenen (ör. danışmanlık işleri, adalet işleri vs...) kişilere verilen bir unvandır. Hükümdarın yetkilerini devrettiği kişi

⁵ Gianfranco POGGI, **Modern Devletin Gelişimi: Sosyolojik bir yaklaşım**, Cev: Şule Kut ve Binnaz Toprak, İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları, İstanbul, 2005, s.33

⁶ İlyas DOĞAN, **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde SİVİL TOPLUM**, 1.Baskı, Alfa yayıncılık, İstanbul, 2002, s.13

⁷ POGGI, a.g.e., s.45

anlamına da gelmektedir. Kont'lar krallıkların zayıflaması ve miras yolu ile yönetmekte oldukları topraklar üzerinde hükümdarlık yetkilerini ele geçirerek feodal derebeyleri haline gelmişlerdir. Dük, saray çevresinden seçilen prensten sonra gelen, kont'ların üstünde ve birkaç kont'u kontrol eden, kral naipliği rütbesini taşıyan büyük eyaletlerin yöneticileridir. Örneğin, Akitanya, Britanya gibi büyük eyaletleri yönetenlere dük dendiği gibi Blois ya da Anjou gibi küçük eyaletleri yönetenlere kont denirdi. Lord, feodal dönemde İngiltere'de kullanılan Fransa'da ise baron olarak bilinen bir unvandır. Feodalizmin temel ekonomik birimi olan fief'lerin yöneticileri konumundadırlar.

V. yüzyılda büyük istilaların sonucunda bozulan toplum yapısı karşısında bir düzen ve otorite görüntüsü sağlayan tek güç kilisedir. Kilise bu dönemde barbar kavimlerin Hristiyan uygarlığına katılmasında, değişen güçler arasında dengelerin kurulmasında, parçalanmış uygarlıklar arasında bir birlik etkeni oluşturan güçlü bir otorite halini almıştır. Bunun yanında okuryazarlığın din adamlarının tekelinde olmasını da kilisenin bu dönemde güçlenmesine etki eden nedenler arasına koyabiliriz. Kilisenin artan gücünü gören yalnızca Roma Piskoposu olan Papa zamanla kilisenin başına kendini kabul ettirmeye başlamış ve artan fetihlerle kilisenin gücünü de arttırmıştır. Manastır ve keşişler vasıtasıyla kilisenin etki alanı zamanla genişlemeye başlamıştır.

Kilisenin güçlenmesindeki diğer bir etken ise iktidarın tanrısallığıdır. X. yüzyılda Roma kilisesinin tanrı tarafından kurulduğunu, Papanın yargılanamayacağını, Papa'nın kararlarının kimse tarafından gözden geçirilemeyeceğini, imparatorları tahtan Papanın indirebileceğini anlatan “Eksiksiz Güç” öğretisi bu dönemdeki kilisenin gücünün kaynağını nereden aldığını açıkça ortaya koymaktadır.⁸

Karolen İmparatorluğunun parçalanması sonrası paylaşımlardan doğan iç savaşlar, yeni istilaların yaşandığı dönem, aynı zamanda IX-X. yüzyıllar arasında yeni bir toplumsal ve siyasal düzenin, feodalitenin gelişip belirginleştiği bir dönem başlangıcı olmuştur.

Güçlü bir merkezi otoritenin kalmaması, kentlerin ve para ekonomisinin gerilemesi toprak zenginliğinin önemi, büyük senyörlerin domaine'leri (binlerce hektarlık malikâne-ler)* üzerinde çok güçlü olmaları; yavaş yavaş yeni bir ilişkiler düzeninin, yani bağımlılık ve hizmeti karşılığında bir vassal'a verilen topraklara dayalı bir hiyerarşi piramidinin yer al-

⁸ Gerard MAIRET, “Padovalı Marsilius'dan Luis XIV'e Laik Devletin Doğuşu”, der.Cemal Bali AKAL, **Devlet Kuramı**, Dost Yayınları, Ankara, 2000, s.217

* Senyörler malikânelerin bir bölümünü kendine ayırıp doğrudan işletmektedir. Kalanını da parçalara ayırarak köylülere bırakmaktadır. Bu dönemde para azlığı, gündelikli işçilerin kullanılmasını engellemektedir.

masına yardımcı olacak ortamı hazırlamıştır. Eski krallık ya da imparatorluk memurlarının yerini bu dönemde vassal almıştır.

Bu karışık durum karşısında rahatsız olan insanlar güvenlik kaygısı nedeniyle köylerde toplanmışlardır. Yerleşim çoğu zamanla dağınıklık göstermiş, ulaşımın zorluğu ve yolların güvenli olmaması ticareti engellemiştir. Bu dönemde güç ve zenginliğin tek simgesini toprak oluşturmaktadır. Senyörler kendilerine ait toprakların bir kısmını kendilerine ayırmakta; kalan kısmını da parçalayıp köylülere bırakmaktadır. Köylüler ise bu toprağa karşılık senyörlerine belirli bir para ödemek ya da onlara tarım ve el ürünleri sağlamak durumunda kalmışlardır. Köylüler bu düzensizlik ve güvensizlik içinde kendi güvenlikleri için zamanla güçlülerin yanına sığınmaya başlamışlardır. Uzun dönemde bu durum çalışanlara birer toprak verme uygulamasını da yaygınlaştırmıştır. Yani kendilerine bağlılıklarını sağlama istedikleri önemli kişilere toprak verme ya da benefice* uygulaması yayılmaya başlamıştır.

Benefice ve vassallık arasındaki bu ilişki zamanla çevreden gelen saldırıları önlemek amacıyla iyi savaşçılar (şövalye) bulmak için, yaşam boyu bir ödül olarak ücretsiz benefice ile ödüllendirme, kilise içi ya da dışı büyük senyörlerce de (dükler, kontlar, piskoposlar vs...) benimsenmiş ve yaygınlaşmıştır. Vassalara verilen toprağın artması sonucunda, vassalların başka vassalları tutmasına neden olmuştur. Önceleri vassalların topraktan yararlanma hakkı, zamanla mal vassallarının mal sahibi gibi davranmasına yol açmıştır. Krallıklar zamanla krallığa bağlı vassal sayısını artırarak bütün yüksek memurların (dük, kont, vs...) vassallığa girmelerini isteyerek yeni bir toplumsal ve siyasal yapı oluşmuştur.⁹

XI-XII. yüzyıllar arasında kontların bölge yönetimindeki etkisinin azalması ve kontların gücünün, hiyerarşik olarak daha alt düzeydeki Lordlara özellikle şato inşa ettiren ya da şato sahibi olanlara geçmesi; kontun ana şatosundan bağımsız bir yönetim merkezinin oluşmasına, bağımsız mahkemelerin kurulmasına neden olmuştur. Böylece büyük yönetim sistemleri parçalanarak, çoğu kez savaş içinde olan küçük ve giderek daha bağımsız sistemlere bölünmeye başlamıştır.¹⁰ Ayrıca bu dönemde devleti soyutlaştıran bir durum olarak da kralın şahsına duyulan bağlılık ve itaat ön plana çıkmıştır. Bu dönemde kamusal güç ile

* *Beneficium* sonraları *fief*; Dini ya da yönetim görevlerini yüklenmiş bir kişi ya da topluluğun maddi gereksinimlerini karşılamak için verilmiş toprak üstünlüğüdür.

⁹ **Türk ve Dünya Tarihi Ansiklopedisi**, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1985, 2. cilt, sayfa 437-440

¹⁰ POGGI, a.g.e., s.42-43

özel güç arasındaki çekişmeyi yani siyasal iktidarı belirleyen tek güç toprak sahipliği olmuştur.¹¹

XII. yüzyılda tarım alanlarındaki artışa bağlı olarak emek veriminin artması sonucunda köylü kesim tarladan daha fazla ürün elde etmeye başlamıştır. Elde edilen ürünün bir kısmı senyörlere verildikten sonra ve çeşitli harçları ödendikten sonra elde kalan ürün köylünün daha iyi beslenmesine ve nüfusun zamanla düzenli olarak artmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda soylu kesim sadece geçimlerini sağlamakla yetinmemiş, yaşam düzeylerini yükseltmek için çaba sarf etmişlerdir. Böylece köylü kesim zenginlerin istek ve arzularını zanaatçılıkla ve ticaretle karşılama yoluna gittikçe, bu tür mesleklere olan talep artmıştır. Yeni ticaret yollarının bulunması ve yeniden ticaretin canlanması tarım ürünleri için yeni pazarların oluşumuna olanak sağlamıştır. Fakat köylülerin elde ettiği gelirlerin çoğu çeşitli gerekçelerle köylüden alınarak senyörlere, feodal iktidarlara, dinsel kurumlara aktarılmaktaydı.

Yine bu dönemde soylulara lüks yaşam için arzuladıkları araç ve gereçleri karşılayacak yeni bir sınıf olan tacirler sınıfı oluşmuştur. Tacirler sorunları çözüme kavuşturmak amacıyla sürekli birliktelikler oluşturmaktaydılar. Bu sebeple de sürekli olarak kervanlar halinde göç etmekteydiler. Gezici ticaretin temel organları olan bu grupların kurdukları fuar ve konaklama alanlarında, o yerin senyörlerine belirli bir harç ödeyerek kendilerinin senyörler tarafından güvence altına alınmasını sağlamaktaydılar. Zamanla bu durum kent yaşamının yeniden canlanmasına neden olmuştur.¹²

Ortaçağ'da, Avrupa'da ticaretin yeniden canlanmaya başlaması ile savunmaya ve gidiş gelişlere uygun yerlerde kurulan bu konaklama yerleri ve fuarlar, kökenleri ne olursa olsun çeşitli çevrelerden gelen insanları bir araya getirerek zamanla insanların oralara yerleşmesine neden olmuştur. Bu yerleşim yerleri ise kentleşme yolunda atılmış ilk adımları işaret etmektedir. Bu durum yeni bir sosyal sınıfın (kentliler ya da burjuvazi) oluşmasına imkân vermiştir.¹³ Zamanla zenginleşme gösteren kent halkı kendilerine bir takım siyasal imtiyazların (örneğin kendi kendilerini yönetmek istemeleri gibi)* verilmesi için, hem feo-

¹¹ DOĞAN, a.g.e., s.14

¹² Server, TANİLLİ, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası (İnsanlık tarihine Giriş) – II (Ortaçağ)**, 1. Basım, SAY Dağıtım, İstanbul, 1986, s.307-309

¹³ İbid., s.310

* Feodal yöneticiler kendilerini yönetmek isteyen kentlilerin bu yaklaşımına sıcak bakmıyorlardı. Çünkü yüzyıllardır feodal yöneticiler ve onlara bağlı köy toplulukları toprağa ilişkin; toprağın tasarruf hakkını, üzerindeki yerleşik toplumsal grupları toprağın işleme biçimini gibi bir takım kurallar geliştirmişlerdi. Bu kurallar ise köyü, kilise topluluğunu,

dal beylere karşı (soylulara) hem de kiliseye karşı bir bağımsızlık mücadelesi vermeye başlamıştır. Siyasal imtiyazlar istemelerindeki amaç, ticaret ve zanaatın yürütülmesini mümkün ve kârlı kılacak bir yasal çerçeve ve yönetim oluşturmaktır. Çünkü kentte yaşayanları bir araya getiren ve birbirlerine bağlayan öğeler, ticaret ve üretime ilişkin çıkarlardır.¹⁴ Bu çıkarların korunması için feodal beyler tarafından verilen imtiyazlar bireyin şahsına değil bireyin üyesi de olduğu topluluğa verilmekteydi. Bu durum ise geniş toplulukların oluşmasına ve onların meşru kılınmasına neden olmuştur.

Ticaretin gelişmesi sonucunda vergilerden elde edilen gelir artışına paralel olarak kentlilerin sermaye birikimlerinin de artması, senyörlerin (feodal lordların) ellerindeki yetkilerin bir kısmını kentlilere devretmesine neden olmuştur. Bu yetki devri, ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Örneğin XIII. yüzyıldan itibaren Fransa'da ve İngiltere'de kentlilerin sahip olduğu bu ayrıcalıkların kral lehine aşınması gündeme gelecektir.¹⁵

Kentlerin bağımsızlıklarını ve kendi kendilerini yönetmek istemelerindeki amaç; malla ve üretime yönelik bir yaşam biçiminin korunması ve zenginleştirilmesidir.¹⁶ Bu yapılan çabalar kentlilerin, merkezi otorite ile sürekli bir çatışma içine girilmesine neden olmuştur. Ticaretin gelişmesi ile beraber kentliler bazen savaşıarak, çoğu kez sermaye güçlerini kullanarak özgürlük ve ayrıcalık elde etme çabaları sonucunda birçok alanda (yönetim alanında, ticaret alanında) kral ve feodal lordlar tarafından onlara ayrıcalıkların verilmesine neden olmuştur. Ayrıcalıklar daha çok kişisel haklarla ilgili olup bunların korunma altına alınması konusunda olmuştur. Kişisel hakların başında da özel mülkiyet anlayışı gelmektedir. Başka bir söylemle batı toplumlarında sivil toplum kavramı kentli sınıfının (burjuva sınıfının) kentsel yaşama yönelik tanınan özgürlükler temelinde gelişmiştir.¹⁷

Tüm bu olanlar değişen düzende toplum kurallarının uygulanmasını zorlaştırmaktaydı. Uyumun sağlanabilmesi için, yeni ekonomik, sosyal düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktaydı. Çünkü kentteki değişik sosyal ve ekonomik grupların farklı ekonomik çıkarları, kentlerin yönetimi açısından daha karmaşık ve daha çelişkili bir durumun oluşmasına neden olmaktaydı. Kentlerin, siyasal ve hukuksal alandaki ayrıcalıklarına rağmen bölgesel

kırsal haneyi ve ortak toprakları düzene sokuyordu. Fakat bu düzenlemeler yeni oluşan kent ekonomisinin gereklerini de karşılayamıyordu.

¹⁴ POGGİ, ag.e., s.56

¹⁵ DOĞAN, a.g.e., s.18

¹⁶ POGGİ, a.g.e., s.57

¹⁷ Ayten AKATAY ve Nazan YELKİKALAN, *Sivil toplum kuruluşlarında Gönüllülük ve İnsan Kaynakları Yönetimi*, Ekin Yayıncılık, Ankara, 2007, s.2

yönetimler (feodal lordlar) kentlere göre düzenlemelerin yapılmasında etkisini yitirmemiştir. Bu durum ise bölgesel yönetimin vazgeçilmez bir unsur olarak kalmasına neden olmaktadır. Bu karmaşık durumun nedeni ise kent ekonomisine özgü iş bölümünün, kırsal alanlardaki iş bölümüne dayanması yani kırsal alanda yaşayanların kente nüfus, yiyecek ve hammadde sağlaması ve bunun karşılığında da kentlerde yaşayanların bu ekonomik ürünlerini tüketmesiydi.¹⁸ Bu sebeple bölgesel bir yönetime ihtiyaç duyulmaktaydı. Yine bu sebeple feodal yönetimin tamamen dışına çıkmadan güçlü olan kentler kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için diğer kentleri de yanlarına çekerek güçlerini birleştirme yoluna gitmişlerdir.

Zamanla feodal lordlar tarafından dağıtılmış olan imtiyazlar ve yetkiler, etkinliği artan egemen, bölünmez ve tek bir yapı olan devlette ve onu temsil eden krallarda toplanmıştır. XVII. yüzyılda kral devletle bir bütündü ve tüm halkın iradesi onun iradesinde saklıydı. Kralların, zenginliklerini devletin ihtiyaçlarına göre kullanma yetkileri vardı. Kralın temel işlevi bireylerin her birini kamuya yararlı olabileceği bir konuma getirmektir. Kralın bu hakları yanında tarihten gelen hakları da vardır. Bunlar her kişinin mevkiinin saygınlığı ile orantılı olarak geleneklerle belirlenmiştir.¹⁹

Zamanla kral yönetiminde bulunan kuruluşların (saray, hükümet ve bürokrasi) giderek kurumsallaşması ve kurumsallaşma sonucu ortaya çıkan kuralların halkın anlayacağı bir dilde basılarak iletilmesini de beraberinde getirmiştir. Devlet, zamanla özellikle siyasal işlev ve görevlerini yerine getirerek tüm toplumu etkileyecek bir güce sahip olmaya başlamıştır.²⁰ Yani devlet toplumdan uzaklaşarak siyasal işlevlerini ve görevlerini yerine getiren bir konuma gelmiştir.

XVII. yüzyılda emek, toprak ve sermayenin ticarileşmesi, pazar ekonomisindeki gelişmeler ve yeni keşifler Batı'da kral, devlet, toplum, birey gibi kavramların yeniden masaya yatırılıp içerikleri yeniden doldurulmaya başlanmıştır. XVII. yüzyılın sonlarına doğru ise bu tartışmalar daha çok “devlet, birey ve toplum” ekseninde yoğunlaşmıştır.

Özetleyecek olursak; sivil toplum kavramının oluşumunda ve gelişmesinde birçok aktörün rol oynadığı görülmektedir. Ticaretin gelişmesi bu konuda büyük rol oynamıştır. Ticaretin gelişmesine etki eden, yeni yerlerin keşfedilmesi ve bu keşfedilen yerlerin gelir

¹⁸ POGGİ, a.g.e., s.58

¹⁹ Jean- Pierre BRANCOURT, “Estat'lardan Devlete bir sözcüğün evrimi”, Cemal Bali AKAL, der. **Devlet Kuramı**, Dost Yayınları, Ankara, 2000, s.188-189

²⁰ POGGİ, a.g.e., s.97

kaynaklarına el koyulması, elde edilen ganimetlerin sermaye olarak saklanması ve bunun sonucunda da büyüyen ekonomi, artan üretim toplumsal yapının yeniden şekil almasına neden olmuştur. Bunların sonucunda kentlerin oluşması ve kentli sınıfın sermaye birikiminin artması nedeniyle zamanla feodal lordların toplumsal konumlarının yavaşça değişmesine ve yetkilerinin azalmasına neden olmuştur. Böylece devlet denilen yapının oluşum süreci hızlanmıştır.

Yani sivil toplumun, tarihin bir bölümünde feodal lordlara bağlı bir anlam içerdiğini, zamanla da kentli guruba ayrıcalıkların verilmesi ile kraldan ayrı bir özgürlük alanı olarak tanımlandığını görmekteyiz. Günümüze doğru gelindikçe kentlerin gelişerek devlet halini alması ve devletin, siyasal alandaki işlevlerinin artması nedeniyle toplumdan yavaşça uzaklaşması, bireylerin bir takım özgürlüklerini kısıtlayacak girişimlerde bulunması, kamusal alan-özel alan ayrımının oluşmasına neden olmuştur. Toplumun özgürlük istemesi devletin de özgürlükleri kısıtlaması nedeniyle oluşan tartışmalar, sivil toplum-devlet ilişkisinin her zaman gündemde kalmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda da ne sivil toplum devleti yok edebilmiş ne de devlet sivil toplumun tüm özgürlüklerine el koyabilmiştir.

Günümüzde sivil toplum kavramının içi birçok siyaset bilimci tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Böylece sivil toplum kavramının birçok tanımı yapılmış ve genel hatları ile sivil toplumun özellikleri ortaya konulmuştur. Örneğin ÇAHA, sivil toplumu “Bireylerin herhangi bir zorlamaya maruz kalmaksızın kendi aralarında anlaşarak oluşturdukları ortak yaşam alanıdır.” diye tanımlamaktadır. Bu ortak yaşam alanlarında oluşan toplumsal grupların, her tür amaç için örgütlenmesinin serbest olduğunu ve otonom yapıda olup devletten bağımsız olduklarını belirtmektedir.²¹

Sivil toplum devlete karşı saygılı olmakla birlikte kendine ait bir alanı korumak için oluşan sosyal bir yapıdır. Bu sosyal yapının gelişmesi için öncelikle toplumun etnik, kültürel, dinsel, mesleki, vb. alanlarda farklılaşmasına izin verilmelidir. Bunun yanında oluşan her türlü farklılaşmış sosyal yapı, siyasal katılımı sağlayacak ve politika yapacak düzeyde örgütlenmelidir. Son olarak ise devletin bir müdahalesi olmaksızın sosyal grupların özerklik hakkına sahip olmaları gerekmektedir.²²

²¹ Ömer ÇAHA, “Bir Kez Daha Sivil Toplum Üzerine”, *Sivil Toplum Dergisi*, C:1, S:1, İstanbul, 2003, s.24

²² Esra Yüksel, ACI, *Kalkınma Sürecinin Yeni Aktörleri: Sivil Toplum Kuruluşları*, Günizi Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.23

Yani sivil toplum, kendine özgü amaçları olan, toplumsal düzeyde otonomleşip kendi politikalarını hukuksal normlara göre rahatça belirleyen devletten bağımsız, baskı ve zorlama yerine uzlaşma ve rızaya dayanarak otorite alanını daraltıp, hukuk sınırları içine hapseden,²³ gönüllü birliktelik esasına dayanan bir oluşumdur. Dolayısıyla sivil toplum, devlet iktidarını sınırlandıran fakat iktidarı elde etmeye yönelmeyen bir temele dayanmaktadır.²⁴

ATAR, sivil toplumu “Devlet denetiminin veya baskısının ulaşmadığı veya belirleyici olmadığı alanlarda, bireylerin ya da grupların devletten izin almadan, kovuşturmayaya uğrama korkusu taşımadan ve ekonomik ilişkilerin baskısından da büyük ölçüde bağımsız olarak hareket edecek şekilde tutum belirleyebildikleri, sosyal ve kültürel etkinliklerde bulabildikleri, gönüllü ve rızaya dayalı ilişkilerin kurulabildiği bir oluşumdur.” diye tanımlamıştır.²⁵

Günümüzde sivil toplum, yüce amaçlar ve toplumun iyiliği için çalışan, apolitik, iyi niyetlere sahip kişi ve kuruluşlar olarak bilinmektedir. Ayrıca bu kavram, örgütlü toplumsal güçler anlamında ve çıkar amacı gütmeyen hizmet sağlamak üzere işlev üstlenen sivil toplum kuruluşlarını da kapsayan bir kavramdır.²⁶

1.2. Sivil Toplumla İlgili Temel Kavramlar

Sivil toplum kuramının çoğulluğa dayanan “kamusal alan,” özel bireysel ahlaki tercihi anlatan “mahremiyet” ve “yasallık” olarak tanınan toplumsal alanın korunması ve geliştirilmesi için gerekli bir dizi temel hakları içeren yasal sistemin varlığı gibi üç boyutu bulunmaktadır.²⁷ Sivil toplum kavramı ile devlet ve demokrasi arasında da önemli bir ilişki olup, sivil toplum önce devletle iç içe, daha sonrada devletten ayrı bir manada kullanılarak siyaset literatüründeki yerini kazanmıştır. Demokrasi ise sivil toplumlar için önemli bir unsur olmaktadır. Bu nedenle devlet, birey, kamusal alan ve demokrasi sivil toplumla bağlantılı kavramlardır.

²³ AKATAY ve YELKİKALAN, a.g.e., s.32

²⁴ İbrahim YILDIRIM, **Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim**, Seçkin Yay., Ankara, 2004, s.48

²⁵ Yavuz ATAR, “Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum Devlet Düalizmi”, **Yeni Türkiye (özel Sayı)**, Cilt:3, Sayı:18, Ankara, 1997, s.98

²⁶ Meltem Dikmen CANIKLIOĞLU, **Sivil Toplum ve Türkiye Demokrasisindeki İzdüşümleri**, Seçkin yayıncılık, Ankara, 2007, s.79

²⁷ Ömer Faruk GENÇKAYA, “Demokratikleşme ve Sivil Toplum İlişkisi Üzerine Bir Not”, **Yeni Türkiye (özel Sayı)**, Cilt:3, Sayı:18, Ankara, 1997, s.103

Devlet ve toplumun görev farklılıklarından doğan veya toplumun, devlet karşısında yaşama alanını daha da genişletmek istemesi ve bunun için mücadele vermesi neticesinde devlet ve toplum arasındaki ilişkinin üç boyutta ele alınmasına neden olmaktadır. Birinci boyut, mücadele sırasında bireylerin veya grupların baskıya boyun eğmesidir. İkinci boyut, mücadeleye direnerek silahlı bir mücadele vermesidir. Üçüncü boyut ise mücadeleyi hukuki yollardan sürdürerek hakların ve özgürlüklerin elde edilmesinin sağlanmasıdır. İşte bir toplumda üçüncü durum çalışıyorsa burada sivil toplumun varlığından bahsedebiliriz.²⁸ Sivil toplumun en önemli özelliği de bu üçüncü durumda karşımıza çıkmaktadır.

1.2.1. Devlet ve Sivil Toplum

Günümüzde devlet parlamento, hükümet, ordu, güvenlik güçleri, yargı organları ve diğer kurumlar ile geniş bir alana yayılmaktadır. Devlet-birey ilişkisi tüm bu faktörlerin bileşimi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu ilişkinin giderek genişlemesi, karmaşık hale gelmesi ve her alanı kapsamaması, toplumsal alanın yok olmasına ve devletin toplumdaki özerklik kazanma eğilimine girmesine neden olmaktadır. Bu durum ise devlet-sivil toplum ilişkisini siyasal alanda önemli bir tartışma noktası haline getirmektedir.²⁹ Devlet-sivil toplum ilişkisi, egemenliğin kim tarafından nasıl ve hangi sınırlar içerisinde kullanılacağı noktasında önem kazanmaktadır. Devlet, sadece birkaç kurumdan oluşmayıp, kendi fikir ve anlayışları neticesinde oluşan amaçlar, idari düzenlemeler ve yasalar ile ortaya çıkan bir oluşumdur. Bunun sonucunda devlet-toplum arasındaki ilişkiler bu çerçevede içerisinde belirlenmektedir.

Devlet kurumlarının büyümesi kanunların ve idari düzenlemelerin artması, otorite ve yetkilerin genişlemesi; devleti, topluma hâkim olma konumuna getirmiştir. Bunun sonucunda devlet karşısında toplumsal alanın yok olması gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Devlet, bireyin ve toplumun özgürlüğünü tehdit eden bir yönde ilerleme eğilimi içinde bulunmaktadır. Bu durumun önlenmesinde ise sivil toplum, siyasal alandaki ilişkiler açısından önemli bir konu haline almıştır.³⁰

Sivil toplum, devlet tarafından düzenlenmeyen ilişkiler bütünü olarak kabul edilip, doğal olarak tanımlanmış devlet iktidarının oluşturduğu alandan geriye kalan bir alanı temsil etmektedir. Devlet-sivil toplum ayrımı çerçevesinde sivil toplum kavramının üç farklı

²⁸ Ramazan GÖZEN, “Uluslararası Sivil Toplum”, **İlim ve Sanat**, sayı:46/47, cilt:3/4, İstanbul, 1997, s.38

²⁹ Aytekin YILMAZ, **Çağdaş Siyasal Akımlar**, Vadi Yayınları, Ankara, 2001, s.328-329

³⁰ YILMAZ, “Sivil Toplum, Demokrasi ve Türkiye”, s. 87

tanımsal çerçevede kullanıldığı dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki, doğal hukuk teorisine uygun olarak bireylerin gelişmesine engel olmayan, devlet öncülüğüne dayanmayan devlet öncesi ya da devletsizlik bağlamıdır. İkincisi devlet karşıtı bağlamdır. Yani, devletten özgürleşmek için savaşıyan grupların bulunduğu kendini egemenlik alanında yapılan tüm değişikliklerde gösteren, iktidara karşı ortak yararların varlığını talep edenlerin var olduğu alanı belirtmektedir. Devlet sonrası durum olan üçüncü bağlam, siyasal iktidarın çözülmesinden kaynaklanacak devletsiz ideal bir toplumu ifade etmek için kullanılmaktadır.³¹

Sivil toplumda amaç devletin kültürel, ekonomik ve siyasal anlamda kapsamının daraltılmasıdır. Fakat tamamen yok edilmesi değildir.³² 17. yüzyıldan itibaren batı toplumlarındaki değişimler devletlerin sözleşme ve mülkiyet kavramı etrafında anayasa ile sınırlandırılmasına neden olmuştur. Bu değişimler sonucunda devlet-sivil toplum ayrımı sivil toplum lehine sonuçlanmıştır. Devlet yapılanmalarında oluşan bu değişim ise “Daha az devlet daha çok toplum.” cümlesi ile sloganlaşmıştır.³³

Temel haklar, yasal ve kurumsal düzen içerisinde sivil toplumun oluşmasında merkezi bir önemi vardır. Devlet ön koşul olmakla birlikte haklar sistemi, bireyin kendini gerçekleştirmesinde, toplumsal bir alan yaratmasında ve bu alanın sürekliliğini sağlanması yönünde devletin eylem alanını sınırlamaktadır.³⁴

Sivil toplumu “Bireyin devletten izin almadan girebildiği toplumsal ilişkiler, gerçekleştirebildiği toplumsal etkinliklerdir.” diye tanımlayan AKAT, sivil toplumun gücünün artması durumunda devletin bireye karşı hesap sorma ve her şey için izin alma yetkisinin azalacağını belirtmektedir. Ayrıca AKAT, sivil toplum-devlet ilişkisini siyasal düzey, kültürel düzey ve ekonomik düzey olarak ele almayı yerinde görmektedir.³⁵

Siyasal düzeyde sivil toplum, siyasete katılma hakkıdır. Hukuk devletinin varlığıdır. Devletin, vatandaşların siyaset yapma hakkına bir kısıtlama getirmemesidir. Bireylerin siyasi örgütlere katılıp siyaset yapabilmesidir. Kültürel düzeyde sivil toplum, öncelikle toplumun anadilini konuşma hakkıdır. İkinci olarak ise sivil toplum, devletin resmi bir ide-

³¹ Gülgün Erdoğan TOSUN, **Demokratikleşme Perspektifinden: Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, Alfa Basım, İstanbul, 2001, s.83-84

³² Osman ARSLAN, **Kuramsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği**, Bayrak Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2001, s.77

³³ ABAY, a.g.e., s.275

³⁴ GENÇKAYA, a.g.m., s.103

³⁵ Asaf Savaş AKAT, **Sosyal Demokrasi Gündemi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2. basım, İstanbul, 2004. <http://akat.bilgi.edu.tr/pdf/sgundemi-2.pdf> ., s.138

olojisinin olmamasıdır. Yani bireylerin kendi ideolojilerine sahip olmalarıdır. Bu ise devlette hesap vermeden istedikleri dine mensup olabilmelerini, kendi kültürlerine sahip çıkabilmelerini içermektedir. Ekonomik düzeyde ise sivil toplum, devletten izin almadan ekonomik faaliyette bulunma hakkıdır. Yani özel mülkiyet ve serbest piyasa mekanizmasıdır. Fakat bir ülkedeki özel mülkiyet ve serbest piyasa mekanizmasının yaygınlığı sivil toplumun güçlülüğünü ortaya koymamaktadır. Ancak sivil toplumun varlığından söz edilebilir. Bu tür sivil toplumlar da ise siyasi ve kültürel düzeyde olması gereken özellikler bulunmamaktadır. Bu durum ise sivil topluma son derece dar bir anlam katmaktadır.

Devlet toplumda siyasi ve hukuki kural ve kurumları ile sivil alandaki karmaşaya engel olmaktadır. Sivil toplum ise devletin sınırsız otorite kullanımını engelleyip toplumsal alanın tümünü devlet tekeline alınmasına engel olarak, sınırlı iktidara sahip, demokratik bir devletin oluşmasını mümkün kılmaktadır.³⁶ Devlet-sivil toplum ilişkisinde belirleyici olan, sivil toplumun araçsal bir niteliğe kavuşturulup, demokrasinin yerinde işleminde, demokratik kültürün ve katılımın kurumsallaşmasında önemli işlevlerle donatmaktadır.³⁷

Devlet, sivil toplumla olan ilişkilerinde bir denge kurması gerekmektedir. Bu dengede önemli olan toplumsal isteklerin karşılanıp, toplumun refah düzeyinin artırılması ve bunların sürekliliğinin sağlanmasıdır. Bu dengenin bozulması durumunda ya da kurulamaması durumunda toplumda kargaşanın oluşma ihtimali de artmaktadır. Bu dengenin sağlanması ve sivil alanın özgürce gelişmesinin güvencesi ise hukukun üstünlüğüne dayalı demokratik bir devlet yapısının varlığını gerektirmektedir. Devletin toplumsal gruplar karşısında taraflı davranması sonucunda devletin baskıcı bir karakter kazanmasına, sivil önceliklerin gelişmesinin ve güçlenmesinin engellenmesine neden olmaktadır.³⁸

İktidarın yaptırım uygulama yeteneğindeki yoksunluktan yola çıkarak, özerk kurumların iş birliği yapması, farklı kaynakların ortak bir amaç etrafında birleştirilmesi, bağımsız sivil toplum gruplarıyla da çalışılarak en yüksek derecede toplumsal enerji üretiminin sağlanması devletin özerkliğini de artıracaktır.³⁹

Sivil toplum, devletin siyasi tekelciliğine karşı, toplumun kendi varlığını korumasıdır. Burada devletin siyasi faaliyetinin engellenmesi değil, bu faaliyete devletin nasıl mü-

³⁶ YILMAZ, "Sivil Toplum, Demokrasi ve Türkiye", s. 90-91

³⁷ Muharrem GÜNEŞ ve Cemal YÜKSELEN, **Sivil toplum ve yönetim tartışmaları sürecinde KENT ve KADIN**, Detay yayıncılık, Ankara, 2004, s.14

³⁸ CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.83

³⁹ Jhon A. HALL ve G. Jhon İKENBERRY, **Devlet**, çev. İsmail ÇEKEM, Bilgi Yay., İstanbul, 2005, s.19

dahil ve katılımcı olacağı; devletin yapmış olduğu faaliyetlere ise nasıl bir sınırlama getirileceği söz konusudur.⁴⁰ Sivil toplum, devlet üzerinde sıkı bir denetim mekanizması kurarak, devleti ulaşılmaz sorgulanmaz yarı tanrısal bir otorite olmaktan çıkartıp; onu sorgulanan, eleştirilebilen ve gerektiğinde yanılı ve hataları sivil toplum tarafından ortaya konulan teknik bir örgüt ve hizmet birimi haline getirmektedir.⁴¹

Halkın egemenlik hakkını temsil eden adalet dağıtan, kamu düzenini, güvenliğini ve esenliğini sağlayan devlet, yerine başka bir şey ikame edilmeyen, vazgeçilmez bir kurumdur. İktidarı ise siyaset denetlemektedir. Siyasetin denetlemediği devlet, bürokrasinin egemenliğine dönüşmektedir. Devlet iktidarının siyasetçi ve bürokrat ikilisi tarafından sui-istimal edilmesini önleyecek güç, sivil toplumdur. Sivil toplum tarafından denetlenmeyen bir devlet iktidarı; bu ikilinin anlamını yitirmesine neden olan, bu ikiliyi rasyonellikten uzaklaştıran yoz bir alan olmaktadır.⁴² Böyle bir devlet ise asli görevlerini yerine getiremez hale gelmektedir.

1.2.2. Birey ve Sivil Toplum

Egemen gücün elinde bulundurduğu hakların tümü, köken itibari ile bireye ait haklardan ortaya çıkmaktadır. Birey sivil toplumdaki bağımsız bir şekilde kendisini tam anlamıyla geliştirmiş bir varlık olarak kabul edilmektedir.⁴³ Birey genel olan her şeyi (ahlak, adalet, hak vs...) aile kurumunda öğrenmektedir. Bundan sonra birey sivil toplumda ileriye doğru, kendi çıkarları doğrultusunda adım atmaktadır. Böylece birey sivil toplumda aileden daha ileri ve daha derin olan kamusal iradeye tabii olmayı öğrenmektedir. Bireyin iradesi ve kamusal irade ise devletin çatısı altında toplanmaktadır.⁴⁴

Demokrasilerin dinamik unsuru katılımıdır. Katılımın öznesi ise birey olduğu için, sivil toplum bireyi “aktif özne” haline getiren bir alanı da temsil etmektedir.⁴⁵ Bu alanda bireyler, kendi özgür iradeleri ile kurmuş oldukları örgütlü ve dayanışmacı topluluklara etkinlik fırsatı vererek bilgisini, yeteneğini ve emeğini kullanarak kamusal hizmete sunması, bireyleri sivil toplum kuruluşlarının eşit ve güçlü bir parçası haline getirmektedir.⁴⁶ Böy-

⁴⁰ CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.40

⁴¹ Ömer ÇAHA, **Aşkın Devletten Sivil Toplum**, Plato, İstanbul, 3. Baskı, Aralık 2007, s.60

⁴² Mümtaz' er TÜRKÖNE, *Devletli Sivil Toplum*, der., **Sivil Toplum ve Demokrasi**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005, s.94

⁴³ Leo STRAUSS, “Tabii Hak ve Tarih”, der. Cemal Bali AKAL, **Devlet Kuramı**, Dost Yayınları, Ankara, 2005, s.280

⁴⁴ İsmail DOĞAN, “Sivil Toplum: Ondan bizde de var”, **İlim ve Sanat**, sayı:46/47, cilt:3/4, İstanbul, 1997, s.15

⁴⁵ CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.86

⁴⁶ İbid., s.89

lece sivil toplum ise “tüm bireylerine siyasi faaliyette bulunma hakkı veren, bunu birey olmanın ön şartı ve bir yurttaşlık görevi sayan, insanı yeniden siyasi özne haline getiren bir düşünce arayışının” bir ifadesi olmaktadır.⁴⁷

Sivil toplumun oluşumuna etki yapan kavramlardan biri de bireydir. Bireyin, birey olarak kabul edilmediği bir yapılanma sivil toplum olarak adlandırılmaz. Bireyin, sivil toplum içinde özgür olmadığı yani devletin baskısına boyun eğdiği bir yapılanmadan sivil toplum olarak bahsetmek mümkün olmadığı gibi bu yapının gelişmesinin de beklenmesi pek doğru olmayacaktır. Sivil toplum, “baskıcı ve zorba rejimlerin baskısından kurtulmuş bireylerden oluşan bir toplum”⁴⁸ olarak tanımlanırsa bireyin, sivil toplum için önemini tekrar vurgulamış oluruz.

1.2.3. Kamusal Alan ve Sivil Toplum

Kamusal yaşamın özel yaşamdan ayrı bir yaşam alanı olarak kurgulanmasının temelinde sanayileşmeye bağlı gelişen kapitalist bir toplum yapısının yer almasıdır. XVII-XVIII. yüzyıllar arasında gelişen sanayi toplumunda yalnızca üretim faaliyetleri aileden kopmamış, aynı zamanda ailenin geleneksel fonksiyonları da ailenin dışına taşınmıştır. Kapitalist toplumlarda aile, tarım ve imalat sektörünün merkezinde bulunmaktadır. Geleneksel toplumlar da ise siyasal, kültürel ve ekonomik yaşamın merkezi konumunda olan aile, modern toplumda bu yöndeki işlevlerini ailenin dışındaki sosyal bir alana bırakmıştır.

Sanayi devriminin de etkisiyle ekonomi ve politika ayrımı özel alan ve kamusal alan ilişkisinde değişime neden olmuştur. Bunun sonucunda giderek kamusal çıkara dayalı yurttaşlar toplumu ile kendi özel çıkarlarını gözeten burjuva toplumu arasındaki ayrımı gündeme getirmiştir. Yani kamusal alan, özel şahısların kamusal meseleleri ve ortak çıkarlarının tartışıldığı bir alan olarak anlaşılmaya başlanmıştır.

Kamusal alan, dar anlamda devletten, geniş anlamda siyasal otoriteden özgürleşme sürecinde ortaya çıkmış bir özerk alandır. Günümüzde mekân ve sayı engellerinin, kitle iletişim ve ulaşım araçlarının genişlemesine bağlı olarak ortadan kalkması sonucunda, siyasal alan ile toplum arasında bulunan kamusal alanın özerkliğini koruyabilmesi için: çıkar ve kanaatlerin çok olmasının yanında bunların bir arada olması da gerekmektedir.⁴⁹ LOCKE, sivil toplumu “aile alanının dışında yani kamusal alanda gerçekleşen sosyal ve

⁴⁷ Ömer Laçiner’in konuşması, Aktaran: Ahmet Selim; “**Kim Neyi Arıyor?**”, **Zaman Gazetesi**, 31-07-2000

⁴⁸ CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.27

⁴⁹ TOSUN, a.g.e.,s.71

politik içerikli bir sözleşme” olarak tanımlamaktadır. Bu anlayış sivil toplumun gelişimini her şeyden önce özel alandan bağımsız kamusal bir alanın gelişmesine bağlamaktadır.⁵⁰

Demokratik toplumlarda kamuoyunun açık işlevleri hükümetleri denetlemek, muhalefet etmek ve yurttaşların siyasi katılımını sağlamayı kapsamaktadır. Kamuoyunun örtük işlevi ise toplumsal denetim yani toplumu bir arada tutmak için bireylere ve hükümete uyguladıkları baskı işlevidir.⁵¹ Böylece toplumsal gruplar devletin yapmış olduğu etkinlikleri eleştirerek, kendi özel çıkarlarını aşan ve devlete ilişkin konularda bile (Arcana imperii = Devlet sırrı) devlet üzerinde etki yaratacak yeni bir “akıl yürüten kamuoyu” oluşumu; sivil toplumun, devletin hapsedmeye çalıştığı etkisiz bir halk konumundan sıyrılmasına neden olmuştur.⁵²

Kamusal alan hem sivil toplumun hem de devletin girip çıktığı bir alan olup devlet tarafından sürekli işgal edilmeyen tarafsız bir bölgeyi andırmaktadır.⁵³ Kamusal alan olarak sivil toplum, toplumsal farklılıkların, sosyal problemlerin, kamu politikalarının, cemaat ve kültürel kimlik meselelerinin, kamusal işbirliği içinde tartışma ve müzakere alanıdır.⁵⁴ ONBAŞI, bu alanın büyümesi gerektiğinin önemini vurgulayarak, bu durumun demokrasi için hayati önem taşıdığını belirtmiştir. Bu gelişme ve büyümenin olmaması durumunda ise sadece bazı doğruların temsil edilebileceği ya da baskı yolu ile diğer düşünce ve görüşlerin sessiz hale getirilebileceğini, bunun sonucunda da kamu yararının zarar göreceğini dile getirmektedir.

Kamusal alan bize sivil toplum ve devlet arasındaki kavga ve uzlaşma alanını göstermektedir. Bu sebeple sivil toplum kendine ait bir kamusal alan çizerek, devleti bu alana saygı göstermeye zorlaması, devletin ise kendi çıkarlarını korumak için sivil topluma ihtiyaç duyması, sivil toplumun devlet ile arasındaki ilişkinin ne kadar gerekli olduğunun bir göstergesidir.⁵⁵

Kamusal alan devlet ve toplumsal alan arasındaki özerk ve aracı kurumlara sahip olması nedeni ile toplum ve siyasal sistemi (Devleti) dönüştürücü bir güce sahiptir.⁵⁶ Bu durum ise şu sonucu doğurmaktadır: Toplumun farklı taleplerinin, kamusal alana taşınması

⁵⁰ ÇAHA, “Bir Kez Daha Sivil Toplum Üzerine”, s.26

⁵¹ CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.25

⁵² POGGİ, a.g.e., s.102

⁵³ DOĞAN, a.g.e., s.237

⁵⁴ Funda ONBAŞI, **Sivil Toplum**, L&M yayıncılık, İstanbul, 2005, s.54

⁵⁵ TÜRKÖNE, a.g.m., s.93

⁵⁶ TOSUN, a.g.e.,s.71

sonucunda, “özel alan” anlayışı ile sınırlandırılmış sivil toplumun daha karmaşıklaşmasına, evrensellik ve ayrımcı olmama ilkeleri üzerinde hareket eden modern devletin “toplumu yönetebilme” işlevini zayıflatarak, krize girmesine neden olmaktadır.⁵⁷

1.2.4. Sivil Etkinlik

İlk olarak 1848’de “İnsanı haksız yere hapse atan bir yönetim altında, dürüst bir insanın asıl yeri cezaevidir.” diyen THOROEAU, sivil etkinlik şeklini açıklayan bir kavram olarak “sivil itaatsizlik” kavramını kullanılmıştır.⁵⁸ Ona göre sivil itaatsizlik, adli ilişkilerin hüküm sürdüğü demokratik bir sistemde ortaya çıkan ciddi haksızlıklara karşı, yasal imkânların tükendiği noktada, ortak adalet anlayışını temel alan, şiddeti reddeden, yasadışı bir politik bir erdemdir.⁵⁹

Sivil etkinlik eylemleri, demokratik ve hukuksal çözümler işletildikten sonra başka çare kalmayan durumlarda yapılmaktadır. Amaç, adil bir yaşam için hukuk kurallarının demokratik bir şekilde uygulanmasını sağlamaktır. Bu yüzden taleplerinin karşılanması için mevcut kanunlara ya da kurallara bilerek aykırı davranma, yasalarda belirtilen yaptırımın çiğnenmesinden doğan sonuçlara razı olma, biçiminde şekillenen ve bu eylemin içtenliğine duyulan inançtır.⁶⁰

Daha farklı bir anlatımla var olan hukuk düzenine karşı çıkılmayarak, hukuk düzeni içinde var olan veya ortaya çıkabilecek haksızlıklara, hukuk düzenin bozulması tehlikesine ve toplum refahını azaltan durumlara karşı yapılan eylemlerdir.⁶¹ Bu alanda yapmış olduğu çalışmaları ile tanınan RAWLS, sivil itaatsizliği “Yasaların ya da hükümet politikalarının değiştirilmesini hedefleyen kamuoyu önünde icra edilen ve şiddet içermeyen, vicdani ancak yasal olmayan politik bir eylemdir.” diye tanımlamıştır.⁶² Başka bir tanım olarak sivil itaatsizlik, “devlet gücünün üçüncü kişilerce açıkça görülebilir ve anlaşılabilir bir derecede, haksızlık olarak duyumsanan bir edimine karşı, kaba güç kullanılmadan ve kamuya açık

⁵⁷ E. Fuat KEYMAN, “Kamusal Alan Sivil Toplum ve Demokrasi”, der., **Sivil Toplum ve Demokrasi**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005, s.101

⁵⁸ ARSLAN, a.g.e., s.117–118

⁵⁹ GÜNEŞ ve YÜKSELEN, a.g.e., s.18

⁶⁰ Şeniz ANBARLI, “Bir pasif direnme modeli olarak sivil itaatsizlik”, **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 2001, s.324

⁶¹ ARSLAN, a.g.e., s.115

⁶² AKATAY ve YELKİKALAN, a.g.e., s.43

olarak gerçekleştirilen bir protesto eylemidir.”⁶³ ÖKÇESİZ, sivil itaatsizlik kavramını aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

“...Sivil itaatsizlik şiddetten arınmışlık tutum ve düşüncesinden, saygıdan doğmakta ve gelişmektedir. Temel bir soruna başka yollarla dikkat çekilemediği durumlarda içsel bir zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Sivil itaatsizin dünya görüşü farklı olmasa bile temel bir haksızlığa karşı direnmektedir. İnanırcılık için kullanılan araçlar amaçla çelişmemesi ve eylemin Sembolik kalması gerekmektedir. Sivil itaatsizlik, yeni ahlaki yargının en azından siyasi karara dönüştürebilecek bir çoğunlukça desteklenmesi umuduyla yapılmaktadır.”⁶⁴

SANER, demokratik sistem içerisinde çoğunluğun kabul ettiği ve devlet için yamsamsal önemde olan bir yasayı bireysel olarak ihlal etme eyleminin meşruiyetini iki koşula bağlamaktadır: Bunlardan birincisi, yasanın bireyi mutlak sonuçları olan eylemlere zorlamasıdır. İkincisi ise çoğunluk demokrasisi içinde etnik kökeni, dini ya da dili farklı olan azınlıkların ya da belli özellikleri olan bölgelerin tepkisini önleme, bunlarla ilişkilerinde bir çoğunluk diktatörlüğüne dönüşme tehlikesinin ortaya çıkmasıdır.⁶⁵

Sivil itaatsizlik, tüm yasal yollar denendikten sonra girilen yasadışı ve kamuoyuna açık bir eylemdir. Şiddet kullanımını dışlamaktadır. Politik ve hukuki sorumluluğun sonucunda oluşan yaptırımlara katlanılmalıdır. Sistemin geneline değil tekil hastalıklara karşı olan bir eylemdir. Ortak adalet ve kamu vicdanına yönelik bir çağrıdır. Eylemin ciddi haksızlıklara karşı yapılması ve son olarak da çifte standardın kullanılmaması gereklidir.⁶⁶ Genel olarak hukuk devletlerinde imza toplama, siyasi grev, boykot, bildiri dağıtma, oturma eylemi yapma gibi şekillerde görülebilmektedir.

1.3. Sivil Toplum Kavramının Tarihsel Gelişimi:

Sivil toplum kavramı batı toplumunda ekonomik, siyasal ve toplumsal alanlardaki yapının değişmesi sonucu ortaya çıkmış ve tarihsel dönemler itibari ile birçok anlam kazanmıştır. XVIII. yüzyıldan sonra sivil toplum devletin karşısında fakat devleti yok etmeyen bir alanı ifade etmek için kullanılmıştır.

⁶³ Hayrettin ÖKÇESİZ, “Sivil İtaatsizlik Hakkı”, *Yeni Türkiye (Özel sayı)*, Cilt:3, Sayı:18, Ankara, 1997, s.162

⁶⁴ ÖKÇESİZ, a.g.m, s.163-164

⁶⁵ Murat YILDIRIM, “Sivil Toplum Ve Devlet”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:27, No:2, Aralık 2003, s.236’dan, SANER, Hans, *Demokrasilerde Direnme Sorumluluğu Üzerine*, Çev. Yakup Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik*. Haz. Ender Ateşman, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997, s.159

⁶⁶ GÜNEŞ ve YÜKSELEN, a.g.e., s.18

Batı gelişiminde öncülük eden koşullar altında sivil toplum, en genel anlamı ile batı mutlak monarşilerinin tüm güç ve çabalarına rağmen kontrollerinden kaçan ve bu anlamda özerk bir sürecin şekillenmesini sağlayan bir güçtür.⁶⁷

Sivil toplumun üyesi olmak demek, devletin koyduğu yasalar çerçevesinde, devletin vatandaşı olmak ve diğer vatandaşlarla uyum içinde yaşayıp, bireylerin devletten izin almadan yapabileceği toplumsal etkinlikler ve toplumsal ilişkileri anlatmak yönünde bir anlam kazanmıştır.⁶⁸ Yani özerkleşme ve özgürlüğü ifade eden sivil toplum devletle her zaman ilişki içinde olmuştur. Günümüzde “kamu bilincinin geliştiği, demokratik katılıma imkân tanıyan ve iletişime açık bir alanı”⁶⁹ tarif eden sivil toplum, eskiden hangi anlamlarda kullanılıp şimdiki anlamını nasıl kazandığına bir göz atmakta yarar görmekteyiz.

Sivil toplumun tarihi süreçte gelişme aşamaları genel olarak şu şekilde belirtilmektedir: İlk aşama, bir devletin üyesi olmaktır. İkinci aşama, toplum içinde özerk bir alanı temsil eden birimlerin oluşması ve devlete karşı kendilerini savunarak meşruluk kazanmasıdır. Üçüncü aşama ise sivil toplumun ve özgürlük ortamının toplumsal çatışmaların kaynağı olarak devletin, bu çatışmaları önleyici bir unsur olarak görülmesidir. Son aşama ise üçüncü aşamaya tepki olarak devlet müdahalesinin sivil toplumu ortadan kaldıracığından korkulması aşamasıdır.⁷⁰

1.3.1. Antik Yunan Dönemi

Antik Düşüncede, sivil toplum ve devlet açık bir şekilde ayrılmamıştır. Yani devlet ve toplumu oluşturan bireyler aynı kavram içinde kullanılmıştır. Aristo bu dönemde yaptığı çalışmalarda, sivil toplum kavramını daha çok “yurttaş” kavramı ile eşdeğer tutmuştur. Bu dönemde sivil toplum kavramı, yurttaşların, kentlilerin yani sivil olan ile siyasal olanın ayrımının henüz yapılmadığı bir anlayışa dayanmaktadır.⁷¹

ARISTO “Politika” adlı eserinde sivil toplum kavramını “koinonia politike”^{*} olarak belirtmiş, devlet ve siyasal toplumla eş anlamlı olarak kullanmıştır. Sivil toplumu “devlet çatısı altında, ulaşılan yüksek iyilik ve devlet (polis) sınırları içinde yaşayan bütün insan

⁶⁷ CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.15

⁶⁸ YILMAZ, “Sivil Toplum, Demokrasi ve Türkiye”, s. 88

⁶⁹ AKATAY-YELKİKALAN, a.g.e., s.9

⁷⁰ YILMAZ, **Çağdaş Siyasal Akımlar**, s.327

⁷¹ ACI, a.g.e., s.18

* Aristo “politike koinoia” terimini Politika adlı eserinin başında “polis” veya şehir devletini göstermek için kullanmaktadır. Polis, asırlarca kelimenin modern anlamında devletin tarihsel örneğini ve orijini olarak gösterilen bir yasa (politeia) üzerine temellenmiş kendi kendine yeterli ve bağımsız bir şehri ifade etmiştir.

toplulukları” olarak tanımlamıştır. Aynı zamanda sivil toplum ona göre “yasalarla belirlenmiş kurallar sistemi içerisinde özgür ve eşit kabul edilen yurttaşların oluşturduğu siyasal toplumu”⁷² da ifade etmektedir. Aristo bu kavramla hem insanların kendi aralarında yaptıkları sözleşme ile bir araya gelmiş olduklarını hem de insanların bir arada yaşama ihtiyacını anlatmaktadır.⁷³

ARISTO bu eserinde devleti, aile temeli üzerine oturarak, devletin yapısı gereği aileden hatta bireyden önce tutarak “en yüksek topluluk türü ve en yüksek iyiyi amaç eden” olarak tanımlamıştır.⁷⁴ Buna ilaveten “Politika” adlı eserinde “Eğitim yalnız yurttaş olacak çocuklar içindir. Köleler bu eğitimin bir parçası değildir.” diyerek, siyasal güçten sadece kentlilerin pay alacağını ifade edilmektedir.⁷⁵ Bu dönemde Aristo sivil toplum kavramını, bütün toplumu kuşatan bir site devlet anlamında kullanmıştır.

Yukarıda da belirtildiği gibi devlet sınırları içinde bulunan yabancılara ve kölelere toplumun siyasal alandaki karar alma mekanizmalarına girme hakkı verilmemekteydi.⁷⁶ Yani sivil toplumun üyesi olarak kabul edilmek için “yurttaş olmak” şartı aranmaktaydı. Kısaca bu dönemde sivil toplum ve devlet iç içe kullanılmış bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bu dönemde sivil toplumun bir üyesi olmak demek, yurttaş olmak ve yasalar dolayısıyla diğer yurttaşlara da zarar vermeyecek bir biçimde davranmak anlamına gelmekteydi.⁷⁷

Antik Yunan ve Roma düşüncesini kaynaştıran CİCERO, devleti hem vatandaşların oluşturduğu kolektif bir bütün hem de halkın sahip olduğu manevi bir kişilik olarak görmektedir. Bunun karşılığı olarak da “respublica” terimini kullanmaktadır.⁷⁸ Yani bu terimle “hukuka dayalı bir yönetimi” ifade etmeye çalışmıştır. Bu kelimenin temelindeki varlığı ise “halk” oluşturmaktadır.⁷⁹ Yani bu dönemde egemen olan anlayış, kişi ile topluluğun bir bütünün ayrılmaz bir parçası olduğu yönündedir. Aristo tarafından siyasal toplumu belirtmek için kullanılan “koinonia politike” (politik düzen) CİCERO tarafından Latinceye bire-

⁷² TOSUN, a.g.e.,s.30

⁷³ DOĞAN, a.g.e., s.9

⁷⁴ Bertrand, RUSSELL, **Batı Felsefesi Tarihi: Antikçağ**, Çev: Muammer Sencer, **Bilgi Basımevi**, Ankara, 1972, s.292

⁷⁵ RUSSELL, a.g.e., s.302–303

⁷⁶ Ayferi GÖZE, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, 8. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1988, s.2..5

⁷⁷ KEANE, a.g.e., s.48

⁷⁸ DOĞAN, a.g.e., s.12

⁷⁹ Ömer ÇAHA, **Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi**, Plato yayınları, İstanbul, 2008, s.9

bir anlamı ile “societas civilis” (sivil toplum) olarak aktarılmıştır. Bu dönemde *respublica* ve *societas civilis* aynı anlamlarda kullanılmıştır.

1.3.2. Sivil Toplum Kuramcıları

XVII. yüzyıl boyunca gerçekleşen ekonomik gelişmeler, keşifler, dönemin siyasal oluşumları ve devrimler var olan siyasal düzenin üzerinden yeniden düşünmek gerektiğini ortaya koymuştur. Yani devlet, kral, birey ve otorite gibi kavramlar bu gelişmelere bağlı olarak içeriklerinde de değişimler olmuştur.⁸⁰ XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar geçen süre içinde birçok filozof, sosyolog ve felsefeci sivil toplum ve devlet hakkında tartışmalar da bulunmuştur. Bu tartışmalar daha çok sivil toplum ile devlet'i aynı düşünenler, bireyi öncelikli tutanlar ve bireyi, devlet karşısında özerkleştirmeyi amaçlayan düşünürlerden oluşmaktadır.⁸¹

HOBBS, bütün insanların doğallıkla eşit olduklarını ve doğal durumda, herhangi bir yönetim var olmadan önce, herkes kendi özgürlüğünü korumak ve başkalarına egemen olma düşüncesini savunmuştur.⁸² HOBBS, devlet ve toplum konusundaki görüşlerini açıklamak için “doğal durum”^{*} varsayımından yararlanmıştır. Doğal durumda, mülkiyetten, adalet ya da adaletsizlikten söz edilmemektedir.

“Doğal düzen”^{**} yasalarının yalnızca “doğal durum” dışında sivil toplumda işlerliğin olduğunu düşünen HOBBS, “doğal düzen yasaları”nın var olan durumu zorlaştıracığını ve bireyin doğal haklarından da vazgeçmesi gerekeceğini söylemiştir. Dolayısıyla her kim ki her şeyi yapma hakkından vazgeçemezse, o kişinin doğal düzen yasalarını çiğnediğini düşünmektedir. Yani bu yasalar barış içinde yaşamının koşullarını ve ilkelerini ortaya koymaktadır.⁸³ Bu doğal düzen yasaları, doğal durumun terk edilip, sivil toplumun kurulmasını buyurmamaktadır. Bu yasalar daha çok toplumsal insanı doğa durumuna düş-

⁸⁰ Ömer ÇAHA, “Sivil Toplum ve Liberalizm”, *Diyalog*, Sayı:1, Ankara, 1996/1, s.188

⁸¹ DOĞAN, a.g.e., s.39

⁸² Bertrand, RUSSELL, *Batı Felsefesi Tarihi: Modernçağ-Yeniçağ*, Çev: Muammer Sencer, Bilgi Basımevi,2. Basım, Ankara, 1973, s.113

* İnsanların toplum kurmadan önceki varsayımsal olan durumudur. Bu, Rousseau tarafından ‘insanların suçsuz ve barış içinde özgürce yaşadıkları bir durum’ olarak tanımlanmaktadır. Hobbes ise bunu ‘herkesin herkesle savaş içinde olduğu bir durum’ olarak tanımlamaktadır.

** Evrende kendiliğinden oluşan bir düzenin bulunduğunu ve bireylerin çıkarlarının toplumun ortak çıkarları ile özdeş olduğunu ve devletin bu düzen müdahale etmesi neticesinde karmaşanın ortaya çıktığını anlatan bir ifadedir.

⁸³ Gülnur Acar SAVRAN, *Sivil Toplum ve Ötesi: Rousseau, Hegel, Marx*, Belge Yayınları, 2. baskı, İstanbul, Mart 2003, s.34-35

me tehlikesine karşı uyarmaktadır. Bu yasaların insanın topluluk halinde barış içinde yaşaması ve sivil toplum öğretilerine ilişkindir.⁸⁴

Ayrıca HOBBS, doğuştan sahip olunan özelliklerden birinin eşitlik olduğunu savunmuştur. Bu durumun ise pek çok sorunun da kaynağı olduğunu belirtmiştir.⁸⁵ Çünkü eşit haklar sürekli bir çatışma yaratmaktadır. Bu çatışmadan ise halkın kendi iradesi ile bir araya gelip, bir sözleşme ile kendisine güven verecek bir hükümdar seçme konusunda anlaşma yaparak, korunmasını belirtmektedir. Burada “sözleşmeyi kabul eden çoğunluğun isteklerine uymayı”⁸⁶ taahhüt etmektedir. Yani iktidara boyun eğilmelidir. Sivil toplumun yaratıcısı olarak insan, sivil toplumun yapı taşı olan insandan kaynaklanan tüm sorunlara, tutkulara hükmeden mekanizmaları yönlendirebilme yeteneğine sahip olması nedeni ile doğru sosyal düzeni kurarak çözüme kavuşturabilir.⁸⁷

HOBBS’a göre birlikte var oluş, insanların bir toplum içinde yaşadıkları anlamına gelmez; merkezi iktidarın olmadığı bu ortamın bir insan kalabalığından ibaret olduğunu ve bu durumun ise en kötü durum olduğunu düşünmektedir.⁸⁸ İktidar bir kez seçildi mi yurttaşlar, kanunların işe karışmadığı yerlerde özgür olmaktadır;⁸⁹ fakat bunların dışında diğer tüm haklarını yitirmektedir. Ayrıca hükümdar dilediği gibi ödül ve ceza verebileceği gibi düşüncelere sansür koyma hakkına da sahiptir.⁹⁰

HOBBS, devletin gücünü paylaşmasını istemediği gibi bu gücü sürekli bir şekilde elinde tutmak zorunda olduğunu da savunmaktadır.⁹¹ Amaç güçlü bir devlet yapısı oluşturmak ve barışı sağlamaktır. Barış ise sivil toplumun oluşması ile sağlanmaktadır. Bu durum ise insanları sivil toplum oluşumuna yöneltmektedir.⁹² Ona göre doğal halin karşıtı sivil haldir. Yani sivil hal, devletin bulunduğu toplumsal durumdur.⁹³

LOCKE birçok düşünür gibi devlet ve sivil toplumu araştırırken doğal durum ve doğal düzen yasasından yararlanmıştır. Doğal düzen yasasının; tanrısal buyruklardan bi-

⁸⁴ İbid.

⁸⁵ DOĞAN, a.g.e., s.48

⁸⁶ İbid., s.53

⁸⁷ STRAUSS, a.g.m., s.287

⁸⁸ ONBAŞI, a.g.e., s.19

⁸⁹ RUSSELL, **Batı Felsefesi Tarihi: Modernçağ-Yeniçağ**, s.116

⁹⁰ İbid., s.114

⁹¹ DOĞAN, a.g.e., s.51

⁹² SAVRAN, a.g.e., s.35

⁹³ DOĞAN, a.g.e., s.55

çimlendiğini ve bu kanunların zorla kabul ettirilmediğini belirtmektedir.⁹⁴ Ayrıca savaşı doğa durumunun zorunlu bir özelliği olarak görmediği, sadece bir olasılık olduğu düşünce-sindedir.⁹⁵ Yani sivil toplumun bir düzenleyici konumu vardır.⁹⁶ LOCKE, insanların doğal durumda yaşarken temelde insanlar arasındaki eşitlik ve özgürlüğü kuran doğal düzen ya-sasını varsaymaktadır. Bu yasaya danışan bütün herkes, eşit ve özgür oldukları için kimse-nin başkasının yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne ve mallarına zarar vermemesi gerektiğini öğrenmektedir.⁹⁷ Barış ortamında yaşayan insanların, bazılarının huzuru bozmaya başlama-sı ile barış ortamı bozularak sivil bir yaşama geçme zorunluluğu doğduğunu savunmakta-dır.⁹⁸ Ayrıca insanların devletle birleşmesi ve kendini bir idare altına sokmasının yani sivil topluma geçme temelinde mülkiyetlerinin korunmasının da yattığını belirtmektedir.⁹⁹ Do-ğal durumu ise doğal düzen yasası çerçevesinde, insanı alabildiğince özgür, istediği gibi davranabilen, sahip olduklarını arzu ettiği şekilde kullanabildikleri bir durum olarak be-lirtmektedir.¹⁰⁰ Ancak, HOBBS gibi doğal durumu, herkesin savaştığı (çatıştığı) bir du-rum olarak kabul etmemiştir.¹⁰¹

FERGUSON'un özelliği klasik sivil toplum devlet bütünlüğünün parçalanışının ilk işaretlerini veren bilim adamı olmasıdır.¹⁰² Bununla beraber sivil toplumu henüz devletten ayrı bir yaşam alanı olarak algılamamakta ve onların özdeş olduğunu savunmaktadır.¹⁰³ Çıkarların, ekonomik hareketlerin var olduğu ve ekonomik akımların doğup geliştiği, sınıf-sal örgütlenmelerin olduğu ve geliştiği bununla beraber diğer toplumsal kesimlerin de davranışlarının gözlenebildiği bu yapı, FERGUSON'un sivil toplum anlayışıdır.¹⁰⁴

FERGUSON için özellikle önemli olan nokta, sivil toplumun kendi yurttaşları ara-sında kamu ruhunun yitirilmesine neden olmasıdır. Burada yurttaşların çıkar gözetmeyen kamu sevgisi ortadan kaybolmaktadır. Kamu yaşamı ise sadece kibirliliğin, hırsın ve tut-

⁹⁴ RUSSELL, **Batı Felsefesi Tarihi: Modernçağ-Yeniçağ**, s.213

⁹⁵ TOSUN, a.g.e.,s.33

⁹⁶ ACI, a.g.e., s.20

⁹⁷ John LOCKE, “Uygur Yönetim Üzerine İkinci İncelemeden Seçme Parçalar”, **Batıda siyasal düşünceler tarihi – Seçme yazılar-Yeni Çağ**, Der: Mete Tunçay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2002, s.263

⁹⁸ İlkay, SUNAR, **Düşün ve Toplum**, Doruk Yayınları, Ankara, 1999, s.90.

⁹⁹ LOCKE, a.g.e, s.274

¹⁰⁰ DOĞAN, a.g.e., s.61

¹⁰¹ Fatih DUMAN, “Sivil Toplum”, Ed. Mümtazer Türköne, **Siyaset**, Lotus Yayınevi, 1. Basım, Ankara, 2003, s. 350

¹⁰² ARSLAN, a.g.e., s. 46

¹⁰³ KEANE, a.g.e., s.54

¹⁰⁴ DOĞAN, a.g.e., s.77

kunun tatmin edildiği bir sahne olarak değerlendirilmekte; hiçbir zaman zihin ile yüreğin adil ve mutlu bir beraberliğini sağlayacak en iyi fırsat olarak görülmemektedir.¹⁰⁵

FERGUSON'a göre hak, hukuk, güçlü siyasal kurum ve toplumsal etik değerlerinin hâkim olduğu ve bunların bir otorite tarafından korunduğu toplumlar politik toplumu, yani sivil toplumu oluşturmaktadır. Yani FERGUSON, sivil toplumu politik toplumla özdeş kullanarak, bu iki kavramla ilkel olmayan "medeni" bir toplumu işaret etmektedir.¹⁰⁶ Bunların yanında sivil toplumu, kültürel başarıların ve kamu ruhunun yanında ticari zanaatları da hukuk devletiyle, düzenli yönetimle ve güçlü askeri bir savunma yoluyla koruyan bir siyasal düzen olarak da tanımlamaktadır.

PAINE'ne göre devlet iktidarı, sivil toplum lehine sınırlandırılmalıdır. Çünkü devlet oluşumundan önce bireylerde var olan topluma dönük doğal eğilim, bireylere, karşılıklı çıkar ve yardım duygusu temeli üzerine inşa edilen, barışa dayalı, dayanışma ve rekabet ilişkileri kurma olanağı vermektedir. Devlet gerekli bir kötülük, sivil toplum ise niteliği belirlenmemiş bir iyilik sayılmıştır. Sivil toplum ne kadar mükemmel ise kendi işlerini de o ölçüde kendisi düzenlemekte ve yönetime o ölçüde az fırsat bırakmaktadır.¹⁰⁷ PAINE "Devlet, sadece toplumun genel yararı için verilen toplumsal iktidar vekâletinden başka bir şey değildir." düşüncesindedir.¹⁰⁸ PAINE göre, sivil toplumun kendi kendini yönetme yeteneğine olan güveni ne denli artar ise devlet kurumlarına ve yasalarına olan ihtiyaç o ölçüde azalacaktır.¹⁰⁹

PAINE, bağımsız ve barışçıl bir etkileşim içinde bulunan bir sivil toplumun var olduğu gün, sivil toplumun uluslararası bir konfederasyonu oluşacağı düşüncesindedir.¹¹⁰ Bunun sonucunda ise sivil toplumların kendi kendini yönetme ihtiyacına olan güven artacak, devlet kurumlarına ve yasalarına daha az ihtiyaç duyulacaktır. Devleti, yönetenler ve yönetilenler arasında bir sözleşme ürünü olarak görmeyen PAINE, yönetime bireylerin rıza göstermesi halinde devletin meşruluk elde edeceğini ve bunu da siyasal katılım yolu ile gerçekleştireceğini savunmaktadır.¹¹¹ Aynı zamanda devleti, sivil özgürlükler için potansiyel bir tehlike olarak görmekte ve bu tehlikenin ise sivil toplumun kendi kendini organize etti-

¹⁰⁵ KEANE, a.g.e, s.55

¹⁰⁶ ÇAHA, **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, 2007, s.35-36

¹⁰⁷ KEANE, a.g.e., s.60

¹⁰⁸ DOĞAN, a.g.e., s.81

¹⁰⁹ KEANE, a.g.e, s.65

¹¹⁰ ARSLAN, a.g.e., s.49

¹¹¹ DOĞAN, a.g.e., s.84

ği, siyasal iktidarın hukukla sınırlandırdığı, sivil toplum önceliğine dayanan bir model ile ortadan kalkacağını düşünmektedir.¹¹²

Özgürce etkileşim içinde bulunan bireyler birbirlerinden ve diğer sivil toplumlardan aldıkları yardım ile başarılı olmaktadır. Sivil toplumun yasasını ortak çıkarlar oluşturmaktadır. Bireylerin başkaları ile kendiliğinden etkileşim içine girme eğilimi onları, iç içe kenetlenmiş, kendi kendine yeterli, çatışmadan arındırılmış, toplumsal bir bütünlük oluşturmaya itmektedir. Dolayısıyla birey ve gruplar arasında var olan eşitsizlik ve çatışmalar, devletin bu doğal yapı üzerine inşa edilmesi durumunda ortadan kalkacaktır. Toplumsal bölünmeler ve karışıklık yerini medeni bir toplumun birleşmesine bırakacaktır.¹¹³

HEGEL’de doğal olan ile siyasal olan ayrımının yerini sivil toplum-devlet ikililiği almaktadır.¹¹⁴ Ona göre devlet siyasaldır. Sivil toplum ise apolitiktir. Dolayısıyla devlet ve sivil toplumun birbirinden ayrı olduğunu savunmaktadır.¹¹⁵ Devleti ise “ulusal özgürlüğün, evrensel ruhun, insan sisteminin ve onun özgürlüğünün dıştan görünüşü” olarak tanımlamaktadır.¹¹⁶

HEGEL’e göre sivil toplum doğal düzenin, doğal yasaların güvencesi altında değildir.¹¹⁷ Sivil toplum, siyasal toplum öncesi anlamında doğal toplum evresini anlatmaktadır. Sivil toplumun gereksinimlerini karşılayacak rekabet ortamındaki ilişkiler, devlet tarafından kontrol altında alınamaması durumunda, kendisinin yok olmasına neden olacaktır.¹¹⁸ Bu yüzden sivil toplumu HEGEL, egemen bir güç tarafından organize edilmesi gereken bir doğal düzen olarak görmektedir.¹¹⁹ İşte bu yüzden devlet ihtiyaç olduğunu düşünmektedir.

HEGEL’e göre sivil toplum, kentliler (burjuva sınıfı) ile devlet ikilemi içinde bir tür denge sağlamaya çalışan aile ile devletin siyasal ilişkileri içinde yer alan bir kurum olarak tanımlanmaktadır.¹²⁰ Bu alanda bireyler, toplumsal sınıflar, her türlü toplumsal kurum ve kuruluşlar sivil toplumu meydana getirmektedir. Bu toplumda bireyler birbirlerine hu-

¹¹² Ibid, s.85

¹¹³ KEANE, a.g.e., s.66-67

¹¹⁴ ACI, a.g.e., s.20

¹¹⁵ DOĞAN, a.g.e., s.106

¹¹⁶ RUSSELL, **Batı Felsefesi Tarihi: Modernçağ-Yeniçağ**, s.377

¹¹⁷ SAVRAN, a.g.e., s.99

¹¹⁸ DOĞAN, a.g.e., s.106

¹¹⁹ ARSLAN, a.g.e., s.52

¹²⁰ ACI, a.g.e., s.20

kuki ve iktisadi bağlarla bağlıdırlar. Yani HEGEL, bireyleri ve sivil toplumu devlet içinde eritip, kaynaştıran “idealist devleti” savunmaktadır.¹²¹

HEGEL, devletin olmaması durumunda sivil toplum kendi kendini yok edeceğini düşünmektedir. Yani sivil toplum, devletten ayrı görünürken, devletle ilişki içinde olması, ondan tamamen kopmamasına özel bir vurgu yapmaktadır.¹²² Sivil toplum devlet ilişkisini “sivil toplum bünyesindeki çatışmaları çözmek, akıllı bir denetim sağlamak ve ahlaki bir anlam kazanmak için devlete ihtiyaç olduğunu; devlet ise temsil ettiği ahlaki amaçları gerçekleştirme araçları için sivil topluma ihtiyaç duyduğunu”¹²³ belirterek açıklamıştır.

HEGEL, “ekonomi alanında rekabete girebilmek için aile birliğini terk eden bireylerin dünyası” diyerek tanımladığı sivil toplumu, devletin karşısına koymaktadır. Ayrıca sivil toplumu “kazanç, bireysel mutluluk ve kişi statüsünün korunması gibi yaşamsal kesitlerin ifadesi” olarak da görmektedir.¹²⁴ Buradan çıkacak sonuç, HEGEL sivil toplumu, ekonomik ilişkiler alanı ve sınıf oluşumu olarak görmektedir. Ayrıca HEGEL sivil toplum kavramına, ekonomik ilişkiler alanı ve sınıf oluşumu dışında “adli mekanizmayı ve kamu hukukunun idari ve örgüt yapısı”¹²⁵ kavramlarını dâhil ederek daha geniş bir anlam kazandırmıştır.

HEGEL’e göre devlet, sivil topluma ya sivil toplum içinde çıkan adaletsizlik ve eşitsizlikleri tamir etmek için ya da halkın evrensel çıkarlarını korumak ve geliştirmek amacı ile müdahalede bulunabileceği düşüncesindedir.¹²⁶

HEGEL, devleti, daha çok sivil toplumun çatışan unsurlarını içine alıp muhafaza eden ve bunlardan daha yüksek düzeyde bir ahlaki varlığı sentezleyen yeni bir durum olarak kavramaktadır. Devlet burada toplumun birliğini temsil etmektedir. Sivil toplum ise hem korunmuş hem de siyasal bir biçimde örgütlenmiş daha geniş, karmaşık ve yüksek bir cemaatin gerekli, fakat alt bir boyutu olarak doğmuştur. Devlet, sivil toplumdan sadece kendisi için gerekli olanı talep ediyor ise ve buna uygun olarak da kendisini talep ettiği gerekliliği güvence altına almakla sınırlandırıyor, o zaman sivil toplum içinde eylemde bulunanlarla grupların özgürlükleri için önemli bir alanın var olmasına izin vermesi de

¹²¹ İsmail DOĞAN, “Sivil Toplum: Ondan bizde de var”, **İlim ve Sanat**, sayı:46/47, cilt:3/4, İstanbul, 1997, s.15

¹²² S. Ulaş BAYRAKTAR, “Hangi Sivil Toplum, Nasıl Bir Demokrasi? 1990’ların Türkiye’inde Sivil Toplumlar”, **Sivil Toplum Dergisi**, Cilt: 3 Sayı: 9, İstanbul, 2005, s.13

¹²³ ONBAŞI, a.g.e., s.33

¹²⁴ CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.17

¹²⁵ KEANE, a.g.e., s.99

¹²⁶ İbid., s.72

gerekmektedir. Bu bir yandan devletin, diğer tüm kurumların yaşamını yönlendiren merkezi bir üst görevli olarak görülmemesi gerektiği anlamına gelmekte hem de kamusal otoritenin sivil toplum idaresine nadiren karışan bir idari kuruluş biçimine bürüneceği anlamına da gelmektedir.¹²⁷

HEGEL'in sivil toplum düşüncelerinden genel olarak iki sonuç çıkarabiliriz. Birincisi sivil toplumun varlık sebebi tamamen güçlü, donanımlı metafiziksel bir devlet ortaya çıkarmaktadır. Yani sivil toplum devletin gelişimine bir gerekçe teşkil etmektedir. İkinci sonuç ise özgürlük ve özerklik alanı olan bir toplum tipolojisi söz konusu olmaktadır.¹²⁸

MARX sivil toplumu, hem tarihsel bir sürecin sonundaki bir aşamayı, hem de dönüşüm geçiren toplumsal taban olarak görmektedir.¹²⁹ Sivil toplumu, devletten bağımsız olarak düşünmekte ancak devleti topluma bağımlı görmektedir. Sivil toplumun ise “burjuva toplumu olduğunu iddia ederek, zamanla burjuva sınıfı ortadan kalkacağı için devlet de ortadan kalkacaktır.” diye düşünmektedir.¹³⁰ Burada burjuvayı sivil toplum içine yerleştirerek,¹³¹ sivil toplumu, “bireylerin politik etkinlikleri dışındaki bireysel ve ekonomik ilişkilerden oluşan maddi etkinlik”¹³² olarak tanımlamaktadır. Daha farklı bir anlatımla sivil toplumu, “ekonomik ilişkileri üreten ve sınıf ilişkileri doğuran bir alan”¹³³ olarak tanımlamıştır.

MARX, sivil toplumu alt-üst yapı olarak incelemektedir. Ona göre sivil toplum alt yapıyı oluştururken, devlet ise üst yapıyı oluşturmaktadır.¹³⁴ Ona göre asıl bağlayıcı olan alt yapıdır. Üst yapı ise bağımlı ve ikincildir.¹³⁵ Yine devlet sivil topluma bağlıdır ve bu sebeple devletin faaliyeti de hâkim sınıfın çıkarları doğrultusunda gerçekleşmektedir.¹³⁶ Bununla beraber sivil toplumu “üretici güçlerin gelişiminin belli bir aşamasında bireylerin bütün maddi ilişkilerini kapsayan ekonomik faaliyetler alanı”¹³⁷ olarak da görmektedir. Yani alt yapı, devlet (üst yapı) tarafından belirlenen ekonomik faaliyetlerden oluşmaktadır.

¹²⁷ İbid., s.71

¹²⁸ ÇAHA, **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, 2007, s.25

¹²⁹ SAVRAN, a.g.e., s.186

¹³⁰ ABAY, a.g.e., s.273

¹³¹ ARSLAN, a.g.e., s.54

¹³² ONBAŞI, a.g.e., s.34

¹³³ CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.16

¹³⁴ Mustafa ERDOĞAN, **Liberal Toplum Liberal Siyaset**, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998, s.221

¹³⁵ KEANE, a.g.e., s.105

¹³⁶ ERDOĞAN, a.g.e., s.221

¹³⁷ KEANE, a.g.e., s.101

Evrensel kurallara sahip olan ve ulusun ihtiyaçlarını karşılayan kapsayıcı bir kurum tersine MARX, devleti egemen gücün elindeki bir araç olarak kabul etmektedir. Aynı zamanda devleti, sivil toplumun bir yansıması şeklinde görerek sivil toplumun, devletin şahsında kaybolmadığını aksine yeniden üretildiğini düşünmektedir. Çünkü sivil toplumda güçlü olan ve üretim araçlarına hâkim olan sınıf, devleti ve onun normlarını da belirlemektedir. Yani sivil toplum, üretimin yapıldığı ve sınıfsal mücadelelerin ortaya çıktığı alanı ifade etmektedir.¹³⁸

GRAMSCHI'ye göre sivil toplum, alt yapısal alana değil, üst yapısal alana aittir.¹³⁹ Üst yapı ise “ya hukuki egemenlik araçları ile (polis, yargı teşkilatı, ordu) yöneten devlet veya siyasal toplum ya da kültürel baskınlık sayesinde toplum içinde kendi değerlerini yaygınlaştıran sivil toplum”¹⁴⁰ olarak tanımlamaktadır. GRAMSCHI, sivil toplumu bir sosyal grubun toplum üzerindeki hegemonyasının (üstünlüğünün) kültürel ayağı olarak görmektedir. Bu hegemonyanın ise politik ve kültürel ayağı bulunmaktadır. Politik ayağını devlet oluşturmaktadır. Kültürel ayağını ise sivil toplum oluşturmaktadır.¹⁴¹ Sivil toplum diyalog ve uzlaşmaya dayanırken; devlet, denetim yaptırım ve baskı mekanizmalarını harekete geçirerek kendini topluma dayatmaya çalışmaktadır.¹⁴² Ona göre sivil toplum, devletin zorunlu hareket ve müdahaleleri ile üretimden meydana gelen ekonomik alan arasında bulunmaktadır.¹⁴³

GRAMSCHI'ye göre sivil toplum, siyasal alanın dışındadır. GRAMSCHI bu ayrımı devlet-kilise ikiliğine kadar götürmekte ve tarihsel süreç içinde “sivil olanın” kilisenin, “siyasal olanın” ise devletin yanında yer aldığını belirtmektedir.¹⁴⁴ Sivil toplumun sadece, maddi ilişkileri değil manevi hayatın bütünü de kapsadığını söylemektedir.¹⁴⁵

GRAMSCHI sivil toplum-siyasal toplum ayrımı yaparken, ekonominin de kısmen sivil topluma özgü olduğunu ve sivil toplumun, devletin (siyasal toplumun) sıkı kurallarının dışında ele alınamayacağını iddia etmektedir.¹⁴⁶ Ona göre hâkim sınıf “hem toplumun

¹³⁸ ÇAHA, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, 2007, s.30

¹³⁹ KEANE, a.g.e., s.101

¹⁴⁰ ERDOĞAN, a.g.e., s.222

¹⁴¹ ÇAHA, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, 2007, s.38

¹⁴² CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.18

¹⁴³ ACI, a.g.e., s.21

¹⁴⁴ Antonio GRAMSCI, *Hapishane Defterleri*, 4. Baskı, Çev: Adnan Cemgil, Belge Yay., İstanbul, 2003, s.310-311

¹⁴⁵ ARSLAN, a.g.e., s.57

¹⁴⁶ DOĞAN, *Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde SİVİL TOPLUM*, s.209

farklı kısımlarının rızasını kazanmış hem de zor kullanma hakkını ele geçirmiş olan sınıftır.” Bunların her ikisi de hem devlet hem sivil toplum aracılığı ile gerçekleştirilmektedir.¹⁴⁷

GRAMSCHI, politik toplumun (devletin) yönetme ve zorlama aygıtından oluştuğunu, sivil toplumun ise kültür birikimi ve ikna yeteneğinden oluştuğunu belirtmektedir. Ona göre Batı’da sivil toplum güçlü iken doğuda sivil toplumun zayıftır. Bu yüzden Doğu’da politik toplumu ele geçirmek için devrim yeterli iken Batı toplumunda toplum çoğunluğun desteğini almadan yeterli olmadığını belirtmektedir.¹⁴⁸

1.4. Modern Sivil Toplum Yaklaşımları

Bu kuramların ve denemelerin amacı, bir yerde sivil toplumun hangi temeller üzerinde oturması ve varsa önkoşullarının ne olması gerektiği yönündeki değerlendirmelere ışık tutmaktır. Aslında bu kuramların üçü de nereden bakılırsa bakılsın aynı şeyleri anlatmaktadır: Devletin olabildiğince dar bir alanda yer aldığı, çoğulcu ve katılımcı bir sivil toplum anlayışı.¹⁴⁹

KEANE sivil toplum gelişimini dört dönemde incelemiştir: Birincisi, sivil toplum-devlet ayrılığının ortaya çıktığı dönem yani klasik dönemdir. İkincisi, toplum bağımsızlığının ve toplumun devlete karşı üstünlüğünün savunulduğu dönemdir. Üçüncüsü, sivil toplumun karşısında devletin güçlendiği dönemdir. Dördüncüsü, gönüllü örgütlenmeye dayalı devletten bağımsız sivil toplum düşüncesinin geliştiği dönemdir.¹⁵⁰ Buradan da sivil toplumla ilgili olarak çoğulculuk, gönüllülük, devletten farklı olma gibi kavramlar gelişmeye başlamıştır.

“İyi bir yaşam biçiminin devamını sağlayacak en iyi çevre nedir?”* sorusuna farklı düşünceler içinde cevap arayan WALTZER, bu soruların cevabına ilaveten iyi bir yaşamın sivil toplum aracılığı ile kurulabileceği tezini ileri sürmektedir. Bu tezin temelinde kişiyi toplumsal bir varlık olarak ele almaktadır. Devletin sivil topluma kendi bünyesinde bir özerk alan ayırıp onun örgütlenmesine ait kuralları da düzenlediğini belirtmektedir.¹⁵¹ Sivil

¹⁴⁷ ONBAŞI, a.g.e., s.39

¹⁴⁸ YILMAZ, “Sivil Toplum, Demokrasi ve Türkiye”, s. 89

¹⁴⁹ GÜNEŞ ve YÜKSELEN, a.g.e., s.11

¹⁵⁰ ARSLAN, a.g.e., s.36–37

* Waltzer bu soruya üç farklı şekilde cevap vermiştir: Birincisi “siyasal bir topluluk içinde aktif olmak ve ortak kaderimizi kolektif bir bütün olarak belirleyebilmektir.” İkincisi “pazarı dikkate alıp maksimum sayıdaki seçenek arasından kişisel bir seçim yapmaktır.” Son olarak ise “insanlarla birlikte milli bir mirası hatırlamak, bu mirası isteyebilmek ve diğer kuşaklara bunu aktarabilmektir.”

¹⁵¹ Davut DURSUN, “Türkiye’de Sivil Toplumun Gelişimi Üzerine Birkaç Not”, **İlim ve Sanat**, sayı:46/47, cilt:3/4, İstanbul, 1997, s.22

toplum üzerine yapılan tanımlar ve eleştiriler sonucunda tek bir sivil toplum kuramının olmayacağı görülmüştür. Zamanla modern sivil toplum kuramları geliştirilerek siyaset bilimine üç sivil toplum kuramı kazandırılmıştır. Bunlar çoğulcu sivil toplum, asgari sivil toplum, katılımcı sivil toplum kuramlarıdır.

1.4.1. Çoğulcu Sivil Toplum

Bu yaklaşım ağırlıklı olarak Amerikan yaşamının ve düşüncesinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu kuramda genelde devlet tarafsız sayılmaktadır.¹⁵² Bu düşüncüyü savunan kuramcılar devlet ve sivil toplumun tamamen ayrı birer oluşum olduğu varsayımını savunmaktadırlar. Bu kuramcılar toplumda, devletin dışında çıkar ve baskı guruplarının olduğunu kabul ederek, siyasal yaşamda parlamento ve hükümet dışında diğer grupların da söz hakkının olması gerektiğini; devletin asgariye indirilmesi yerine, sivil toplumun devleti etkileyerek, devlet faaliyetlerini yönlendirmesini savunmaktadır. Yani burada çoğulcu demokrasiden hareketle toplumda çıkar guruplarının aktif varlığına dayanılmakta ve devletten ayrı bir toplum sahasının varlığı savunulmaktadır.¹⁵³

Bu konuda baskı ve çıkar gurupları, güçleri oranında devleti etkileyerek, devlet-toplum dengesini kurmaya çalıştığı görülmektedir.¹⁵⁴ Yani amaç, merkezi otoritenin toplumsal yaşama, siyasal ve idari müdahalesini en aza indirgenmesidir. Burada devletin işleyişi, çıkar guruplarının varlığını ve hayatiyetini sürdürecektir bir yapıda olması gerekmektedir. Diğer önemli nokta ise sivil toplum örgütlerine söz hakkı verilmesinin gerekliliğidir. Böylece sivil toplum örgütleri ve vatandaşlar kendi güçleri ölçüsünde devleti etkileyerek toplumsal bir uzlaşma ortamının yaratılmasına neden olacaktır.¹⁵⁵

1.4.2. Minimum Devlet Toplumu

Bu yaklaşımda devlet toplumdaki birçok örgütten biri olarak ele alınmaktadır. Devletin toplumsal yaşamın doğal ve kendiliğinden oluşan düzenini engellememesi gerekmektedir.¹⁵⁶ Buradaki amaç çoğulcu sivil toplum kuramında olduğu gibi merkezi devlet otoritesinin toplumsal yaşam üzerindeki etkisini en aza indirmektir. Bu kuramın öncüsü F. HAYEK'tir. HAYEK, kendi kendini üreten ya da kendiliğinden olma düzen ile örgütlü

¹⁵² FİNCANCI, a.g.e., s.3-4

¹⁵³ DURSUN, a.g.m., s.22

¹⁵⁴ YILMAZ, "Sivil Toplum, Demokrasi ve Türkiye", s.90

¹⁵⁵ FİNCANCI, a.g.e., s.6-7

¹⁵⁶ İ. YILDIRIM, a.g.e., s.48

düzenin birbirinden ayrı değil ama yapısal açıdan, işlevsel açıdan ve amaçları bakımından farklı oldukları görüşünü savunmaktadır.¹⁵⁷

Bu yaklaşım hükümetin toplumu biçimlendirme ve bireyin davranışına karar verme pozisyonunda olmaması gerektiği ve çıkar gruplarına yarar sağlama imkânının sınırlanması gereği üzerinde durmaktadır.¹⁵⁸ “Kendiliğinden doğan düzen yani sivil toplum” ve “yapma düzen” olarak iki tür düzenin varlığını savunan HAYEK, devletin görevinin kendiliğinden olan düzenin işlemlerini ve elverişli bir çevre kurup onun önündeki engelleri kaldırmak olduğunu belirtmektedir. Böyle bir ortamda ise devlet, asgari bir devlet olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵⁹

HAYEK, sivil toplumu üç temel varsayıma dayandırmaktadır: Birincisi, baskı gruplarını kullanmayan bir hükümet olmalıdır. İkincisi, yasama gücü, toplumun kendi kurallarını onaylamakla sınırlı bir şekilde çalışmalıdır. Son olarak ise zorlama gücüne sahip, evrensel normlara uyulmasını gözleyen bağımsız bir yargı bulunmasıdır.¹⁶⁰ HAYEK’in tasarladığı sivil toplum “Yasama, yürütme ve zorlama gücünün kullanıcısı olarak devleti yaptığı faaliyetler açısından asgariye indiren bir toplumdur”¹⁶¹ diyebiliriz.

1.4.3. Katılımcı Sivil Toplum

Bu yaklaşım neo-marksist sol akımın düşüncelerinden gelişmiştir.¹⁶² Bu yaklaşımda devlet ve sivil toplum iç içedir. Katılımcı demokrasi düşüncesinden doğmuş olan bu kavram, yönetime katılma, siyasal katılım ve kararlara katılma gibi toplumun aktif bir şekilde devlet faaliyetlerine katılımı tezine dayanmaktadır.¹⁶³ Yani bu yaklaşımla halkın, siyasi faaliyetlere daha katılımcı yaklaşması ve devlet-toplum ilişkisinin daha demokratik bir ortama sokulması amaçlanmıştır.¹⁶⁴ Ayrıca bu yaklaşımda halk ve devlet, sivil toplumun hem kendisi, hem de icracısı olmaktadır. Bürokrasi ise sivil toplumun denetiminde ve onun bir parçası olarak görev yapmaktadır.¹⁶⁵

¹⁵⁷ FİNCANCI, a.g.e., s.2

¹⁵⁸ YILMAZ, “Sivil Toplum, Demokrasi ve Türkiye”, s. 90

¹⁵⁹ DURSUN, a.g.m., s.22

¹⁶⁰ ARSLAN, a.g.e., s.37

¹⁶¹ FİNCANCI, a.g.e., s.11

¹⁶² İ. YILDIRIM, a.g.e., s.49

¹⁶³ DURSUN, a.g.m., s.22

¹⁶⁴ YILMAZ, “Sivil Toplum, Demokrasi ve Türkiye”, s. 90

¹⁶⁵ FİNCANCI, a.g.e., s.3

2. BÖLÜM: SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Sivil toplum kavramı XX. yüzyılın son çeyreğindeki siyasal ve sosyal gelişmelerle yeniden canlanmıştır. Bu dönemde sivil toplum kuruluşu, hükümet dışı örgütler, devlet dışı örgütler, gönüllü kuruluşlar gibi birbirinin yerine kullanılan birçok kavramla özdeş olarak kullanılmıştır. Bu tür örgütlenmelere olan ihtiyaç, devlet ve birey arasındaki ilişkinin daha dengeli olmasına, bireyin gelişmesine yardımcı olmaktadır. Bu örgütlenme ihtiyacı, bireylerin bir araya gelerek haklarını koruma ve isteklerini ilgili yerlere duyurma arayışının sonucunda ortaya çıkmıştır. Sivil toplum kavramı, Batı devletlerinde demokratikleşmenin bir ölçütü olarak kabul edilmekte olup, gelişmekte olan ve demokratikleşme yolunda adım atan devletlerin gerçekleştirmesi gereken hedefler arasında yer almaktadır. Örneğin: Uluslararası Af Örgütü, Greenpeace gibi sivil toplum kuruluşları günümüzde uluslararası aktörler olarak bazı konularda “otorite” konumuna da gelmiştir.

Birinci Dünya Savaşından sonra Avrupa'nın yaralarını sarma çabası, sosyal ve ekonomik hayatta köklü değişmelerin olmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda devlet toplumun refahını ve mutluluğunu arttırmak için yapmış olduğu faaliyetlerde ya tamamen başarısız olmuş ya da kısmen başarılı olmuştur. Devletin başarısız ya da kısmen başarılı olduğu alanlardaki eksikliklerin yeni gönüllü örgütlenmeler tarafından sağlanacağı görüşü ortaya çıkmıştır. Önceleri, daha çok yoksullara yardım amacıyla kurulan bu kuruluşlar, daha sonraları Batı'da sosyal dayanışmanın gelişmesine katkı sağlamışlardır. Bu kuruluşların giderek yayılmaya başlamasıyla beraber önemleri de artmaya başlamıştır.

Günümüzde farklı devlet sınırları içinde yaşayan benzer inanç, kültür ve düşünceye sahip ve ekonomik çıkarları olan insanların engelleri aşp diğer ülkelerdeki aynı düşünceyi paylaşan kişilerle iletişime geçmesi, sivil toplum ağının daha da genişlemesine neden olmuştur. Farklı devletlerin vatandaşları olan sivil toplum kuruluşlarının yarattıkları oluşumları üç kategoride toplayabiliriz:¹⁶⁶ Bu oluşumlardan ilki, NGO'lardır (non-governmental organizations; hükümet dışı örgütler). Bu tür oluşumlar iki ya da daha fazla ülkeden özel grupların, çıkarlarını ve hedeflerini daha kolay ve etkin bir şekilde gerçekleştirebilmek, uluslararası bir alanda organize ve faaliyet yapabilmek amacıyla kurulmuş oluşumlardır. İkinci oluşumu çok uluslu şirketlerin başını çektiği ekonomik örgütler oluşturmaktadır. Üçüncü oluşumu ise belirli bir ülkeye ait olmakla birlikte birçok ülkede bağları bulunan özel amaçlı kuruluşlardır (dini topluluklar). Burada son iki oluşumun, öncelikle birden

¹⁶⁶ GÖZEN, a.g.m., s.39-40

fazla ülkede faaliyet göstermeleri, faaliyet gösterdikleri ülkelerde çıkarlarını gerçekleştirmek için siyasi girişimlerde bulunmaları ve farklı sivil toplum kuruluşlarının da içinde olduğu geniş bir ekonomik ağ yaratmaları gibi nedenlerden dolayı bir sivil toplum kuruluşu olarak görülmelerine neden olmaktadır.¹⁶⁷

Sivil toplum kuruluşları, NGO (non-governmental organizations; hükümet dışı örgütler) ile özdeş bir kavramdır. Bunun dışında “üçüncü sektör, hükümet dışı kuruluşlar, gönüllü kuruluşlar, baskı grupları” gibi kavramlara da karşılık gelmektedir.¹⁶⁸

Geniş anlamli bir tanımını yapmak gerekirse sivil toplum kuruluşları “alanında faaliyet gösteren ve yönetimin bir parçası olmayan her türlü örgütlenmeyi” ifade etmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının dar anlamı ise “sosyal ve ekonomik kalkınmaya dolaylı veya doğrudan katkı sağlamak amacıyla gönüllülük, bağımsızlık, kar amacı gütmemek, doğrudan kendilerine çıkar sağlamamak gibi esaslara dayanan kuruluşlardır.”¹⁶⁹

ÇAHA’ya göre sivil toplum kuruluşları “herhangi bir zorlama olmaksızın, kendi aralarında anlaşarak oluşturulan ortak yaşamın tanımıdır.” Bu ortak yaşam sivil toplum kuruluşlarının en temel unsurudur. Bu temel unsur etrafında oluşan toplumsal gruplar, her türlü amaç için örgütlenebilmektedir. Oluşan toplumsal örgütlenmelerle devlet arasındaki ilişkiler hukuksal normlara göre düzenlenebilmektedir. Örgütlenme amacı ise bireylerin ve toplumun çıkarlarını savunmaktır.¹⁷⁰ Böylece gönüllü katılım üzerine kurulu, gizliliği değil açık olmayı seçen, düşünce ve dayanışma birliği içinde olan bu tür kuruluşlar devletten bağımsız olmayı istemektedirler.

Avrupa’da sivil toplum kuruluşları, örgütlenmiş yurttaşların, yaşadıkları ülkenin toplumsal ve ekonomik kalkınmasına, sivil toplum düzenine doğrudan katkılarda bulunarak katılımcı bir demokrasinin sürdürülmesi açısından kimi zaman devlet ve hükümetten daha fazla yaşamsal bir rol üstlenmektedir. Toplumun yararı doğrultusunda sorumluluk üstlenen, resmi makamlar ile yurttaşlar arasında aracı bir işlev gören bütün yapılanmalar (ekonomik toplumsal ve mesleki kuruluşlar) sivil toplum kuruluşu olarak kabul görmektedir.¹⁷¹

¹⁶⁷ GÖZEN, a.g.m., s.40

¹⁶⁸ İ. YILDIRIM, a.g.e., s.53

¹⁶⁹ İbid., s.52

¹⁷⁰ ÇAHA, “Bir Kez Daha Sivil Toplum Üzerine”, s.24

¹⁷¹ Nafiz GÜDER, **Sivil Toplumcunun El Kitabı**, Ankara, 2004, <http://www.stgm.org.tr/docs/sivilklavuz.pdf> , Ocak 2008, s.10

Sivil toplum kuruluşlarının, resmi ya da yarı resmi kuruluşlardan ayıran en belirgin özelliği: Devlete bağımlı olmamaları ve tamamen gönüllü ilişkilere dayanmalarındır.¹⁷² Merkezi ya da yerel yönetimin denetimine tabii olmayan, gönüllülük esasına bağlı dernekler, vakıflar, siyasi partiler, spor kulüpleri, sendikalar, meslek odaları* gibi organizasyonları sivil toplum kuruluşu olarak adlandırabiliriz. Barolar, Tabip ve Mimar-Mühendis Odaları bir mesleğin ifası için üye olunması zorunlu kuruluşlar olduklarından tam gönüllü nitelikte değildirler. Siyasi Partiler ise iktidarda olmadıkları zaman sivil toplum kuruluşu sayılabilmektedir.¹⁷³ Bazı sivil toplum oluşumları ise hukuk çerçevesi çizilmemiş kayıt dışı bir mekanizma içinde bir araya gelen ve dağılan insan toplulukları şeklinde görülmektedir. Bu tür sivil toplum oluşumlarına, özellikle dini, kültürel, sosyal ve hayır ya da yardım amaçlı grup ve topluluklar örnek verilebilir.¹⁷⁴

Sivil toplum kuruluşları, kendi dinamiklerini kendi oluşturan toplumsal ilişkiler alanı olarak tanımlanırsa demokratikleşme, insan hakları, siyasal, toplumsal ve kültürel çoğulculuk, yönetime ve karar alma sürecine katılım, iktidar paylaşımı gibi kavramları da içine almaktadır.¹⁷⁵ Bu genel çerçevede, sivil toplum kuruluşları, yaşamın her alanında bağımsız ve gönüllü toplum birliktelikleri olarak sistem içinde yerlerini almaktadırlar.

Sivil toplum kuruluşlarının bir başka tanımını yapmak gerekirse “Bireyin, kendi hak ve çıkarları doğrultusunda devleti etkilemek ve denetlemekte dâhil olmak üzere çağdaş, demokratik bir devlet anlayışı içinde amaçlarını gerçekleştirmek için kurulmuş yapılardır.” Böylece bu kuruluşlar, devletin resmi yapısının dışında farklı bir yapıda olduğundan temel hak ve özgürlükleri geliştirici ve çoğulculuğu teşvik edici özelliklerinin de olduğunu doğrulamaktadır.¹⁷⁶

Sivil toplum kuruluşlarının temelinde ortak çıkarlar, düşünceler, amaçlar ve bunlarla ulaşılabilecek hedefler dâhilinde bir araya gelip beraber mücadele eden insan topluluklarının oluşturduğu birliktelikler yatmaktadır. Burada temel amaç topluma, devletin aksattığı ya da

¹⁷² ATAR, a.g.m., s.98

* Meslek odaları, bir mesleği ifa etmek isteyen mensupların zorunlu olarak üye oldukları kuruluşlardır. Zorunlu bir üyelik olduğu için bir sivil toplum kuruluşu olarak görülmemektedirler. Ancak meslek odaları, mensuplarının müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin gelişimini genel menfaatlere uygun olarak sağlamak; mensuplarının halkla olan ilişkilerinde güveni ve dürüstlüğü hakim kılmak amacı ile kurulmaktadır. Bu özelliklerinden dolayı ise bir sivil toplum kuruluşu olarak görülebilmektedirler.

¹⁷³ Mete TUNÇAY, “Sivil Toplum Kuruluşları İle İlgili Kavramlar”, **Sivil Toplum Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, İstanbul, 2003, s.10

¹⁷⁴ ATAR, a.g.m., s.98

¹⁷⁵ DOĞAN, **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde SİVİL TOPLUM**, s.239

¹⁷⁶ CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.78'den; Emre KONGAR, **Demokrasi ve Laiklik**, Remzi Kitapevi, İstanbul,1995, s.98

yerine getiremediği hizmetleri götürmektir. Ülkelerin sosyal, kültürel ve tarihsel farklılıkları, sivil toplum kuruluşlarını hem kavramsal hem de örgütsel düzeyde farklılaştırırken işlev benzerliklerini ortadan kaldıramamaktadır.¹⁷⁷

Genel olarak sivil toplum kuruluşları kendine özgü bir toplumsal temelde temsil edilen grubun toplumsal bilincini yani “kendi küçük dünyasını” kurma duygusunu güçlendirerek kendine güç katmaktadır. Bu güç vasıtası ile uğraş alanlarına giren sorunlarda ilgili kurum ve kuruluşları hatta bireyleri hızlı bir şekilde harekete geçirmeyi başarabilmesi bu kuruluşları cazip birer aktör haline getirmektedir.¹⁷⁸

2.1. Sivil Toplum Kuruluşlarının Kapsamı, İlişkili Olduğu Kavramlar ve Küreselleşme

Küreselleşme, kendine ait sosyal ve siyasal dinamiklerini oluşturmuş ve her alanda olduğu gibi sivil toplum kuruluşlarını da etkileyen bir süreç haline gelmiştir. Küreselleşme liberalizmin sonucunda doğan bir kavramdır. Liberal düşüncede var olan hukukun üstünlüğü, asgari devlet, toplumsal farklılaşma, piyasa ekonomisi, bireysel ve sosyal özgürlük gibi kavramlar, aynı zamanda sivil toplumun gelişmesini de sağlayan kavramlardır.¹⁷⁹ Küreselleşme, değişim sürecini, uluslararası politikayı, sosyal ve ekonomik dönüşümü tanımlamak için kullanılan bir kavramdır.

Küreselleşmenin merkezinde, ekonomik ilişkilerin ve süreçlerin uluslararası bir boyut kazanması yatmaktadır. Toplumsal, siyasal ve ekonomik sorunların (işsizlik, yoksulluk, çevre tahribatı, mafyalaşma vs...) çoğalması; bu sorunlara ulusal sınırlar içinde sadece devlet ve siyasi partiler tarafından çözüm aranması ve sorunları ortadan kaldıracak çözümlerin bulunamaması ya da çözümlerin maddi yetersizlikten dolayı uygulamaya konulmaması gibi sorun içinde sorunların türemesine neden olmaktadır. Devletleri tehdit eden bu sorunlar, uluslararası bir boyuta taşınarak, çeşitli çözüm yollarının araştırılmasına neden olmaktadır. İşte bu karmaşıklık içinde sınırların genişlemesi, iletişim ağının çeşitlenmesi ve hızlanması, yaşam tarzının yeniden şekillenmesi, hükümet dışı organizasyonların (Non-governmental organizations ya da sivil toplum kuruluşları) öne çıkmasına neden olmuştur. Karşılanamayan gereksinimler çeşitli iletişim kanalları ile ilan edilerek, ihtiyaçların doyurulması ve karmaşıklıkları doğuran sonuçların çözümü yönünde karar alma mekanizmaları

¹⁷⁷ İ. YILDIRIM, a.g.e., s.53

¹⁷⁸ Mithat SANCAR, “Global Sivil Toplum Mu?” , *Birikim*, Sayı:130, Şubat 2000, s.25

¹⁷⁹ ÇAHA, “Bir Kez Daha Sivil Toplum Üzerine”, s.25

üzerinde baskı oluşturularak, bu isteklerin yerine getirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Yani ekonomik ve sosyolojik alanda gelişen uluslararası siyaset kurumları, sivil toplum örgütleri ve uluslararası ekonomik firmalar, ulus şeması altında yer alıp devleti toplum lehine sınırlandırmaktadır.¹⁸⁰

Sadece ulus-devlet bünyesindeki belirli kurumların değil bir bütün olarak ulus-devletin yönlendirme, düzenleme ve sorun çözme yeteneğinin önemli ölçüde azalmasına ve geleneksel siyasal aktörlere olan ilginin azalmasına da neden olmuştur. Uluslararası boyutta düşünüldüğünde, bu alanda oluşan boşluk sivil toplum kuruluşları tarafından doldurulacağı fikri giderek daha yaygın hale gelmiştir.¹⁸¹

Sorunlara artık uluslararası bir düzeyde çözüm aranma anlayışı açısından bakılarak bir değerlendirme yapıldığında, sivil toplum kuruluşları uluslararası kamuoyu oluşturarak az gelişmiş ülkelerdeki sorunları dile getirip çözüm bulma yönünde ciddi faaliyetlere başlamışlardır. Örneğin Greenpeace, dünyanın herhangi bir yerinde çevre kirliliği ile ilgili bir sorun olduğunda yaptıkları protestolar; IMF¹⁸² ve Dünya Bankasına karşı küreselleşme karşıtlarının yapmış olduğu protestolar; çevre felâketi, nükleer silahlanmalar ve AIDS'le mücadele için yapılan faaliyetler uluslararası düzeyde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının çözüm bulmaya çalıştığı birkaç konudan bazılarıdır.¹⁸³

Küreselleşme ile birlikte sivil toplum kuruluşları sadece varlıklarını duyurma imkânını elde etmekle kalmayıp; gazeteler, televizyonlar ve internet gibi iletişim kanalları ile daha hızlı ve etkin bir şekilde mesajlarını topluma kolayca duyurma imkânını elde etmişlerdir.¹⁸⁴ Böylece, ulusal olarak gelişme gösteren sivil toplum kuruluşları, etkileşim içinde oldukları ve uluslararası faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının güçlenmesine katkıda bulunmuşlardır.¹⁸⁵ Sonuç olarak; küreselleşme ile kamuoyunu etkileme gücünün artması, politik bir ilişki kurmadan muhtemel tepkilerin önceden belirlenerek göz önünde tutulması, sorunlara daha duyarlı, etkin ve güçlü bir şekilde cevap verilmesi sivil toplum kuruluşlarının sayesinde olmaktadır.

¹⁸⁰ Ibid, s.25

¹⁸¹ SANCAR, a.g.m., s.28

¹⁸² International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)

¹⁸³ Abdulkadir ŞENKAL, **Küreselleşme, Sosyal Politikanın Dönüşümü ve Sivil Toplum Örgütleri**, İnternet adresi: http://www.sosyalsiyaset.com/documents/kuresellesme_sp_donusumu.htm, Ağustos 2007

¹⁸⁴ AKATAY ve YELKİKALAN, a.g.e.,s.36

¹⁸⁵ SANCAR, a.g.m., s.29

Sivil toplum kuruluşlarının önemli bir bölümünü ekonomik amaçlı örgütler oluşturmakla beraber, meslek örgütleri, çevre koruma faaliyetlerini üstlenen kuruluşlar, işçi sendikaları, kadın hakları ya da eğitimle ilgili dernekler sivil toplum kuruluşlarına örnek gösterilebilir.

Bu birliklerin yanında dini, etnik ve diğer ortak değerleri, inançları savunan “kültürel birliktelikler”; toplum hayatını ve kalitesini yükseltmek için bireysel kaynak oluşturmaya yönelik “geliştirici birliktelikler” ve politik sistemin gelişmesi, partizanlığın engellenmesi gibi faaliyetleri hedefleyen “vatandaşlıkla bağlantılı birliktelikler” sivil toplum kuruluşlarının kapsamında değerlendirilebilmektedir. Bilgi ve fikir akışının gerçekleştiği üniversiteler, tiyatrolar, yayın evleri ve medya gibi özerk, kültürel ve entelektüel etkinlikler alanına ilişkin kuruluşlar da bu kapsam içerisinde değerlendirilebilmektedir.¹⁸⁶

Çıkar ortaklığı olmasına rağmen tam bir birlik bilinci olmayan, bünyesinde barındırdığı fertlerin lehine bir takıp taleplerde bulunarak ortak davranış kalıplarına sahip birlikteliklerde vardır. Bu birliktelikler çıkar grubu olarak isimlendirilmektedir.¹⁸⁷ Baskı grupları da bu tür grupların diğer bir adıdır. Baskı grupları “bir takım ortak çıkarlar etrafında toplanmış ve resmi kurumlar ile temas kurup işbirliği içinde olan, görüş ve isteklerini bu yolla ilettikleri takdirde daha iyi sonuç alınacağını düşünen topluluklardır.”¹⁸⁸ Baskı gruplarında temel amaç: Siyasal iktidarı, kendi üyelerinin çıkarlarının kamu yararı ile uyumlu olduğuna ikna ederek yönlendirmek ve karar alma mekanizmalarını bu şekilde hareket etmeye sevk etmektir.¹⁸⁹ Kendi görüşleri doğrultusunda, kamu politikalarını değiştirmek veya kamu politikalarındaki değişiklikleri önlemek amacıyla organize olmuşlardır. Yani baskı gruplarında grup çıkarı, kamu yararı olarak gösterilip önemli olanın grup çıkarları olduğu söylenebilir. Sivil toplum kuruluşlarının baskı mekanizmalarını kullanarak üyelerinin çıkarlarını, haklarını ve özgürlüklerini koruması temel amaçları arasındadır.¹⁹⁰

Sivil toplum kuruluşları toplumu daha çok bilinçlendirme ve bir konu hakkında toplumun tepkisini göstermek amacıyla kurulmuş örgütlenmelerdir. Baskı gurupları ise ekonomik çıkarları da göz önüne alarak kurulan örgütlenmelerdir. Belli bir uyum ve ortak

¹⁸⁶ Ayşe YILDIZ, “Temsili Demokrasiden Doğrudan (Ortaklık) Demokrasiye Geçiş Sürecinde; Kamu Yönetiminde Açıklık Ve Katılım Boyutuyla Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü – I”, *Yerel Gündem*, Yıl:1, Sayı:6, Haziran 1999, s.38

¹⁸⁷ AKATAY ve YELKİKALAN, a.g.e.,s.12

¹⁸⁸ Tayyar ARI, “ABD’de Lobiciliğin Dış Politikaya Etkisi ve Türk Lobisi”, *Avrasya Dosyası*, sayı:2, Cilt:11, Ankara, 2005, s.6

¹⁸⁹ DOĞAN, *Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde SİVİL TOPLUM*, s.238

¹⁹⁰ Ömer ÇAHA, “1980 Sonrası Türkiye’inde Sivil Toplum Arayışları”, *Yeni Türkiye (Özel sayı)*, Cilt:3, Sayı:18, Ankara, 1997, s32

amaç çerçevesinde bir araya gelerek, siyasal karar verme mekanizmalarını etkileyen toplumsal guruplardır. Önemli bir bölümü ekonomik amaçlı örgütlerden oluşmaktadır. Örneğin, dernekler, meslek örgütlenmeleri, etnik amaçlı örgütlenmeler, Türkîş, Hakiş, Sanayici ve İşadamları Derneği, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Genç İşadamları Derneği, Ticaret Odaları gibi birçok örnek verebiliriz. Burada amaç, siyasal kararları etkilemek isteyen kişilerin, hükümetteki veya karar alma sürecindeki kişileri, amaçları doğrultusunda etkileyerek, vatandaşlar ve hükümet ya da hükümet temsilcileri arasında iletişim kurmaktır.

Burada sivil toplum kuruluşlarının bir özelliği baskı grubu olmalarıdır. Sivil toplum kavramı baskı gruplarını da içine alan geniş bir kavramdır. Yani baskı grupları sivil toplumdan ayrı bir oluşum değildir. Ancak baskı grupları ile sivil toplum kuruluşları arasında uyguladıkları yöntemler açısından ve hitap ettikleri toplumsal gruplar açısından bazı farklılıklar vardır. Bu farklılıkları YILDIRIM kısaca şöyle belirtmiştir:

“...Sivil toplumun görünen boyutu, baskı grubu oluşturarak siyasi kararlar üzerinde etki yapma imkânı bulmamış bireylere bu imkânı veren örgütlü ya da örgütsüz sivil birliklerdir. Baskı grupları ise belirledikleri amaçları sahip olduğu güçle öncelikle hükümeti etkileyerek gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Sivil toplum kuruluşları ise amaçlarını akılcı tartışmalar aracılığıyla haklılaştırıp kamuoyu baskısı ile parlamentoyu etkilemektir. Sivil toplum kuruluşlarının bunu başarabilmesi için ekonomik ve siyasi güçlerden bağımsız hareket etmeleri gerekmektedir.”¹⁹¹

Toplumun örgütlü kesimi karşılığı sadece sivil toplum kuruluşları ya da baskı grupları vb... gibi terimler kullanılmamaktadır. Bunların yanında “üçüncü sektör”^{*} olarak da kullanılan bir terim vardır. Bu kavramdan bir yandan pazar ekonomisi -ikinci sektör- diğer yandan da devlet -birinci sektör- tarafından sınırlanan alanı belirtmek için kullanılmaktadır.¹⁹² Sağlıktan eğitime, insan haklarından sürdürülebilir kalkınmaya, kriz yönetiminden diplomasiye kadar uzanan farklı alanlarda örgütlenen sivil toplum kuruluşları, hem tüzel kişilik olarak hem de hukuki bir sığata sahip olmadan esnek bir yapılanma içinde olan kuruluşlar “üçüncü sektör”ü oluşturmaktadır.¹⁹³

¹⁹¹ İ. YILDIRIM, a.g.e., s.116

* Amerika ve Kara Avrupa’sı siyaset terminolojisinde sıkça kullanılan “sivil toplum” ve “üçüncü sektör” terimleri, bir birlerinin yerine kullanılmasına rağmen, her iki kavramın aynı anlama geldiğini ya da tam olarak örtüşüklerini söylemek zordur. Bu iki kavram daha çok farklı toplumsal gelişmeleri ifade etmek için kullanılmıştır. Ayrıca üçüncü sektör’ün belli bir toplumsal alanı kapsadığı gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Söz konusu bu toplumsal alan: ekonomi, devlet ve diğer yandan aile tarafından sınırlandığı da söylenebilir. Ya da Özel sektör, kamu sektörü ve ikisinin arasında aracı olarak yer alan sivil toplum (hane halkı sektörü) olarak da bu alanı çizebiliriz.

¹⁹² DOĞAN, **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde SİVİL TOPLUM**, s.242

¹⁹³ AKATAY ve YELKİKALAN, a.g.e.,s.12-13

Üçüncü sektör, gelişmiş ülkelerde çok hızlı bir büyüme içerisinde. Kamu sektörünün yükünü kısmen de olsa azaltmaktadır. Eğitim, çevre, sağlık, yaşlı ve kimsesizlere yapılan yardımlar vs. üçüncü sektörün faaliyetlerinin bir kısmını oluşturmaktadır. Üçüncü sektör daha çok kâr amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşlarını kapsamaktadır. Üçüncü sektör demokrasinin daha da anlam kazanmasına, çoğulcu toplumun inşasına ve toplumsal uyuma katkıda bulunarak, sivil toplumla arasında önemli bağlar yaratmaya çalışmaktadır.¹⁹⁴ Üçüncü sektör kuruluşları daha çok insani nitelikteki toplumsal ihtiyaçları karşılamak amacıyla kurulmuş olup, tarihte olan en yaygın örnekleri ise vakıflardır.¹⁹⁵

Cemaatler ya da tarikatlar, İslamcı hareketler içinde gelişen kavramlardır. İslam kültürü ile yoğrulan bu kavramlar, günümüzde demokrasi ve özgürlük gibi modern kavramlardan yararlanarak hızlı bir şekilde örgütlenmişlerdir. Çünkü İslam dünyasının en büyük sorunu modern anlamda hukuk, özgürlük ve ferahın yokluğudur. Demokrasi kavramı ise bu üç kavram ile bütünleşmektedir.¹⁹⁶

İslam'ın, inançlar bütünü (din) olarak algılanması gerekmektedir. Eğer İslam modern bir ideoloji olarak kurgulanırsa, cemaat ve tarikat gibi oluşumların çoğunun amacı: "Devlet erkini ele geçirerek dine dayalı bir yönetim sistemi kurmaktır." diyebiliriz. Çünkü bu tarz oluşumların çoğu, İslam'ı hem din hem devlet, hem siyaset hem ibadet olarak görmekte ve siyasal yapının ve toplumun bütünüyle İslamlaştırılmasının gerekliliğini savunmaktadır. Bu tarz örgütlenmelerin çoğuna göre, İslami yönetim biçiminin kurulması için gerekli olan anayasal ve yasal hükümler Kuran'dan ve diğer şer'i kaynaklardan çıkartılmalıdır.¹⁹⁷ Kısaca İslam'ın ve bu tür örgütlenmelerin katı, değişmez, güçlü ve tavizsiz bir demokrasi karşıtı bir alternatif olmasına neden olmaktadır. Sonuçta bu durum, demokrasinin bir unsuru olan sivil toplum kuruluşlarının özgürlükçü yapısına ters düşmektedir. Çünkü sivil toplum kuruluşları, siyasal sistemi yıkıp yeni bir siyasal sistem kurma amacını gütmektedir. Hatta sivil toplum kuruluşları, az kuralcı ve esnek bir yapıya sahip örgütlenmelerdir. Cemaat ve tarikat türü örgütlenmelerde şeyh-mürit ilişkisi vardır. Burada müritler şeyhlerine bağlı kalmaktadırlar. Müritler kendi başlarına özgür bir hareketleri olmamaktadır. Bu yönden baktığımızda bu tür örgütlenmelerde eşitlikten de bahsetmek mümkün olmayacaktır. Ayrıca bu tür örgütlenmelere giriş bireyin kendi iradesi ile olurken, çıkışlar

¹⁹⁴ DOĞAN, *Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde SİVİL TOPLUM*, s.243

¹⁹⁵ CANIKLİOĞLU, a.g.e., s.79

¹⁹⁶ Bilal SAMUR, "İslam ve Demokrasi" ", *Demokrasi Platformu*, yıl:3, sayı:10/Bahar 2007, Ankara, Şubat 2008, s.140

¹⁹⁷ İbid. s.148

bireyin özgür iradesi ile olamamaktadır. Bu yüzden de bu tür örgütlenmeler sivil toplum kuruluşu olarak görülmemektedir.

İnsanlık değerlerine ve hukuk düzenlerine aykırı olarak mafya ve terör örgütleri, belli bir görüşü benimseyen insanların bir araya gelip, var olan düzene, yasalara aykırı hareket edip, toplumda huzursuzluk ve kargaşa yaratarak, toplumu ve devlet düzenini ortadan kaldırmayı amaçlayan örgütlenmelerdir. Bu tarz örgütlerin üyesi olmak birey isteği ile olabilmekte ancak üyeliğinden çıkabilmek kolay olmamaktadır. Devlet düzenini ortadan kaldırma düşüncesi, topluma bir şeyleri anlatmaktan ziyade toplumda kargaşa ve huzursuzluk yaratmak, giriş çıkışların zorluğu, örgüt içinde görülen eşitsizlikler (emir komuta zinciri) gibi özellikler bu tarz grupların bir sivil toplum kuruluşu olarak görülmemesinin birkaç nedenidir.

2.2. Sivil Toplum Kuruluşlarının Özellikleri

Sivil toplum kuruluşları, toplumsal ve girişimci örgütlenmelerdir. Bir soruna çözüm bulmak, bir eksikliği gidermek ya da mevcut koşulların iyileştirilmesi için çalışmalar yürütmektedirler.¹⁹⁸

Hükümetler karşısında özerk olan ve günümüzde sivil toplum olarak adlandırılan kesimden gücünü alan sivil toplum kuruluşları, devletin yapısı dışında ama devletle yakın ilişkiler içinde olan, kalkınma alanında faaliyet gösteren ve toplumsal bakımdan çeşitlilik içeren toplumsal aktörlerin oluşturduğu bir zemindir.¹⁹⁹

Sivil toplum kuruluşları, demokratikleşme ve çağdaşlaşma gibi temel hak ve özgürlükleri korumayı amaçlayan kuruluşlardır.²⁰⁰ Günümüzde ise “Hükümet Dışı Kuruluşlar”^{*} olarak anlam kazanan sivil toplum kuruluşlarının iki boyutu bulunmaktadır: Birinci boyut, hükümet dışı olmaları, ikinci boyut ise örgütsel bir yapıya sahip olmalarıdır.²⁰¹ Sivil toplum kuruluşlarının örgütsel bir yapıya sahip olması, kamu otoritesine dayanmayan bir dayanışma ruhunun da ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Ulaşımındaki ve teknolojideki gelişmeler ışığında herhangi bir ülkedeki ya da bölgedeki bir sorun hızla sivil toplum kuruluşları tarafından kamuoyuna aktarma ve gerektiğinde kampanyalar başlatma gücüne sahip ol-

¹⁹⁸ GÜDER, a.g.e., s.11

¹⁹⁹ Işık ERGÜDEN (Çev.), *Sivil Toplum Örgütleri, Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?*, Demokrasi Kitaplığı (WALD), Kros Matbaacılık, İstanbul, 2001, s.14

²⁰⁰ TUNÇAY, a.g.m., s.11

* Non-Governmental Organizations (NGO)

²⁰¹ ÇAHA, “Bir Kez Daha Sivil Toplum Üzerine”, s.23

maları; belirli bir alanda uzmanlaşmış fakat sınırlı elemanlar ve kıt kaynaklar kullanarak şaşırtıcı başarılar elde etmeleri genel olarak sivil toplum kuruluşlarının önemli özelliklerinden birkaç tanesini oluşturmaktadır.²⁰²

YILMAZ, sivil toplumu, gönüllü ve kendiliğinden örgütlenmiş, kendi kendini sürdürebilen ve devletten bağımsız bir şekilde var olan, paylaşılan ortak değerleri olan hukuki bir düzen içinde işleyen örgütlü sosyal yaşam alanı olarak ele almaktadır.²⁰³ Bu tanımdan yola çıkarak, sivil toplum kuruluşlarının belirleyici bir özeliği de şudur: Bir bireyin kendi iradesi ile katıldığı bir topluluğun kurumsallaşıp kendi aralarında saptadıkları ortak bir amaç için, politikadan uzak fakat çoğu zaman yürütülen faaliyetlerden dolayı bu kuruluşların devletin ilgi ve desteğine ihtiyaç duymasıdır. Ancak bu kuruluşlar devleti ortadan kaldırma gibi bir amacı kesinlikle gütmemektedir.²⁰⁴ Sivil toplum kuruluşları için önemli olan kişisel çıkar ya da grup çıkarı olmayıp kamu yararının ön planda tutulmasıdır. Bu da gönüllü bir kuruluş olma niteliğini zedelemeyen bir özelliktir.²⁰⁵

Sivil toplum kuruluşları, çıkar sağlamayan bir amaç etrafında formal ya da informal bir şekilde örgütlenen bireylerden oluşmakta ve konumları itibariyle partilerin ve partilerin temsil ettikleri siyasi görüşün üstünde bir noktada konumlanmışlardır.²⁰⁶ Burada sivil toplum kuruluşları ne toplumdan ne de devletten tamamen bağımsız bir konumdadır.

Sivil toplum kuruluşları “özgürlüğü, toplumsal alanda çoğulculuğu ve farklılığı beraberinde getiren; amaç ve çıkarlarını özgürce belirleyerek onları savunmak için harekete geçen” bir anlamı içinde saklamaktadır. Sivil toplum kuruluşları, siyasi partiler ile işbirliği yapabilmektedirler. Ancak onun, siyasi partiler tarafından ele geçirilmemesi, onunla özdeş olmaması yani bir yan kuruluş olarak algılanmaması çok önemli bir noktadır.²⁰⁷ Çünkü sivil toplum kuruluşları kendine özgü amaçlar etrafında bir araya gelen, farklı görüşlerdeki insan birliklerini de temsil etmektedir.

Sivil toplum kuruluşları, üyelerinin katılımına imkân veren, merkezi yönetimden bağımsız olan toplum ya da kamu yararı konusunda merkezden ayrı niteliklere sahip sosyal

²⁰² SANCAR, a.g.m., s.25–26

²⁰³ YILMAZ, *Çağdaş Siyasal Akımlar*, s.325

²⁰⁴ DOĞAN, *Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde SİVİL TOPLUM*, s.240

²⁰⁵ İ. YILDIRIM, a.g.e., s.57

²⁰⁶ YILDIZ, a.g.m., s.33

²⁰⁷ YILMAZ, *Çağdaş Siyasal Akımlar*, s.325-326

amaç taşıyan kuruluşlardır.²⁰⁸ Devlet aygıtının bir parçası olmamalarının yanı sıra devlet politikalarını etkileyebilmekte ve maddi destek alabilmektedirler.²⁰⁹ Yapı itibari ile de sivil toplum kuruluşlarının birçoğu, örgütlenme ve karar alma mekanizmalarında da oldukça esnektir.²¹⁰

Sivil toplum kuruluşları devlet tarafından yönlendirilmemeli ve bu kuruluşlara devlet, ağır yaptırımlar uygulanmamalıdır. Sivil toplum kuruluşları kendilerini, kendi oluşturdukları denetim mekanizması ile denetleyerek, dıştan gelebilecek bir baskıyı ortadan kaldırmaktadırlar. Heterojen bir yapıya sahip olmalarının bir sonucu olarak kendi iç ilişkilerinde insan haklarına olan saygı, kurumsal düzeyde garanti altına alınması gereklidir.²¹¹

Sivil toplum kuruluşlarının hedefleri kendileriyle sınırlı değildir. Sivil toplum kuruluşları amaçları dışındaki faaliyetleri de destekleyebilirler. Örneğin sivil toplum kuruluşları diğer kuruluşları mali yönden destekleyerek onlara gerektiğinde uzman kişiler gönderip onların faaliyetleri üzerinde değerlendirmeler yapmalarında bir sakınca yoktur.²¹² Sivil toplum kuruluşlarının, açık ve belli bir konuda uzmanlaşmış olmaları neticesinde yatay ilişkilerin geliştirilmesinde önemli rolleri bulunmaktadır. Ayrıca nesnellik, tarafsızlık ve seçici olmamak gibi ölçütler de sivil toplum kuruluşlarının uluslararası işbirliği için hazır olup olmamasında başvurulan ölçütler arasında yer almaktadır.²¹³ Bu özellikleri ile sivil toplum kuruluşları, totaliter devleti aşmada ve demokrasiyi geliştirmede öge konumundadır.²¹⁴

Modern dünyada sivil toplumun her yerde gelişmediği sadece belirli birkaç özelliği sahip devlet ve toplumlarda geliştiği gözlemlenmektedir. Sivil toplumun geliştiği bir toplumda, devletin hukuk devleti ve sınırlı bir devlet olması gerekmektedir. Hukuk devletinden kasıt, tüm vatandaşların eşit statüde kabul edilmesi, suç işlemedikçe tüm vatandaşların masum olması ve temel hakların hiçbir şekilde kısıtlanmamasıdır.²¹⁵ Devletin sınırlı olmasından kasıt ise devletin siyasal, kültürel, sosyal ve iktisadi faaliyetlere müdahalesinin minimum olmasıdır. Devletin asli görevi olan adalet, savunma ve güvenlik alanlarında yaptığı faaliyetlerle sınırlı kalması, sivil toplum kuruluşlarının gelişmesine ve canlanmasına daha

²⁰⁸ İ. YILDIRIM, a.g.e., s.60

²⁰⁹ YILDIZ, "Temsili Demokrasiden Doğrudan (Ortaklık) Demokrasiye Geçiş Sürecinde ...- I", s.33

²¹⁰ ERGÜDEN, a.g.e., s.28

²¹¹ ACI, a.g.e., s.26

²¹² ERGÜDEN, a.g.e., s.15

²¹³ GÜNEŞ ve YÜKSELEN, a.g.e., s.19-20

²¹⁴ Recep BOZLAĞAN, "Yerel Hizmetler ve Sivil Toplum Kuruluşları", **İlim ve Sanat**, sayı:46/47, cilt:3/4, İstanbul, 1997, s.54

²¹⁵ ÇAHA, **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, 2007, s.51

da hız katacaktır.²¹⁶ Bunların dışında, sivil toplum kuruluşlarının varlığı için farklılaşma, gönüllülük, teşkilatlanma, özerklik ve baskı mekanizması olmak üzere birbirinden ayrılmayan beş özelliği de içinde barındırması gerekmektedir.²¹⁷ Siyasi güç ve yönetimin dışında temel hak ve özgürlüklerin korunmasını ve geliştirilmesini; coğrafi, ekonomik, sosyal, kültürel, teknoloji vb... alanlardan herhangi birinde farklılaşan ancak aralarında sağlam ve ortak bağlar bulunan bireylerin var olması gerektiği, *farklılaşma* kavramı ile anlatılmaktadır. *Gönüllülük*, bireylerin farklılaşan alanlara kendi arzu ve istekleri ile hiçbir zorlama olmaksızın gönüllü olarak bir araya gelmeleri ve diledikleri zaman topluluktan ayrılımlarını anlatan bir özelliktir. Bu yüzden bireyin rızası olamadan maddi ya da manevi baskı ve zorlamalar altında kurulan topluluklar sivil toplum kuruluşu olarak adlandırılmamaktadır. *Teşkilatlanma* “belirli bir amacı paylaşan bireylerin bir araya gelip faaliyette bulunabilmesi için yasal yönden kurumsallaşması” anlamına gelmektedir. Bu sayede sivil toplum kuruluşları amaçlarına ulaşmak için gerçekleştirecekleri hedefleri, uygulayacakları politikaları; hatta kadrolarını da açıkça belirteceklerdir. *Özerklik*, sivil toplumun kuruluşlarının kendi kendini yönetme hakkıdır. Sivil toplum kuruluşlarına verilen özerklik, yönetim özerkliğidir. Yönetim özerkliği, sivil toplum kuruluşlarına dışarıdan yapılacak olan siyasi veya siyasi olmayan müdahaleleri önleyecek bir önlemdir. Sosyal örgütlenmelerin devletten bağımsız olmadıkça, devletin resmi ideolojilerinden dışarı çıkması ve farklı söylemlerde bulunması zordur. Bu tür yapıların sivil topluma hizmet edebilmeleri için devletten bağımsız, otonom bir varlık geliştirmeleri gerekmektedir. *Baskı mekanizması*, sivil toplum kuruluşlarının hukuk kuralları çerçevesinde şiddetten uzak bir şekilde, demokratik baskı aracı olarak kendi amaçları doğrultusunda kamu denetimini sürdürmesi anlamını taşımaktadır. Kendi alanlarına yapılacak siyasi ya da siyasi olmayan müdahalelerini önlemek amacıyla diğer kuruluşlarla koordinasyon ve işbirliği içinde çalışıp, yine kendi alanlarında hükümet üzerinde baskı kurarak hükümete kendi alanlarında yapılması gerekenleri anlatmaya çalışmaktadırlar. Fakat buradan şu anlaşılmamalıdır: “Sivil toplum kuruluşları, bir ideolojinin ve siyasi düşüncenin uygulayıcısıdır.” Burada baskı, hukuk ve siyaset kuralları çerçevesinde şiddetten uzak bir şekilde daha çok lobicilik, sokak gösterileri, protesto, miting gibi sivil itaatsizlik eylemlerinden oluşmaktadır.²¹⁸

²¹⁶ İbid., s.52

²¹⁷ TAĞMA, a.g.e., 62-63

²¹⁸ Ömer ÇAHA, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, Gendaş, İstanbul, birinci baskı, 2000, s.64

Kısaca bir sivil toplum kuruluşu, toplumdaki aldığı güçle toplum yararını gözetmek; görev tanımını ve var oluş nedenlerini açık olarak beyan etmek; hedeflerinde, programlarında ve etkinliklerinde topluma karşı saydam olmak; kaynaklarını amaçlarına uygun ve verimli bir şekilde kullanarak, kâr amacı ve çıkar gütmekten sadece çalışmalarının sağlıklı yürütülmesi amacıyla kazanç sağlayıp bu kazançları amaçları doğrultusunda kullanmak; kendileri ile ilgilenen bireylerin istek ve taleplerine cevaplar vermek, gönüllü olmak ve devletten bağımsız olarak çalışmak gibi özellikler taşımaktadır. Aynı zamanda bir sivil toplum kuruluşu dürüst, âdil, saygılı, güvenilir, sorumluluk sahibi ve hesap verebilir olmalıdır. Bu nitelikler, program yürütme, yönetişim, insan kaynakları, para yönetimi, kaynak oluşturma gibi sahalarda da aynı düzeyde ahlâkî ve saydam biçimde uygulanabilmelidir. Bir sivil toplum kuruluşu, destekçilerine, topluma, hizmet verdiği kitleye, üyelerine, gönüllülerine ve çalışanlarına karşı sorumluluklarını saptamalı ve yerine getirmelidir.²¹⁹

2.3. Sivil Toplum Kuruluşlarının İşlevleri

Sivil toplum kuruluşları gönüllü ya da profesyonel insan gücü kullanarak, kamu baskısı oluşturarak, bireylerin bilinç ve davranışlarının değiştirilmesi (eğitim) ile ulaşılabilecek bir misyondan ziyade, ağırlıklı olarak para toplamak suretiyle belirli hizmetlerin yerine getirilmesinde roller üstlenmektedir.²²⁰

Sivil toplumun olgunlaşması, tabandan yükselen ve fikir birliği sağlama olanağı yüksek bir siyasal reform girişiminin yerleşmesine, farklı kimliklerin ve düşüncelerin kamusal alanda söz sahibi olmasına, örgütlenip taleplerini duyurmasına (çoğulculuk) ve farklı olanı kabul etmekte iletişimin daha iyi gerçekleşmesine olanak sağlamaktadır.²²¹

Genel olarak baktığımızda sivil toplum kuruluşlarının şu fonksiyonları vardır: Sivil toplum kuruluşları, halkın devlet ve hükümet politikalarını etkilemesini mümkün hale getirerek, devlet ve devlet kurumlarının topluma hâkim olmasını önlemektedir. Ayrıca kurumsallaşmış siyasi partilere de destek sağlamaktadır. Bu tür kuruluşların işlevlerinden biri çoğulcu toplumun oluşturulmasıdır.²²² Böylece sivil toplum kuruluşları devlet aygıtının uygulamaları ve serbest piyasa ekonomisinin dayattığı bazı yaptırımlara karşı harekete

²¹⁹ GÜDER, a.g.e., s.15

²²⁰ İbid., s.11

²²¹ ARSLAN, a.g.e., s.20

²²² YILDIZ, "Temsili Demokrasiden Doğrudan (Ortaklık) Demokrasiye Geçiş Sürecinde ... -I", s.34

geçerek, ülke yönetimini uyarıp ya da destekleyip, yönetimin daha iyi ve hızlı bir şekilde işlemesine yardımcı olmaktadır.²²³

Sivil toplum kuruluşları, devlet ile toplum arasında iletişim aracı olarak çevrenin istemlerinin hükümete aktarılması ve toplum çıkarlarının temsil edilmesi amacı ile düzenli olarak yapılan seçimlerin dışında toplumu tamamlayarak, demokratik hesap verme sürecini güçlendirmektedir.²²⁴ Sivil toplumun çoğulcu ve katılımcı bir toplum halini alması ile sivil toplum kuruluşları daha geniş bir siyasal alanda farklı menfaatlerin savunulmasını sağlayacaktır. Bunun yanında sivil toplum kuruluşları, toplumun değişime karşı olan direncini azaltmakta ve siyasal kurumların halktan uzaklaşmasını da önlemektedir.²²⁵ Ayrıca sivil toplum kuruluşları, kamusal erkin yetersiz kaldığı veya boş bıraktığı alanlarda aktiviteler yaparak toplumsal istikrarı sağlamaya da çalışmaktadırlar.²²⁶

TAYLOR'a göre sivil toplum kuruluşlarının en önemli işlevi, iktidara nüfuz ederek bireyleri, otoritenin baskısına karşı koruyup despotizme karşı güvence oluşturmaktır.²²⁷ Sivil toplum kuruluşları, belirledikleri amaçlar etrafında faaliyet gösteren ve farklı düşünceleri dile getiren kuruluşlardır. Fakat bu kuruluşlardan ilgili ve bilgili oldukları alanların ötesindeki alanlar her şeyi yapmaları beklenmemelidir. Sivil toplum kuruluşlarından toplumsal sorunlarla ilgili destek istenirken bu kuruluşların, o konudaki bilgi ve deneyimlerine bakılması, sorunların daha çabuk çözüme kavuşturulmasında önemli bir noktadır.

Sivil toplum kuruluşları doğrudan veya dolaylı yollardan rekabetin artmasına ve ekonomik büyümeye yardımcı olmaktadır. Demokrasiye geçiş sürecinde pilot projeler üretip; bu projelere kaynak bularak uygulamaya geçirip hükümet politikalarına alternatif çözümler ortaya koyabilmektedirler.²²⁸ Sivil toplum kuruluşları sundukları çözümler ile eğitim, sağlık, çevre, adalet hizmetleri ve sosyal hizmetler gibi kamu hizmetlerinin yerine getirilmesine ve bireylerin ya da grupların toplumla bütünleşmesine doğrudan bir katkı sağlarken; özürlülere, ırkçılara, cinsiyet ayrımına ve yaşlılara yönelik toplumsal çalışmalarını ile dolaylı yönden katkı sağlamaktadır.²²⁹

²²³ DOĞAN, **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde SİVİL TOPLUM**, s.239

²²⁴ GENÇKAYA, a.g.m., s.104

²²⁵ ATAR, a.g.m., s.99

²²⁶ DOĞAN, **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde SİVİL TOPLUM**, s.240

²²⁷ İ. YILDIRIM, a.g.e., s.75

²²⁸ YILDIZ, a.g.m., s.34

²²⁹ AKATAY ve YELKİKALAN, a.g.e.,s.14

DIAMOND'a göre sivil toplum kuruluşlarının demokratik işlevleri şunlardır: Devlet iktidarının kontrol altına alınması, katılım düzeyinin yükseltilmesi, demokratik tutumların geliştirilmesi, çıkarların ve taleplerin şekillendirilmesi, kutuplaşmaların yumuşatılması, yeni siyasal liderlerin yetiştirilmesi ve eğitilmesi, siyasal partilerin demokratikleştirilmesi, bilginin toplumun geniş kesimlerine yayılmasının sağlanması ve siyasal sistemin halka karşı sorumluluğunu arttırmasıdır.²³⁰

Sivil toplum kuruluşları demokratik yönetimleri kurma ve korumaya katkıda bulunmanın yanında, devlet içinde yönetim niteliğinin geliştirilmesine de katkıda bulunmaktadır. WHITE'a göre sivil toplum bu işlevini dört şekilde yerine getirmektedir: Birincisi, devlet-toplum arasındaki güçler dengesini toplum lehine çevirerek devletin, zor kullanma kapasitesini zayıflatmaktadır. İkincisi, birinci maddeye bağlı olarak güçlü bir sivil toplum yapısı, devleti disipline edici bir rolü üstlenmektedir. Üçüncüsü, sivil toplumun, devlet ile toplum arasındaki, bireysel yurttaşlar ile formal siyasal sistem arasındaki ilişkiyi kayıt altına sokan; potansiyel bir aracı veya ileti kayışı rolü oynamasıdır. Dördüncüsü ise sivil toplum demokratik çizgiler boyunca siyasal oyunun kurallarını yeniden tanımlayarak, kurucu bir rol oynayabilmektedir.²³¹

Sivil toplum kuruluşlarının işlevleri; temiz ve sağlıklı bir çevreden ekonomiye, yetişmiş insan kaynaklarının oluşturulmasından çoğulcu bir topluma, hükümet politikalarından demokrasinin yerleştirilmesine kadar geniş bir alana yayılmıştır. Sivil toplum kuruluşlarının işlevlerini siyasal, kültürel ve bireysel işlevler olarak üç başlık altında toplayabiliriz.

2.3.1. Siyasal İşlevleri

Günümüzde sivil toplum kuruluşlarından beklentiler arttıkça, bu kuruluşların işlevleri de çoğalmaktadır. Yerel ihtiyaçları karşılamak amacıyla değişik alanlarda faaliyetlerde bulunan sivil toplum kuruluşları birey ve devlet arasında bir bağ kurarak devletin otoritesi altında bireyin ezilmemesini güvence altına almaya çalışmaktadır. Bu durum ise devlet despotizmine karşı bir güvence oluşturmaktadır.

Katılımcılık ve çoğulculuğun sivil toplum kuruluşlarının temel fonksiyonları arasında olması, vatandaşların kamu görevlerine gönüllü katılmalarını sağlayarak vatandaş ve

²³⁰ TOSUN, a.g.e.,s.179.

²³¹ İbid., a.g.e.,s.175.

kamu yönetimi arasında bir bağ kurmaktadır.²³² Değişik düşünceleri dile getirme fonksiyonundan dolayı sivil toplum kuruluşları, siyasal duyarlılığı ve katılımını arttırıp, sağlıklı bir siyasi ortamın oluşmasını sağlayacak istikrarlı bir ortamın oluşmasına katkıda bulunacaktır. Gerektiğinde siyasi uygulamaları takip ederek, kamu yararına uygun olmayan uygulamalar konusunda kamuoyu oluşturacak baskı unsuru haline gelecektir. Yani sivil toplum kuruluşlarının aracılığı ile toplum, devleti daha etkin bir şekilde denetleme olanağına erişecektir.

XVIII-XIX. yüzyıllar arasında bazı liberal filozoflar merkezi iktidarın siyasi gücü kötüye kullanma ihtimaline karşı güvence arayışı içine girmişlerdir. Bu arayış içinde sivil toplum kuruluşları modern siyasi yapının tepesinde yoğunlaşan gücün kötüye kullanılması ihtimaline karşı bir savunma olarak görülmeye başlanmıştır.²³³ Sivil toplum kuruluşları milletvekilleri aracılığı ile yasama alanını da etkilemeye çalışmaktadır.²³⁴ Şöyle ki; sivil toplum kuruluşları kendi alanını ilgilendiren bir konu üzerinde hazırladığı raporları yetkili komisyonlara sunarak, o konu hakkında onları bilgilendirip yasa tasarılarının hazırlanmasında yardımcı olacak teknik bilgi ve imkânları sağlamaktadırlar.

Sivil toplum kuruluşlarının kamuoyunu bilgilendirerek harekete geçirmesine genel denetim de diyebiliriz. Aynı zamanda bu denetimleri yürütme üzerinde de gerçekleştirilmektedir. Şöyle ki; bir çıkar grubunun isteklerinin kamu politikalarına egemen olmaması için yürütmeyi bilgilendirip onları bu konu hakkındaki genel çıkarlar yönünde etkilemeye çalışmaktadırlar.²³⁵ Yürütme ise sivil toplum kuruluşlarına, kamu adına yapmış olduğu faaliyetlerinden yani genel olarak toplum refahı yükseltmeyi amaçlayan özellikle eğitim, hukuk ve sağlık alanlarında çalışmalar yapabilmesi için esnek davranıp, bu konularda yardımcı olmaktadır.

Baskılar sadece olağan dönemlerde değil, kriz dönemlerinde de yapılabilmektedir. Kriz dönemlerinde sivil toplum kuruluşları, politik kararları değiştirmek amacıyla şunları yapabilmektedir: Resmi organlara baskı yapabilir; çatışan taraflar arasında arabuluculuk yapabilir ve krize müdahale etmek üzere uluslararası organların yardımına başvurabilir. Sivil toplum kuruluşlarının burada üstlenmiş oldukları görev, kriz bittikten sonrada bir süre devam etmektedir. Çünkü şiddete maruz kalan kesimin karşı taraf hakkındaki düşünceleri

²³² AKATAY ve YELKİKALAN, a.g.e.,s.32

²³³ ERDOĞAN, a.g.e., s.224

²³⁴ İ. YILDIRIM, a.g.e., s.81

²³⁵ İbid., s.82

bir süre olumlu olmayabilmektedir. Bu yüzden bu düşmanca tavırların giderilmesine yönelik çalışmalar yapmak da sivil toplum kuruluşlarının bir görevidir.²³⁶

Sivil toplum kuruluşları, bireylerin taleplerinin yerine getirilmesinde bireylere yardımcı olup, çoğulcu bir toplum yapısının oluşmasına izin vermekte; vatandaşların sivil örgütlere katılarak sorumluluk üstlenmesine yardımcı olup, toplumsal çıkarları daha çok ön plana çıkarma işlevinde de bulunmaktadır.²³⁷ Böylece sivil toplum kuruluşları hak arama da bir alternatifi haline gelmektedir.²³⁸ Sivil toplum kuruluşları vatandaşların bölgesel kalkınma planlarına katılımını sağlayarak, yürütülen projelerle yerel dinamiklerin ve insan kaynaklarının harekete geçirmesine yardımcı olarak, yerel ve bölgesel kalkınmanın sağlanmasında önemli bir görev üstlenmektedir.²³⁹

Sivil toplum kuruluşlarının, uluslararası kuruluşlar nezdinde de büyük önemleri vardır. Birçok sivil toplum kuruluşu uluslararası kurumlarda danışman statüsüne sahiptir. Uluslararası resmi diplomasinin tıkandığı birçok kanal, bu kuruluşlar tarafından açılmaktadır. Özellikle çevre ve insan hakları alanında çalışan örgütler, bu alanlarda uzmanlaşıp hem ilgili kamuoyunu hem de hükümet kanallarını bilgilendirerek, o alanlarla ilgili yeni çözüm metotlarını duyuracaklardır.

Sivil toplum kuruluşları insan hakları ve çevreyi koruma alanları için uluslararası kamuoyunda hukuki ve davranışsal normlara uymak konusunda uzlaşma yaratabilmektedirler. Bunun yanında sivil toplum kuruluşları geleneksel devlet eylemini eleştirmek işlevlerinin yanı sıra; devletlerin gerçekleştiremedikleri ya da çeşitli nedenlerle gerçekleştirmeleri mümkün olmayan projeleri de üstlenmektedirler.²⁴⁰ Gerek finansal kaynak yaratma konusunda gerekse bilgi alışverişinde ve deneyim aktarımında, uluslararası işbirliğine ve dayanışmaya azami önem vererek, birçok küresel sorunun aşılmasında önemli mesafelerin alınmasında yardımcı olmaktadır.²⁴¹

Sivil toplum kuruluşları, kendi adlarına çalışacak adaylara gizli destek vererek tarafsızlık ya da partiler üstü bir etiket altında dolaylı yollardan siyasi partileri de etkilemektedirler. Seçim zamanlarında parti içi disiplinin zayıf olduğu ülkelerde sivil toplum kuru-

²³⁶ YILDIZ, a.g.m., s.34

²³⁷ AKATAY ve YELKİKALAN, a.g.e.,s.33

²³⁸ A. Ömer TÜRKEŞ, “STK’lar ya da Sanal Toplum Kuruluşları”, **Birikim**, Sayı:130, Şubat 2000, s.48

²³⁹ AKATAY ve YELKİKALAN, a.g.e.,s.38

²⁴⁰ Taciser BELGE, **Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s.135

²⁴¹ Nergis YAZGAN, **Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları**, s.137

luşları, seçim kampanyalarında da etkili olmaktadır.²⁴² Sivil toplum kuruluşlarının siyasal alanda ki sorumluluklarını da dile getirmekte yarar vardır. CANIKLIOĞLU, sivil toplum kuruluşlarının siyasal sorumluluğunu şöyle belirtmektedir:

“...Siyaset içindeki rolü ve siyaset sürecine katkısı bağlamındaki sorumluluk; kamu yararına olan işlerde ilgi ve yetkisi bağlamında siyasal sorumluluk şeklinde ikiye ayırabiliriz. Sivil toplum kuruluşları apolitik bir niteliği olduğu için siyaset içinde bir rol ve işlev üstlenmelerini beklemek pek doğru olmamaktadır. Fakat kamu yararı sağlamak üzere sorumluluk duydukları için siyasal bakımdan sorumlulukları vardır diyebiliriz.”²⁴³

2.3.2. Kültürel İşlevleri

Günümüzde değişen sosyal ve ekonomik şartlar (uluslararası rekabet, mal ve hizmet dolaşımı, uluslararası hukuk, çok kültürlülük vb...) toplumların dinamiklerinin değişmesine neden olmaktadır. Çoğulcu bir toplum oluşumuna katkıda bulunan sivil toplum kuruluşları, toplum dinamiklerini etkili metot ve yaklaşımlarla ölçerek toplumun bu değişimlere daha çabuk uyum sağlamasına katkıda bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşları beşeri ihtiyaçların karşılanması; bireysel ifade ve fırsatların yaratılması, kullandırılması ve sosyal istikrarın sağlanması ilkelerini yerine getirerek, dayanışma temeline dayalı görev alanlarını da belirginleştirmektedir.²⁴⁴

Sivil toplum kuruluşlarına üyelik sayesinde oluşan grup mensubiyeti, üyelere belirli bir grup kültürünü aktararak, ortak hareket etme şeklinde davranışlar sergileyerek demokrasi kültürünün yayılmasına katkı sağlamaktadır.²⁴⁵ Sivil toplum anlayışı toplumların toplumsal yapılarına, kültürel yapılarına ve inançlarına göre biçimlendiği tarihin derinliklerinde görülmektedir. Batı’da, Sanayi Devrimi öncesi, sivil toplum ve demokrasi temelleri görülmekle beraber, sanayi devriminden sonra yavaş yavaş sivil toplum kuruluşlarının daha da yaygınlaştığı gözlemlenmektedir.²⁴⁶

Sivil toplum kuruluşları, farklı kültürden gelen insanları bir araya toplayarak onların kültürel birikimlerinin günümüze nasıl ayak uydurabileceği, aradaki kültürel çatışmaların nasıl çözümlenebileceği ve kültürel aktarımların nasıl yapılması gerektiği konusunda

²⁴² İ. YILDIRIM, a.g.e., s.83

²⁴³ CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.89

²⁴⁴ AKATAY ve YELKİKALAN, a.g.e.,s.38

²⁴⁵ İ. YILDIRIM, a.g.e., s.88

²⁴⁶ ABAY, a.g.e., s.275

ortak bir temel etrafında uzlaşarak, farklı kültürlerin toplumun geneline ayak uydurmasına yardım etmektedir.

2.3.3. Bireysel İşlevleri

Toplumsal yaşamın çok boyutlu olması, düşüncelerinde esnek, sorunlara pratik çözüm bulabilen, girişimci ve özgün düşünceleri olan insanların sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla yaratıcılıklarını sergileyerek; yani yetişmiş yeni insan kaynakları yaratıp, toplumsal dönüşüme de katkıda bulunmaktadır.²⁴⁷ Sivil toplum kuruluşları bireylerin öğrenim ve yaratıcılık gibi konulardaki değerlerini sağlamada, bireysel ifade özgürlüğü ile hakkını oluşturmada ve kullandırmada, kurumsal yapılarının gücü ve uzmanlaşmaları çerçevesinde etkili olmaktadır.²⁴⁸

Sivil toplum kuruluşları bireylere tek başına elde edemeyecekleri bilgileri, grup aracılığı ile elde etmesinde yardımcı olmakta; algı ve duygularını kıyaslama ve onların doğruluğunu test etme imkânı sağlamaktadır. Sivil toplum kuruluşları, yaratıcılık ve bireysel tatminden yararlanarak beşeri kaynak yönetimini etkin bir şekilde oluşturmak için, insanların saygı, güven ve benlik ihtiyaçlarını en üst düzeyde tutmaya çalışmaktadır. Sivil toplum kuruluşları siyasal toplumun dışında bireylerin önünü açarak, sorumluluk ve yaratıcılık bilincinin tekelleşmesini engelleyen ortamların en başında gelen kuruluşlardır.²⁴⁹

Sivil toplum kuruluşlarının bireylerin demokratik haklarını elde etmeleri açısından önemi giderek artmaktadır. Baskıcı hükümetlerde ve serbest piyasada tekel oluşturarak bireylerin haklarını ihlal eden sektörlerle karşı onların haklarını koruma gibi önemli bir işlevi de üstlenmektedir.²⁵⁰

2.4. Sivil Toplum Kuruluşlarının Örgütlenme Türleri

Günümüzde çeşitli alanlarda faaliyet gösteren birçok sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Bunlar sendikalar, yerel birlikler, yurttaş girişimleri, hemşehri dernekleri, üniversite platformları, vakıflar, meslek odaları vb. birçok şekilde örgütlenmişlerdir. Bu teşekküllerin buldukları ülkelerin eğitimine, kültürüne, ekonomisine, sosyal ve siyasal hayatlarına çeşitli katkılar sağlayıp, buldukları yerleri yönlendirmektedirler. Çeşitli şekilde örgütlenmiş olan bu kuruluşları; meslek kuruluşları, ekonomik alanda faaliyet gösteren

²⁴⁷ İ. YILDIRIM, a.g.e., s.90

²⁴⁸ AKATAY ve YELKİKALAN, a.g.e.,s.38

²⁴⁹ İ. YILDIRIM, a.g.e., s.92

²⁵⁰ ÇAHA, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, 2007, s.59-60

ren sivil toplum kuruluşları, geleneksel nitelikteki sivil toplum kuruluşları, insan hakları ve özgürlükleri alanında işlev gören sivil toplum kuruluşları, etnik ve kültürel alandaki sivil toplum kuruluşları, çevreci sivil toplum kuruluşları gibi birçok şekilde gruplandırabiliriz.²⁵¹

Bunun yanında genel olarak, günümüze kadar gelen ve bilinen bir şekilde gruplamak gerekirse; vakıflar, dernekler, sendikalar, yurttaş girişimleri ve yerel yönetimler gibi başlıklar altında toplamak mümkündür.

2.4.1. Vakıflar

Kökeni İslam hukukuna dayanan vakıflar, dünyada ve ülkemizde faaliyet gösteren en eski sivil toplum kuruluşları arasında yer almaktadır.²⁵² Vakıflar, gönüllülük esasına dayanan, kâr amacı gütmeyen toplumsal amaçlı kuruluşlardır. Vakıflara üyelik olmamaktadır. Vakıf'ın genel bir tanımını yapacak olursak “gerçek ve tüzel kişilerin yeterli mal ve haklarını belirli veya sürekli bir amaca tahsisi ile oluşan tüzel kişiliğe sahip mal topluluklarıdır.”²⁵³ Vakıf düşüncesini doğuran dinamikler; toplumsal huzur ve barış ihtiyacı, stratejik gereksinimler, belirli bir düşünceyi ve ideolojiyi yayma, devletin ya da siyasal iktidarın ihmal ettiği sosyal görevleri yerine getirme, laiklik ilkesi, kültürel ihtiyaçlar ve değerlerdir.²⁵⁴

2.4.2. Dernekler

Bir kültür, hayır ve dayanışma şeklindeki örgütlenmelerdir. Kazanç paylaşma amacı gütmeyen, sanayileşmenin ve kentleşmenin yabancılaştırdığı bir grup halkın, benzer görüşleri paylaşan insanlarla bir araya gelerek, kendi varlığını sürdürmek ve ortak amacı gerçekleştirmek için oluşturulan örgütlenme şekilleridir. Derneklere üye olmak bireyin temel haklarından biridir. Demokratik ve hukuka dayalı yönetim sistemlerinde dernek üyeliği, kişi hak ve özgürlükleri arasında olup aynı zamanda kamu özgürlüğü sayılmaktadır. Dernekler de sivil toplum kuruluşları gibi bütünleştirici ve tamamlayıcı işlevleri ile ulusal ve uluslararası düzeyde hızla gelişip örgütlenerek, hükümetleri ve hükümet üstü kuruluşları büyük ölçüde etkileyebilmektedirler.²⁵⁵

²⁵¹ AKATAY ve YELKİKALAN, a.g.e.,s.15-16

²⁵² Hikmet ÖZDEMİR, “Vakıflar ve Sivil Toplum”, **Yeni Türkiye (Özel sayı)**, Cilt:3, Sayı:18, Ankara, 1997, 309

²⁵³ İ. YILDIRIM, a.g.e., s.179

²⁵⁴ AKATAY ve YELKİKALAN, a.g.e.,s.18

²⁵⁵ İ. YILDIRIM, a.g.e., s.125

2.4.3. Sendikalar

Sanayi Devrimi ile birlikte oluşan kötü çalışma şartları ve işçilerin sermayedarlar tarafından sömürülmesi, işçi kesiminin kendi haklarını örgütlü ya da örgütsüz savunmaya başlamasına neden olmuştur. Sendika “işçi ve işverenlerin iş, kazanç, toplumsal ve kültürel konular bakımından çıkarlarını korumak ve geliştirmek amacıyla çalışan işçiler tarafından kurulan örgütlü kuruluşlara verilen isimdir.”²⁵⁶

Sendikalar, endüstrileşmiş ülkelerde özellikle çalışanlar, işverenler ve devlet olmak üzere üç grup aktörün oluşturduğu, birbiri ile ilişkili bir sistemi ifade etmektedir. Ayrıca ortak ekonomik-sosyal, hak ve çıkarları geliştirmek, korumak için, önceden izin almaksızın serbestçe kurulmaları; devlete, siyasi partilere, meslek kuruluşlarına, diğer işçi ve işveren sendikalarına, dini kuruluşlara karşı bağımsız olmaları; ticaret ve siyaset yasağına uymaları şart olan kuruluşlardır.²⁵⁷ Sendikalar toplu pazarlık güçlerini ve siyasal etkinliklerini artırabilmeleri için geçici değil, sürekli birliklere ve demokratik değerlere dayalı örgütlenmelere ihtiyaç duymaktadırlar.²⁵⁸

Sendikalar, temsil ettikleri kitlenin yalnızca ekonomik değil, sosyal ve siyasal sorunları ile de ilgilenmektedir. Globalleşme ile emeğin gücünde ve seyrinde önemli değişikliklerin olması nedeniyle sendikalar kendilerini yeniden tanımlama durumuna gelmiştir. Sendikalar, sadece toplu iş görüşmeleri yapan kurumlar olmaktan çıkıp temsil ettikleri kitlenin eğitim, eğlence, sağlık sorunları, konut sorunlarıyla da ilgilenmektedir. Yaşadığı ülkenin çevre sorunlarına, politik sorunlarına, kültürel sorunlarına ve yaşam standartlarına kadar her alanda çeşitli çalışmalarda bulunmaktadır.²⁵⁹ Yani çalışanları, gönüllülerin ve üyelerinin amaçları doğrultusunda, güçlerini kullanarak kendileri dışında çevrelerini de etkilemektedirler. Günümüzde artık sendikalar sadece çalışanlarının değil, herkesin refah düzeyini artırma çabasına girmiş kuruluşlar olarak da görülebilmektedir.

Tüm dünyada en çok üyeyi barındırması, en dinamik üyelere sahip olması, sadece kendisinin temsil ettiği çevrenin değil, ülkenin sorunlarına duyarlı olması ve bunlar için mücadele etmesi, günümüzde sendikaları en güçlü sivil toplum kuruluşu yapmaktadır.²⁶⁰

²⁵⁶ AKATAY ve YELKİKALAN, a.g.e.,s.21

²⁵⁷ İ. YILDIRIM, a.g.e., s.136-137

²⁵⁸ TOSUN, a.g.e.,s.341

²⁵⁹ Salim USLU, “Türkiye’de Sendikalar Sivilliğin Neresinde?”, **Yeni Türkiye (özel Sayı)**, Cilt:3, Sayı:18, Ankara, 1997, s.319

²⁶⁰ İbid., s.320

2.4.4. Yurttaş Girişimleri

Sivil toplumu oluşturan bireyler kültürel, toplumsal, ekonomik ve siyasi amaçlarını gerçekleştirmek için bir araya gelmektedirler. Bu birlikteliklerden biri ise tüzel kişilikleri olmayan, yasal mevzuat kapsamında bulunmayan buna rağmen giderek yayılan, etkin bir şekilde çalışıp, resmi makamlara sesini duyuran sivil platform, sivil inisiyatif, sivil girişim gibi isimlerle ortaya çıkan oluşumlardır.²⁶¹ Bir örgüte mensup olmaktan rahatsızlık duyan bir kesimin “barış için bir milyon imza”, “koca kulak aradan çekil”, “aydınlık için bir dakika karanlık”, “Cumhuriyet yürüyüşleri”, “teröre hayır” gibi kampanyalar çerçevesinde örgütsüz bir biçimde oluşan bu hareketlere giderek katılımın arttığı gözlemlenmektedir. Söz konusu bu girişimler bir dernek, örgüt veya parti hegemonyası olmadan, hiçbir kurum ya da kişiden mali destek almadan, katılanların sadece yurttaş olarak katıldıkları hareketler olup, yurttaş bilinci gelişimi açısından önem arz etmektedir.²⁶²

2.4.5. Yerel Yönetimler

Amacı bölgedeki müşterek ihtiyaçların karşılanmasını sağlayarak kamu yararını artırıp, bölgedeki hizmetlerin düzenli olarak yapılmasını ve hizmetlerin sürekliliğini sağlamaktır. Burada önemli olan bu faaliyetlerin düzenli bir şekilde yapılması ve sürekliliğinin güvence altına alınmasıdır. Yerel yönetimlerin toplum için faydalı işleri yaparken, hizmetlerin etkin ve verimli bir şekilde yerine getirmesi, toplumsal açıdan önem teşkil etmektedir. Devlettten bağımsız bir biçimde bireylerin kendi aralarında örgütlenerek, ortak çıkarlarını ve yararlarını ifade etmek amacıyla oluşturulan yapılar olarak bakıldığında yerel yönetimler, birçok Batı Avrupa ülkesinde sivil toplum kuruluşu olarak değerlendirilmekte ve sahip çıkmaktadır.²⁶³

Yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşları ile benzerlikleri bulunmaktadır. Hem yerel yönetimler hem de sivil toplum kuruluşları merkez karşısında çevre konumundadırlar. Her ikisi de merkezi yönetimin elinde tuttuğu üstün otoriteye sahip değildirler. Güçlerini halka yakın olmaktan almaktadırlar. Katılım sağlama noktası bakımından da merkezi yönetime göre daha etkin ve başarılı olmaktadır.²⁶⁴ Fakat kurumsal temelde değerlendirildiğinde yerel yönetimleri, bir sivil toplum örgütü olarak değerlendiren yaklaşımların pek

²⁶¹ AKATAY ve YELKİKALAN, a.g.e.,s.22

²⁶² TOSUN, a.g.e.,s.330

²⁶³ Refik YASLIKAYA, “Bir sivil toplum Kurumu olarak Yerel Yönetimler”, **Yeni Türkiye (özel Sayı)**, Cilt:3, Sayı:18, Ankara, 1997, s.350

²⁶⁴ İbid.

fazla olmadığı görülmektedir. HEGEL, yerel yönetimlerin bir sivil toplum kuruluşu olduğunu ve özerkliklerinin devlet karşısında korunması gerektiğini dile getirmektedir.²⁶⁵

Toplum, yerel yönetimden yerine getirilmesini talep ettikleri hizmetleri; bu hizmetler için kullanılacak kaynakları israf etmeden, bu hizmetlerin maksimum verimle yapılmasını istemektedir. Aynı zamanda, bu hizmetler yapılırken demokratik kaidelere uygun bir biçimde halkın da iştirak edebileceği durumlar göz önüne alınarak gerçekleştirilmesi önem kazanmaktadır. Bu sebeple yerel yönetimlerin önemi artarken gönüllü teşkilatlanmaların sayısında ve fonksiyonlarında artış yaşanmaktadır. Herhangi bir ülkedeki yerel yönetim kurumlarının bir sivil toplum kuruluşu olarak varlığını sürdürmeleri açık ya da gizli bir şekilde siyasal otoritenin desteğine bağlanmaktadır. Zaten bu durum yerel yönetimler alanında daha açık görülmektedir. Yani sivil topluma dayalı bir yerel yönetimin oluşturulması, devletin kendi kendini sınırlandırması yani küçülmesi anlamına gelmektedir.²⁶⁶

Küreselleşmenin etkilerinden biri ulus-devletlerin toplumun taleplerine yeteri derecede cevap verememesi ya da hiç cevap verememesidir. Burada oluşan boşluğun başka aktörlerle doldurularak talep edilen hizmetlerin hızlı bir şekilde yapılması gerekmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının yanında, yerel yönetimlerin de bu konuda önemi oldukça büyüktür. Fakat bunun yapılabilmesi için yerel yönetimlerin yetkileri genişletilerek, bu alandaki boşluğun doldurulması gerekmektedir.²⁶⁷

Sivil toplumcu niteliğe sahip yerel yönetim kurumlarının oluşturulması için siyasal otoritenin yapması gereken düzenleme: “Halkla ilgili kararların alınmasında halkın katılımı nasıl demokrasi için gerekli ise, parlamentoda yerel yönetimlerle ilgili kararların alınması sırasında yerel yönetim temsilcilerinin, bu oturumlara katılmasının zorunlu olduğu bir düzenlemenin yapılmasıdır.”* Vatandaşların yerel yönetimle ilgili istek ve şikâyetlerini iletebileceği kişi veya kurullardan oluşan ombudsman (kamu denetçisi) yöntemi de sivil ve demokratik bir yönetim biçiminin oluşturulmasında kullanılan yöntemlerden bir diğeridir.** Ayrıca ombudsman sistemi, yönetimin dışında gerçekleştiği için hem hizmetlerin

²⁶⁵ İbid., s.351

²⁶⁶ İbid., s.353

²⁶⁷ TÜRKEŞ, a.g.m., s.48

* Örneğin Almanya da yerel yönetim temsilcilerinin katılmadığı meclis komisyonları karar alamamaktadır.

** Ombudsman yöntemi, özellikle İskandinav ve Anglo-Sakson ülkeleri gibi yönetsel yargı sisteminin gelişmediği ve halkın eğitim ve kültür düzeyinin yüksek olduğu ülkelerde bu yöntem uygulanmaktadır.

sunulması noktasında hem de halkın yönetime katılımı noktasında önemli görevler üstlenmektedir.²⁶⁸

Sivil toplum kuruluşlarının yerel yönetimlere göre daha serbest olması, toplum ihtiyaçlarının belirlenmesinde daha başarılı olması, sadece halkla değil merkezi yönetimle halk arasında da iyi bir iletişim ağı kurabilmesi, risk alma kabiliyetlerinin yüksek olması vb... özelliklere sahip olması, hizmetlerin yürütülmesinde daha verimli ve hızlı olmalarına neden olmaktadır.²⁶⁹ Toplumun ihtiyaçları doğrultusunda sivil toplum kuruluşları yerel yönetimler gibi çalışarak aksayan hizmetler, hızlı bir şekilde yerine getirebilmektedir. Bu durum ise iş yükü fazla olan yerel yönetimlerin, iş yükünün azalmasına neden olmaktadır.

2.5. Sivil Toplumun Önemi

Günümüzde sivil toplumun güçlenmesinde Sovyetler ve Doğu Avrupa'daki merkezi bürokratik devlet yapılarının başarısız olması ve çökmesi ile küresel gelişmeler ve değişim önemli rol oynamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan uluslararası kurumlar ve kuruluşlar, devletlerin mutlak ve nihai otorite olduğu anlayışını aşındırarak, sivil gelişimi destekleyici yönde girişimlerde bulunmuşlardır. Devlet yapılarının başarısızlığı hatta çökmesi sonucunda farklı değerlerin yavaşça gün ışığına çıkması ile bireyin ve bireylerin yapmış olduğu sosyal aktivitelerin önemi artarak, çıkar temeline dayanmayan sivil toplum kuruluşlarının oluşmasına ortam hazırlamıştır. Bunların ışığında bugün, dünyada insan hakları, demokrasi, çevre, nükleer güç ve barış hareketi gibi ulus ötesi sivil toplum kuruluşları ortaya çıkmış; devletleri ve kendi kamuoyunu etkilemesinin ötesinde onları yönlendirir hale gelmiştir.²⁷⁰

Terim olarak günümüzde sivil toplum, siyasi otoritenin baskısından kurtulmuş bir toplumu ifade etmektedir. Bu durum toplumdaki demokratik yapının devletin kurumları dışında toplum tarafından da yönlendirmesi anlamını taşımaktadır.²⁷¹ Devlet ve sivil toplum, anayasa ve hukuk kuralları gereği birbirine bağlanmaktadır. Bu her iki gereklilik, bu iki alanın birbirlerine karşı haklarını ve sorumluluklarını belirlemektedir. Sivil toplum devlet iktidarını sınırlamakla kalmamaktadır. Devlet iktidarı ise hukuk kurallarına dayandığı sürece sivil toplum için meşruiyet zeminini hazırlamaktadır. Devletin yarattığı yasal düzen

²⁶⁸ YASLIKAYA, a.g.m., s.353-354

²⁶⁹ BOZLAĞAN, a.g.m., s.54

²⁷⁰ YILMAZ, *Çağdaş Siyasal Akımlar*, s. 323-324

²⁷¹ S. Hayri BOLAY, "Sivil Toplum ve Manası", *Yeni Türkiye (özel Sayı)*, Cilt:3, Sayı:18, Ankara, 1997, s.7-8

tarafından sınırları belli olan sivil toplum, devlet iktidarını ele geçirme amacıyla da değildir.²⁷²

Çağdaş bir anlayışın ürünü olan sivil toplum ile siyasi güç ve yönetim arasındaki ayırım, katılımcı demokrasiyi güçlendirmekte, kutsal devlet anlayışını ortadan kaldırmakta, ortak yatırımların ve bölgesel yönetimlerin ortaya çıkışına imkân tanımaktadır. Sivil toplum lider, yönetici ve bürokratların yaptırım gücüne karşı toplumu koruyan bir sigorta konumundadır.²⁷³ Çoğulculuk ve çoğulcu bir yapının kendini özgürce ifade edebileceği bir özgürlük ortamı, çağdaş ve demokratik bir anlayışın olmazsa olmazları arasında yer almaktadır. Sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları günümüz demokrasilerinde bu amacı gerçekleştirmek üzere görev üstlenmişlerdir. Savundukları ve dile getirdikleri talepler sadece yönetime yardımcı araç olarak düşünülmemeli; siyasetin topluma rağmen değil, toplum için yapılmasını sağlamak üzere, varlık ve işlevleri ile başlı başına bir amaç olarak düşünülmelidir.²⁷⁴

Sivil toplum kuruluşlarının demokrasi ile anlam kazanması ve demokrasinin katılım sorununu ortadan kaldırmasının yanında, sivil toplum kuruluşlarının önemini artıran diğer nedenler ise kendi özelliklerinde saklıdır. Demokrasi araçları yüksek maliyet ve zaman maliyeti, pratiklik ve karar alma süreçlerindeki oluşan gecikmeler, sivil toplum kuruluşları tarafından üstlenilip en aza indirilerek, daha geniş bir uygulama alanı yaratılmaya çalışılmaktadır. Gelişmiş demokratik ülkelerde benimsenen sivil toplum kuruluşları, gelişmemiş ve gelişmekte olan demokratik sistemlerde “hükümet dışılık” ve “devlet dışılık” şeklinde algılanarak sistemdeki önemine kuşkuyla bakılmaktadır.²⁷⁵

Halkın, hükümet bazında temsilinin az olması yani temsil krizinin aşılmasında büyük bir önem taşımakta olan sivil toplum kuruluşları, bilgi paylaşımı ve uzlaşma sağlayarak bu sorunu ortadan kaldırılacağı düşünülen kuruluşlardır. Böyle bir durumun da gerçekleşebilmesi için sivil toplum kuruluşlarının siyaset yapma tarzları açısından ve diğerlerine karşı tutumları açısından demokrasiye ve bütünlüşmeye açık olmalarını gerektirmektedir.

Gelişen dünyada karmaşıklaşan yönetim işleri, kamu birimlerinin giderek çoğalması, devletin etkinliğini de azaltmaktadır. Devletin sorunlara cevap verme süresinin uzaması

²⁷² Filiz BAŞKAN, “Küreselleşme sivil toplum ve Fethullah Gülen”, *Global –Yerel Eksende Türkiye*, Ed: E. Fuat KEYMAN, Ali Yaşar SARIBAY, Alfa Basım, İstanbul, 2000, s.283.

²⁷³ Korkmaz TAĞMA, *Yeniden Yapılanma Kuralları*, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2000, s.61-62

²⁷⁴ CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.51

²⁷⁵ İ. YILDIRIM, a.g.e., s.115

nedeniyle oluşan yönetim krizi, sivil toplum kuruluşlarının yardımı ile ortadan kalkacağı ve sorunlara daha iyi çözüm yolları bulunacağı, devletin sosyal sorumluluğunun yerine getirilmesinde ona yardımcı olacağı da açık olarak görülmektedir.

3. BÖLÜM: SİVİL TOPLUM VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ DEMOKRASİYE ETKİSİ

Günümüzde temsil sistemi (halka dayalı yönetim modeli) gereği halkı temsil eden hükümet, alt ve üst tabakalar arasında iletişim kurarak, çeşitli gruplar arasındaki çatışmaları azaltacak ortam yaratarak, halkın refah düzeyini yükseltmeyi amaçlamıştır. Bu sistemin halk tarafından denetimi ise seçimler aracılığı ile sağlanmaktadır. Yurttaşlar, yönetimin kendilerinde olduğunu ve istediği liderleri seçebilecekleri gibi seçmeme şanslarının da ellerinde olduğunu, seçim zamanlarında daha çok hissetmektedir.

Toplumlar dolayısıyla da dünya, her geçen gün birçok değişime uğramaktadır. Toplumun yabancılaşması, siyasi partilere olan güvenin yitirilmesi ve gruplar arası çatışmaların çoğalması demokrasinin ilkelerini zayıflatıp onların yıpranmasına neden olmaktadır. Bu durumu önlemek için değişik demokratik çözümler üretilerek (örneğin sivil örgütlenmelerin artırılması, daha fazla insanın karar mekanizmasına etki etmesini sağlayacak düzenlemeler vs...), bozulan demokratik yapıya işlerlik kazandırılmaya çalışılmaktadır.

Çağdaş demokrasilerde çoğulculuk ve katılımcılık önemli bir özellik olmaktadır. Bu iki kıstas da daha çok örgütlenme ile olabilmektedir.²⁷⁶ Demokrasinin pekiştirilmesi ve sürdürülmesi sürecinde güçlü bir örgütlü topluma ihtiyaç vardır. Bu süreçte farklı çıkarları temsil eden ve hükümeti dengeleyen bir dizi kurum ve örgütlerden oluşan çoğulcu bir sivil toplumun yaratılması önem kazanmaktadır.²⁷⁷

Çoğulculukla beraber, özgürlükçü anlayış ve özgürlüğün, eşitlikle gerçekliğe doğru yaklaşımı, toplumsal dayanışma temelinde gerçekleşmektedir. Toplum yaşamındaki bütünlük sadece bir düşünce etrafında toplanamamakta ve birleşmemektedir. Ancak özgür bireylerin,* kendi iradeleriyle belirledikleri davranış bütünlüğünün yaygınlaşması ve bunun sonucunda da dayanışma bilincinin gelişmesiyle toplumsal bir bütünlük sağlanabilmektedir.²⁷⁸

Yurttaşların siyasal eylemlerin öznesi haline gelebilmesinin ancak sivil toplum kuruluşları aracılığı ile olabileceğini savunan bir kısım düşünür, sivil toplum kuruluşlarının

²⁷⁶ ABAY, a.g.e., s.272

²⁷⁷ GENÇKAYA, a.g.m., s.103

* Özgür birey, örgütlü bir toplum içinde yer alan özgür insanlardır.

²⁷⁸ Ertuğrul GÜNAY, "Evrensel İlkeleri ile Sosyal Demokrasi", **Demokrasi Platformu**, yıl:3, sayı:9/Kış 2007, Ankara, Mayıs 2007, s.3

önemini vurgulayarak “demokrasinin liderler tarafından değil, yetkin ve sorumlu yurttaşlar tarafından güvence altına alınabileceği” sloganı etrafında birleşmişlerdir.²⁷⁹

Artık günümüzde halkın yapması gereken denetimi, devletin çeşitli kademelerine nüfuz eden, örgütlenmiş insan topluluklarının yapması ön plana çıkmıştır. Yani demokrasinin sadece seçimlerden ibaret olmadığı; bunun yanında toplumun siyasi faaliyetlere nasıl daha etkin bir biçimde katılacağı ve denetim mekanizmalarını nasıl daha etkin çalıştıracığının cevabı, bize toplumsal olarak örgütlenmenin önemini göstermektedir. Böylece yaygınlaşan örgütlenme düşüncesi, katılımcı bir demokrasiye geçişi daha da kolaylaştırmaktadır.

Sivil toplum kuruluşları demokrasinin bir ürünüdür. Bu kuruluşlar, kendi varlıklarını korumak, gücünü artırmak ve amacını gereği gibi gerçekleştirmek için demokratik bir yönetim sistemine ihtiyaç duyulmaktadır.²⁸⁰ Yani demokrasinin ve demokratikleşmenin önündeki engeller aşılmadan sivil toplum kuruluşları güçlenememekte ve etkin roller üstlenememektedir. Bir toplumu sivil toplum kılan özellik, siyasal ve toplumsal yapıda demokrasiyi daha etkin hale getirecek radikal değişimlerin taşıyıcılığını yapabilme kapasitesidir.²⁸¹ Bu yüzden sivil toplum kuruluşları, demokrasinin bütün kurumlarını ve kurallarını kabul ederek demokrasinin vazgeçilmez bir unsuru olarak gündeme gelmiştir. Bunların yanında bir kısım düşünür ise sivil toplum kuruluşlarının her zaman demokrasinin yerleşmesine ve pekiştirilmesine hizmet edemeyeceğini savunarak; bunun nedenini ise iç dünyalarındaki sömürü, baskı ve dışlama noktalarının varlığına bağlamaktadırlar.²⁸²

Sivil toplum kuruluşları, amaçlarına erişebilmeleri için kamuoyundan yararlanmaktan da vazgeçmemelidir. Çünkü sivil toplum kuruluşlarının amacı ve eylemleri kamu sahasına yöneliktir. Sivil toplum kuruluşları sivil itaatsizlik eylemleri ve sosyal yardımlar yaparak; seminerler, kurslar vb... düzenleyerek, halkı bilgilendirip toplumsal bir tepki yaratarak, alınan kararlarda etkili olmayı başarma çabasına girmeleri gerekmektedir. Böylece bu kuruluşlar, toplumu katılımcılığa teşvik edip, demokratikleşmeye katkı sağlamaktadırlar. Buradaki ortak amaç, demokrasinin sağlanması ve pekiştirilmesinde sivil toplum kuruluşlarının ne kadar yararlı olabileceği konusunu aydınlatmaktır.

²⁷⁹ Gülgün Erdoğan TOSUN, “Sivil Toplum Örgütleri İçinde Katılım ve Örgüt İçi Demokrasi”, **Birikim**, Sayı:130, Şubat 2000, s.52

²⁸⁰ Mustafa BAŞOĞLU, “Demokrasi ve Sivil Toplum Kuruluşları”, **Yeni Türkiye (özel Sayı)**, Cilt:3, Sayı:18, Ankara, 1997, s.113

²⁸¹ CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.25

²⁸² TOSUN, “Sivil Toplum Örgütleri İçinde Katılım ve Örgüt İçi Demokrasi”, s.53

Demokrasi ve sivil toplum kuruluşları arasındaki ilişkiyi ele alırken Batı ve Doğu Avrupa deneyimleri sivil toplum için demokrasinin, demokrasi içinde sivil toplumun varlığının zorunlu olduğunu göstermektedir. Genel olarak sosyalist değerleri referans alan, Doğu Avrupa ülkelerinde ne sivil toplum ne de demokrasi gelişmemiştir. Sosyalist rejimlerde yaşayan kitlelerin 1980’li yıllardan itibaren liberalizmi referans almalarıyla sivil toplum meydana gelmiş, sivil toplumun canlanması ile de demokratik süreç daha hızlanmaya başlamıştır.²⁸³

Sivil toplum kuruluşlarının önemli özelliklerinden birisini hatırlamak gerekirse, kamu yararının öncelikli olduğu konularda ilgili yerlere baskı kurarak, onları bu konularda aydınlatmaktır. Sivil toplum kuruluşları bunları yaparken, yurttaşların sorun çözme yeteneğini harekete geçirerek, yurttaşların katılımını sağlamayı; sivil toplumun varlığını sadece seçimlere dayalı olmaktan kurtarıp siyasal katılıma başka çerçeveden güçlü bir şekilde katkıda bulunmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Demokrasiye katkı sürecinde sivil toplum kuruluşları kendi içlerinde katılım, müzakere ve demokrasiyi ne kadar yaygınlaştırırsa, bu sürece de o kadar katkıda bulunabileceğini söyleyebiliriz.

3.1. Demokrasi

Modern bir kavram olan sivil toplum, demokrasi ile yakından ilişkilendirilmektedir. Böyle olmakla beraber “Sivil toplumun bulunduğu her sistem demokratik bir yapıya sahip olacaktır.” demek de yanlış bir söylem olmaktadır. Çünkü bazı durumlarda sivil toplum, demokratik bir ortam yarattığı gibi demokrasiyi engelleyici durumlar da yaratabilmektedir.

Ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve psikolojik ön şartlar, demokratik toplumların inşa edilmesinde rol oynamaktadır. Demokrasinin sürdürülebilirliği, mevcut demokratik yapı ve işleyişlerden yeniden demokrasi üretmekle mümkün olabilmektedir. Genel çerçevesi ile partisiz, seçimsiz, özgürlüksüz, sivil toplumsuz, katılımsız, demokrasi düşünülemezdir. Kalkınmış ülke pratiklerinde de gözlemlenen ve “sürdürülebilir demokrasilerde”^{*} sivil toplum kuruluşlarının önemi oldukça büyük olmaktadır.²⁸⁴

Ulus-devletlerdeki egemenlik anlayışı, küreselleşmenin etkisi ile uluslararası kuruluşlar, çok uluslu şirketler ve sivil toplum kuruluşları tarafından egemenliğin paylaştırıldığı

²⁸³ ÇAHA, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, 2000, s.141

^{*} Bu tür demokrasilerde devletin yeni konumu ve rolü, katılımcıların niteliği ve beklenen vatandaş anlayışı, sivil toplum kuruluşlarının işlevi gibi etkin ve zengin bakış açılarıyla kök salmış bir demokrasi düşüncesinin eksikleri giderilmeye çalışılarak, demokrasiden demokrasi üretilmektedir.

²⁸⁴ İ. YILDIRIM, a.g.e., s.93

bir özellik kazanmaktadır. Bunun nedeni ise hükümetlerin veya devletlerin ellerindeki imkânları iyi bir şekilde kullanamadıkları ve stratejik kararlarda hızlı ve etkili bir karar mekanizması kuramadıkları için zayıf kalınan bu noktalarda paylaşıma gidilmiştir. Bu durum zamanla daha demokratik bir ortam oluşturduğu savunulmaya başlanmıştır.

3.1.1. Demokrasi Nedir?

Klasik bir tanım olarak halkın halk tarafından halk için yönetimi şeklinde tanımlanan demokrasinin Yunancadaki “demos” ve “kratos” kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. “Demos” kelimesi zamanında “fakir çoğunluğu” temsil eden bir kelime olarak kullanılmakla beraber günümüzde “halk” anlamında kullanılmaktadır. “Kratos” kelimesi ise “yönetim” anlamına gelmektedir. Eski Yunancada bu kelime ile anlatılmak istenen, “fakir çoğunlukların yönetimi”dir.²⁸⁵ Bu dönemdeki demokrasi sözcüğü onu eleştiren aristokratlar tarafından, yönetim kontrolünü savaşıarak ellerinden alan fakir ya da sıradan halkı küçük gördüklerini göstermek amacıyla kullanılan bir sıfat olmuştur.²⁸⁶ Yani demokrasi, ilk kez eski Yunan “polis” düzeninde ortaya çıkmıştır.

Eski Yunanlılar “halkçı yönetimlerini” tanımlamak için “demokrasi” terimini kullanırken, Romalılar da Latince kökenli olan “republic” (Cumhuriyet), kelimesi ile yönetim şekillerini ifade etmişlerdir.* Bunun yanında İtalyanlar da aynı ismi kendi şehir devletlerinde kullanmışlardır. Bu dönemdeki yönetim sistemleri; modern temsili demokrasisinde var olan, “seçilmiş temsilciler”den oluşmuş bir “ulusal parlamento” ve ulusal hükümetin altında çalışan “halkın seçtiği yerel yönetimler” gibi üç temel kurumdan yoksundu.²⁸⁷ Yine bu dönemde yönetime katılmak hakkı soylular ve aristokratlarla sınırlı olmakla beraber; günümüzdekinin aksine kadınlara katılım hakkı da tanınmıyordu.**

Batı’da, XVIII. yüzyıl ve sonrasına kadar demokratik unsurlar tartışılmamaktaydı. Bu döneme kadar Avrupa’da uygulanan politik düşünceler, demokratikleşmenin üzerinde ilerleyebileceği bir zemin hazırlamıştır. Buna rağmen, demokrasi için gerekli ve en önemli

²⁸⁵ Bican ŞAHİN, “Liberal Demokrasinin Temelleri”, **Demokrasi Platformu**, yıl:3, sayı:10/Bahar 2007, Ankara, Şubat 2008, s.35-36

²⁸⁶ Robert DAHL, **Demokrasi Üstüne**, çev: Betül Kadioğlu, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2001, s.11

* Demokrasi ve Cumhuriyet sözcüğü temelde farklı anlamadadır. Bu ayrımı 1787 de Amerikan Anayasasına destek sağlamak amacı ile J. Madison vermiştir. J. Madison demokrasinin hükümeti bir araya getiren, bizzat yöneten, az sayıda bireyden oluşan bir topluluk olduğunu; cumhuriyetin ise bir temsil sisteminin var olduğu hükümet olduğunu belirterek bu ayrımı anlatmıştır.

²⁸⁷ İbid., s.16-17

** Bu kurumlar gereklidir; fakat yeterli olmayabilir. Çünkü demokrasi, daha iyi bir demokrasiye ulaşmak için zaman ve şartlara göre, çeşitli aktörlerden ve araçlardan yardım alarak günün şartlarına uyum sağlamaktadır.

unsurlar daha oluşmamıştı. Bu unsurların oluşmama nedenleri ise: Birinci olarak, eşitsizliklerin varlığı gelmektedir.* İkinci olarak, o zamanlarda meclis ve parlamentolar var olsa bile, kralın yerini tutacak kadar güçlü değildi veyahut böyle bir ortamın şartları hazır değildi. Üçüncü olarak, halkın temsilcileri halkın bütünü temsil etmiyordu. Yetişkin nüfusun yarısı siyasi hayatın dışında yer almaktaydı. Dördüncü olarak, özellikle krala yönelik bir eleştiri varsa ifade özgürlüğü, ciddi derece kısıtlanmıştı.²⁸⁸

Batı'da demokrasiye, uzun ve kanlı bir süreç sonrasında ulaşılmıştır. Temelinde sermaye ve işçi sınıfının varlığı ve endüstrileşmiş bir toplum yapısı yatmaktadır. Yani demokrasinin bir toplumda var olabilmesi için, toplumun belli bir eğitim, üretim ve refah düzeyine ulaşmış olması gerekmektedir.²⁸⁹ Bunun yanında gerekli koşullar arasında çoğunluk yönetimi ve serbest seçimler de vardır. Demokrasiyi diğer rejimlerden ayıran en önemli özellik, iktidarla eşit fırsat ve olanaklara sahip bir muhalefetin varlığıdır.²⁹⁰ Demokrasiyi kamu üyelerinin kendi işlerinin idaresinde anlamlı bir rol oynamasına olanak tanıyan bir sistem olarak da tanımlayabiliriz.²⁹¹

Demokrasi nihai siyasal gücünü, halk çoğunluğunda bulmaktadır. Genel bir tanımla demokrasi, "halkın kendi kendini yönetmesi" anlamına gelmektedir. Halkın doğrudan kendi kendini yönetmesine "doğrudan demokrasi;" halkın kendini belirli dönemlerde, belirli bir süreliğine seçtiği kişilere, yönetme yetkisini vermesine ise "temsili demokrasi" denilmektedir. Temsili demokrasilerde halkın doğrudan yönetime katılmaması nedeni ile katılımcı bir yönetim modeli olan "yarı doğrudan demokrasi" savunulmuştur.

Temsil sistemi, kalabalık bir nüfusun doğrudan karar alma sürecine katılmasının uygulamada imkânsız olması ve bu durumun demokrasinin işleminde en büyük engellerden biri olması nedeniyle bu sorunun ortadan kaldırılmasına yönelik bir çözüm olarak düşünülmüştür. Bu sistemin bir başka faydası da karar alma mekanizmalarına profesyonel insanların getirilebilmesini mümkün kılmaktadır.²⁹² Ayrıca bu durum aynı zamanda bir

* Zenginler-fakirler, köleler-özgürler, toprak sahipleri-toprak sahibi olmayanlar, efendiler-uşaklar vs...

²⁸⁸ İbid., s.22

²⁸⁹ Emre KONGAR, **Demokrasimizle Yüzleşmek**, Remzi Kitapevi, İkinci Basım, İstanbul, 2007, s.45

²⁹⁰ İbid., s.46

²⁹¹ CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.51

** Temsili demokrasi aynı zamanda Liberal Demokrasi olarak tanımlanabilmektedir. Çünkü liberal sistemde de halk karar alma yetkisini temsilciler aracılığı ile kullanmaktadır.

²⁹² ŞAHİN, a.g.m., s.41

dezavantajdır. Çünkü halk, her zaman profesyonel bir yöneticiyi bulup, onu karar alma mekanizması içerisinde önemli bir yere getiremez.

Demokrasi günümüzde herkesin benimsediği evrensel bir ilke ve genellikle olumlu değer atfedilmiş bir kavram olmasına karşılık, tek ve değişmez bir anlamı ya da şekli yoktur. Demokrasi kavramına içeriksel olarak muhalif, gerçekçi ve mükemmeliyetçi şeklinde üç farklı yaklaşım söz konusudur. Demokrasi kavramı ile muhalif bir içerikte kullanıldığında demokrasinin ne olmaması gerektiği, gerçekçi yaklaşımlarda da demokrasinin ne olduğu (kurumlar, işlevler ve süreçler olarak demokrasiyi), hayalî bir yaklaşımla ise mükemmel bir toplumun nasıl olması gerektiği, anlatılmaktadır.²⁹³

Demokrasiyi, nüfusun geniş bir kısmının siyasal iktidar için yarışanlar arasından seçim sistemi ile önemli kararları etkilemesine izin veren ve yöneticileri değiştirmek için anayasaya uygun imkânlar sağlayan, bir siyasal sistem olarak tanımlayabiliriz. Fakat demokrasi sadece, halkın yöneticilerini seçmek için kullanıldığı bir sistem değildir.²⁹⁴ Zira demokrasiyi “halkın doğrudan ya da seçiliş temsilcileri aracılığıyla denetlediği bir sistem ve devlet örgütlenme tarzı”²⁹⁵ olarak da tanımlayabiliriz. Halkın egemenliğine dayanan bir siyasal sistem olarak siyasal özgürlükler, hukuk devleti, iktidarın sınırlandırılması, kuvvetler ayrılığı, şeffaflık, laiklik, demokrasi kültürü, sivil toplum, özgürlük ve yargı güvencesi gibi demokrasinin unsurları bulunmaktadır.²⁹⁶

Demokrasi, halkın egemenliğinin yasalara itaat ile kendiliğinden sınırlandırılmasını ve egemenliğinin seçilmişlere aktarılmasını içermektedir. Fikir ve çıkarların çeşitliliği varsayımına dayanarak demokrasi, çoğunluğun azınlıklar üzerindeki diktatörlüğünü kaldırmakta; azınlıkların ve muhaliflerin var olma ve kendilerini ifade etme hakkını kapsamlı bir anlatımla izin vermektedir.²⁹⁷

Demokrasi, temelinde toplum haricinde başka güç ya da kurumun olmaması; toplumun kendisini yönetmek istediği kişilere vekâlet vermesi; devletin toplumu değil, toplumun devleti değiştirmesi; toplumun “bir dil bir halk” (Ulus Devlet) olması gibi kendine has

²⁹³ TOSUN, **Demokratikleşme Perspektifinden: Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, s.98-99

²⁹⁴ Vehbi BAYHAN, “Türkiye’de Sivil Toplum Örgütleri, Demokrasi ve Patronaj”, **Sivil Toplum ve Demokrasi**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005, s.146

²⁹⁵ İ. YILDIRIM, a.g.e., s.94

²⁹⁶ Coşkun Can AKTAN, “Siyasal ve Sivil Özgürlükler, Demokrasi ve Türkiye”, **Yeni Türkiye (Özel sayı)**, Cilt:3, Sayı:18, Ankara, 1997, s.74

²⁹⁷ BAYHAN, a.g.m., s.147

özelliklere de sahiptir.²⁹⁸ Vekâlet verilen kişiler siyaseti halk için yapmalı ve halk için devleti yönetmelidirler.

TOURAINÉ'ye göre demokrasi için; insan hakları ve azınlıkların korunması, devletin ve ekonomik iktidar merkezlerinin iktidarlığının sınırlandırılması gerekmektedir. İktidarın saygı duyması gerektiği temel hakların kabulü, yöneticiler ve onların siyasetlerinin toplumsal olarak temsil edilmesi ve yurttaşlık (hukuk üstüne kurulu bir topluluğa aidiyet) şeklinde üç önemli ilkesi ile siyasal kurumlar bağlamında önem arz etmektedir. Yani demokrasi çoğulculuk, şeffaflık ve katılımcılık temelinde işlevsel olan bir sistemdir.²⁹⁹

Bu yönetim sisteminde halkın aktif olarak katılımını sağlayan araçlar; seçim ve oylama mekanizması, halkın kanun teklifi yani belirli sayıdaki seçmenin parlamentoya kanun teklifi sunması, halk vetosu, referandum, geri çağırma hakkı yani halkın kendi seçtiği temsilcilerini görev süresi içinde başarısız bulması halinde belirli sayıdaki seçmen imzası ile yöneticilerini görevden almasıdır. Bunların yanında halkın meclis toplantılarına katılımı, halk danışma kurulları oluşturulması, bilgi edinme özgürlüğü de bu araçlar arasına koyulabilmektedir.³⁰⁰ Siyasal iktidarın kullanımını sınırlayan ve kurumsallaştıran bir mekanizma olarak demokrasinin, aynı zamanda çıkarların rekabetini uzlaştıran bir yöntem olduğunu söyleyebiliriz.³⁰¹

BEETHAM ise demokrasiyi, toplum için bağlayıcı kuralların ve politikaların halkın denetimi altında belirlediği bir karar alma şeklinde tanımlamıştır. Toplumun tüm üyelerine, bu karar alma mekanizmasına eşit bir şekilde doğrudan katılma hakkı sağlayan bir düzenin en demokratik düzen olduğunu savunmaktadır. Yani halk denetimi ve siyasal eşitlik ilkele-ri mümkün olan en ileri düzeyde hayata geçirilmesi daha demokratik bir düzenin varlığına işaret etmektedir.³⁰²

3.1.2. Demokratik Sürecin Özellikleri

Günümüzde kitle iletişim araçlarının çoğalması ile vatandaşlar arasındaki görüş alışverişinin çoğaldığı da görülmektedir. Günümüzde seçim, halkoyu, referandum gibi demokrasinin gerçekleşmesini ve halkın siyasete katılımına aracılık eden unsurlar, nispeten daha da artmıştır.

²⁹⁸ Durmuş, HOCAOĞLU, "Sivillik ve Demokrasi", **Yeni Türkiye (Özel sayı)**, Cilt:3, Sayı:18, Ankara, 1997, s.106

²⁹⁹ BAYHAN, a.g.m., s.146

³⁰⁰ AKTAN, "Siyasal ve Sivil Özgürlükler, Demokrasi ve Türkiye", s.72

³⁰¹ TOSUN, **Demokratikleşme Perspektifinden: Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**,s.102

³⁰² David BEETHAM, **Demokrasi ve İnsan Hakları**, Çev. Bilal CANATAN, Liberte Yay., 2007, Ankara, s.49

Nüfusun yarısından fazlasının eğitilmiş olduğu ülkelerde demokrasiyi sürdürme şansı, eğitimin az olduğu ülkelere göre daha fazla olmaktadır. Eğitilmiş olan ülkelere ayrıca siyasetin takibi ve siyasal katılım daha fazladır. Az gelişmiş ülkelerde demokratikleşme sorunu farklıdır. Az gelişmiş ülkelerde geleneklere ve göreneklere bağlılığın güçlü olması nedeniyle demokratik yapı için gerekli ortamın gelişmesi, gelişmiş olan ülkelere göre daha yavaş olmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerin geçirdiği üç dönem bulunmaktadır. İlki anayasal liberalizm dönemidir. Bu dönemde gelişmiş ülkelere eğitim görmüş liberal anayasacı anlayışı benimsemiş aydınlar doğmaktadır ve temel beklentileri ise vatandaşların kamu yönetimine girmeleri hakkındaki sınırlamanın kaldırılması yönündedir. İkinci dönem ise aşırı milliyetçiliğe geçiş dönemidir. Sonuncu dönem ise aydınların egemen ve iktidarda olduğu dönemdir. Bu dönemde sırasıyla aydınlar arasında bölünme görülmekte ve iktidardaki yöneticiler bağımsızlık yolunda kendilerini alt düzeyde aydın sınıfın temsilcisi olarak görmektedirler. Yöneticiler kendilerini devletle özdeşleştirmektedirler.³⁰³ Az gelişmiş ülkelerde demokrasi uygulanırken kısmen başarı sağlanmaktadır. Demokratik olmayan rejimlerden demokratik rejimlere doğru geçiş denemeleri az gelişmiş ülkeleri nispeten etkilemiştir. Dünyada Amerikan ve Fransız devrimlerinde büyük bir payı olan demokrasi ve demokratikleşme yönündeki mücadeleler sonucunda oluşan modern demokrasi XIX. yüzyılda gelişmiş ve bu gelişmeler XX. yüzyılda da hızlanmıştır.³⁰⁴

Demokrasi karşıtı baskıcı totaliter rejimlerin, XX. yüzyılda başarısızlığa uğraması, demokrasi ile olan yarışı kaybetmesine neden olmuş ve eski cazibelerini yitirmesi ile sonuçlanmıştır. Böyle olmakla beraber demokratik olmayan rejimler varlığını sürdürmektedir.* Bir ülkede demokratik istikrar için, demokrasiye düşmanca yaklaşan dış müdahalelerin olmaması, demokratik inançlar ve siyasal kültürün oturmuş olması ve silahlı güçlerin seçimle iş başına gelmiş yöneticiler tarafından denetimi gibi bazı koşulların bulunması da gerekmektedir.³⁰⁵

XX. yüzyılın sonlarında demokratikleşme sürecini etkileyen birçok faktörün bulunduğunu ve sadece çoğulculuğun, demokrasiyi getireceği, onun ilerlemesini sağlayacağı ve

³⁰³ AYTEKİN YILMAZ, "Modern Demokrasi: Gelişimi ve Sorunları", **Yeni Türkiye**, İstanbul, 2000, s.287-288

³⁰⁴ COŞKUN CAN AKTAN, **Yeni bir sistem arayışı Demokrasi, Poliarşi ve Demarşi**, 1. Baskı, Çizgi kitapevi, Konya, 2005, s.41

* Bazı ülkeler henüz demokratikleşmemiştir. Örneğin Çin, Afrika'da Güneydoğu Asya'da Ortadoğu'da ve dağılmış olan Sovyetler Birliğinden ayrılmış bazı ülkelerde demokratik olmayan rejimler devam etmektedir.

³⁰⁵ DAHL, a.g.e., s.149

ayrılmaz bir parçası olacağını anlatan tek bir önermenin olmadığını göstermiştir.* Demokratik bir yaşam tarzının gelişebilmesi için önemli olan, insanların neyi istediğini, demokrasiyi nereye kadar destekleyebileceklerini ve her alanda demokrasiyi gerçekten isteyip istemediklerini bilmek gerekmektedir.³⁰⁶

Demokrasiye yönelik en büyük tehdidi fiziksel güçleri (asker ve polis gibi) kontrol altında bulunduran ve bunu kullanabilen güçler oluşturmaktadır. Bu güçlerin seçilmiş yöneticilerin denetimi ve gözetimi altında olmadığı sürece demokratik siyasal kurumların gelişmesi ve devam etmesi mümkün görülmemektedir. Burada önemli olan sivil denetimin olmaması nedeniyle demokrasinin de başarıya ulaşmasının zorlaşmasıdır.³⁰⁷ Çünkü sivil bir denetimin olmaması sürekli olarak kolluk güçlerinin (askeri kolluk güçlerinin) yapabileceği darbeleri gündeme getirmektedir. Bu durum ise demokrasinin engellenmesine neden olmaktadır. Bu yüzden sivil denetim, sivil toplumun kurumsallaşıp toplumla bütünleşmesine yardımcı olarak, o ülkede demokratik dayanışmayı daha ileri seviyelere yükseltmesine daha çok yardımcı bulunmaktadır.

Demokratik siyasal kurumların kültürel açıdan belli bir düzeyde bulunduğu ülkelerde demokrasinin gelişebilmesi ve varlığını sürdürebilmesi ihtimali, alt kültürlerin çatıştığı ve sürekli kargaşanın hâkim olduğu ülkelere göre daha fazladır.

Demokrasinin yaşam olanağı bulabilmesi için öncelikle bireylerin, kendilerini toplumsal ve siyasal yaşamın temel bir ögesi olarak görmesi ve bunu yeşertecek, kurumsallaştıracak bir ortama sahip olması gerekmektedir. Bu ortam ise bireyler ile onların örgütlenmelerinin birbirleri üzerinde herhangi bir üstünlük kurmaksızın çoğulcu bir yapı içerisinde hareket etmelerinin güvence altına alınacağı ve birtakım isteklere duyarlı olan siyasal bir yapının kurulması ile olabilecektir.³⁰⁸

Demokrasinin oluşabilmesi için en azında toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel olarak bir takım koşulların oluşması gerekmektedir. Demokrasinin gelişmesi için toplumun

* Huntington "Üçüncü Demokrasi Dalgasını" açıklayan eserinde demokratikleşmenin nedenlerinin yere ve zamana göre büyük farklılıklar göstermekte olduğunu belirterek, şu önermelerde bulunmuştur: Hiçbir faktör tek başına bütün ülkelerde veya tek bir ülkede demokrasinin gelişmesini açıklamaya yeterli olmamaktadır. Hiçbir faktör tek başına bütün ülkelerde demokrasinin gelişmesi için zorunlu bir sebep olmamaktadır. Demokrasiyi doğuran nedenlerin ülkeden ülkeye değiştiğini ve demokratikleşme sürecindeki ilk rejim değişmelerinden sorumlu olan sebep, sonra meydana gelen rejim değişmelerinden sorumlu olanlardan farklıdır. [TOSUN, **Demokratikleşme Perspektifinden: Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**,s.142]

³⁰⁶ Ibid., s.142

³⁰⁷ DAHL, a.g.e., s.150-151

³⁰⁸ M. YILDIRIM, a.g.m., s.228

aydınlanma sürecini yaşamış ve dinsel dogmatizmin etkisinden kurtulması gerekmektedir. Ayrıca endüstri devrimi sonucunda sermaye sınıfı ve işçi sınıfının oluşarak iktidara ortak olacak güce erişmesi gerekmektedir.³⁰⁹ Yani bir toplumun bütün alt yapısı ile birlikte tahakkuk etmiş bir sanayi toplumunda ancak demokrasi gelişmektedir. Çünkü sanayileşen toplumlarda dünya ile bütünleşme artmakta, toplumun kültürel seviyesi yükselmekte, iş bölümü üst bir noktaya çıkmakta, okuma yazma oranı artmakta, fikir ve bilgi trafiğinin yoğunlaşmakta ve kitlesel örgütlenmeler artmaktadır. Böylece toplum, devlete vergi ödeyerek devlet'i "giydiren, doyuran ve besleyen" olmaktadır.³¹⁰ Bunların sonucunda demokrasiye hazır ve demokrasiyi yaşatacak bir toplum oluşmuştur. Bu süreçleri yaşamadan geçiren toplumların demokratik süreçte, demokrasiyi yaşatacak bir toplum yapısı oluşturamadığından dolayı diğer ülkelere göre daha çok sorunla karşılaştığı görülmektedir.* Her şeyden önce demokrasi, olgun, rüştüne ermiş bir toplumun rejimidir. Yani toplum, tarih boyunca kazandığı olgunlukla "Millet" statüsüne ulaşmış olması gerekmektedir. "Millet olmak" ise kendi kendini idare edebilen becerisine ve ehliyetine sahiptir.³¹¹

Yeni kurulan bir demokrasinin karşılaşılabileceği ikilemleri TOSUN, demokrasinin kuralları ve eylemleri, hâkim olan sosyal, kültürel ve ekonomik kurumlarla uyumunda zorluk çıkartan "asli ikilemler;" asli ikilemleri belli ölçülerde aşmış kurulu demokrasileri daha fazla rahatsız eden "geçici ikilemler" olarak ikiye ayırmıştır. Asli ikilemler, siyasal partilerin, birliklerin, kitlelerin siyasetten soğuyarak uzaklaşması nedeni ile buradaki boşluğun profesyonel siyasal kuruluşlar tarafından doldurulması; ordu, merkez bankası vb. kurumlarla devlet arasındaki işlevsel özerkliğin kurulması ve uluslararası çevre karşısında bağımsızlığın sağlanmasını ifade etmektedir. Geçici ikilemler ise siyasal birliğin ulusçuluğa dayalı sınırlarının ve kimliğinin meşrulaştırılması, kamu-özel mülkiyet dengesinin kurulması, milli gelirin dağılımı, rüşvet ve siyasal yozlaşmanın önlenmesi ve içsel güvensizliğin aşılıp dışsal güvenliğin sağlanmasıdır.³¹² Yani demokratikleşme sürecinde istenilen sonuca varmak bazen başarılarla bazen de başarısızlıkla sonuçlanmaktadır. Yeni kurulan demokrasilerde meşruiyeti sağlamak ve demokratik yaşamı devam ettirmek için belirtilen ikilemlerin aşılması gerekmektedir. Bu süreçte siyasal iktidarın yapısı ve tercihleri kadar, ülkelerin

³⁰⁹ KONGAR, **Demokrasimizle Yüzleşmek**, s.46-47

³¹⁰ HOCAOĞLU, a.g.m., s.110

* Demokrasinin kuruluş ilkelerinde bazı istisnalar vardır. Örneğin Türkiye, Hindistan gibi ülkelerde bazı demokratik ilkeler gerçekleşmeden, oluşmadan ve toplum tarafından benimsenmeden demokratikleşme sürecine girilmiştir. Ancak bu durum pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir.

³¹¹ İbid., s.110

³¹² TOSUN, **Demokratikleşme Perspektifinden: Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**,s.146

sahip oldukları sivil toplum kuruluşları, gönüllü birliktelikler ve sosyal hareketlerin tartışılmaz bir etkinliği söz konusu olmaktadır.³¹³

Modern temsili demokrasinin siyasi kurumları şunlardır: Politikalarla ilgili hükümet kararlarını kontrol etmek için anayasa tarafından vatandaşlara “memurlarını seçme hakkı” verilmiştir. Bu seçilen memurlar “sık sık ve adil bir biçimde yapılan seçimlerle” belirlenmelidir. Politik konularda memurlar, hükümet, rejimi gibi birçok konuda vatandaşların “kendilerini ifade etme hakkı” vardır. Vatandaşlar bu hakkı kullanırken sert bir biçimde cezalandırılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmamalıdır. Vatandaşların politik konulardaki “alternatif bilgi kaynaklarından yararlanma hakkı” vardır. Bu kaynakların yasalar tarafından da korunması önemlidir. Vatandaşların demokratik politik kurumların etkin bir şekilde çalışması için göreceli olarak bağımsız kurumlar ve organizasyonlar kurma haklarının var olması yani “kurumsal özerklik” de önemlidir. Bir ülkedeki “vatandaşların büyük çoğunluğunun bu sürece dâhil edilmesi,” onların bu haklardan yoksun bırakılmaması gereklidir.³¹⁴

3.1.3. Demokrasinin Temel Değerleri İlkeleri ve Özellikleri

Demokrasi, sadece kendine özgü olan değerleri, ilkeleri, kurumları ve kuralları ortaya koyarak kendisini diğer yönetim sistemlerinden ayırmaktadır. Bu yüzden demokrasinin temel ilkelerini belirleyebilmemiz için önce demokrasinin ilgili olduğu alanı belirlememiz gerekmektedir. Demokrasi, aileden arkadaş topluluklarına, hatta daha geniş topluluklara kadar uzanan bağlayıcı politikalar ve kararlarla ilgili bir kavramdır. Bu kararlar ve politikalar en geniş anlamda siyasal alanı oluşturmaktadır. Bireysel kararlar ve tercihler bu alanın dışında kalmaktadır. Bireysel kararlara öncelik veren, onlara daha geniş alan bırakan bir toplum özgür bir toplum olabilir; fakat bu durum o toplumun demokratik bir toplum olduğunu göstermemektedir. Çünkü demokrasi, ortak kararların nasıl alındığıyla da ilgilenen bir kavramdır.³¹⁵ Yani demokrasi ne toplumun hizmetindedir ne de bireylerin; birer özne olan insanların, yani kendi kendilerini, bireysel yaşamlarını ve ortak yaşamlarını yaratanların hizmetindedir.³¹⁶ Bireysel ve ortak özgürlükler ise yönetenler ve yönetilenler

³¹³ İbid., s.147

³¹⁴ DAHL, a.g.e., s.89-90

³¹⁵ BEETHAM, a.g.e., s.7

³¹⁶ Alain, TOURAINE, **Demokrasi Nedir?**, Çev, Olcay Kunal, **Yapı Kredi Yayınları**, İstanbul, 2004, s.35

tarafından serbest seçimle belirlenip, toplumsal kurumların oluşumuna ve değişimine yüksek düzeyde katılımın sağlanmasıyla var olmaktadır.³¹⁷

Demokrasinin kendine ait araç ve kurumları vardır. Bu araçlar ve kurumlar zaman zaman devreye girerek, demokrasiye olumsuz yönde müdahalede bulunan durumlarda (örneğin, bireylerin haklarının çiğnenmesi, toplumun bir kısmının görmezden gelinmesi vb...) anayasa ve yasalarla belirlenmiş şartlar altında, bireylerin ya da grupların haklarını savunma yolunu açmaktadır.

Demokrasilerde anayasal bir düzen vardır. Modern demokrasiyi ilk demokrasilerden ayran en belirgin özellik “genel oy kullanma”^{*} hakkıdır. XX. yüzyılın başlarına kadar Avrupa'nın çoğu yerinde insanlar gelir durumları, servetleri, ödedikleri vergi ve eğitim düzeylerine göre oy verme hakkına sahiptiler. Bu dönemde var olan hem demokratik hem de cumhuriyetçi yönetimler teoride ve pratikte bu durumu reddetmişlerdir.³¹⁸

Demokrasilerde, toplumda var olan dini inanışlar temel alınarak, ortak yaşamı düzenleyen ilkeler meşrulaştırılmaz. Bu da siyasal alanın laiklik temelinde düzenlenmesinin bir sonucudur. Bu durum siyasal düzenlemelerin din temelinde oluşturulamayacağını, devletin ise dinleri kendi kontrolü altında tutamayacağı anlamındadır. Tüm dinler karşısında devletin tarafsızlığını sağlayan bu ilke, aynı zamanda da bireylerin din ve vicdan özgürlüğünü garanti altına almaktadır.³¹⁹

Demokrasi için yapılan tanımlara ve demokrasinin gelişme sürecine baktığımızda demokrasi, bir siyasal yönetim biçiminin yanında toplum tarafından benimsenmiş yaşam tarzı, düşünce biçimi ve bir ahlak olarak görülmektedir. Toplum bu kavramın ilkelerini ne kadar benimsemesi durumunda, demokrasi o kadar fazla gelişme göstermektedir. Demokrasinin topluma kazandırdığı hak ve özgürlükler, demokratik rejimi yok etmek için kullanılmamalıdır. Bu nedenle demokrasinin temel değerleri iyi benimsenmelidir.

İnsan hakları, demokrasilerin düşünsel temelini oluşturmaktadır. Bir siyasal rejim olarak demokrasi insan haklarının gerçekleştiği bir düzeni temsil etmektedir.³²⁰ Bir demok-

³¹⁷ İbid., s.36

^{*} Servet, vergi, öğrenim durumu ve cinsiyet ayrımı olmadan, belli bir yaşa ulaşmış herkesin oy hakkına sahip olmasıdır. Cinsiyet bakımından baktığımızda; kadınlar oy haklarına İngiltere'de 1928, Fransa'da 1946, İsviçre'de 1977 ve Türkiye'de 1934 yılında bu hakka kavuşmuşlardır.

³¹⁸ DAHL, a.g.e., s.91

³¹⁹ ŞAHİN, a.g.m., s.45

³²⁰ İ. YILDIRIM, a.g.e., s.95

rasinin diğerk bir demokrasiye üstünlüğü, hangisinin insana daha fazla özgürlük tanınması ile belirlenebilmektedir.³²¹

HIRST'e göre demokrasinin iki önemli temeli bulunmaktadır: Bunlardan ilki yönetenlerden yönetilenlere uygun bilgi alış-verişi temeline dayanan etkin bir yönetim anlayışı, ikincisi ise politikaların uygulanmasının koordinasyonunda söz konusu politikalarından etkilenenlerle müzakerelere ağırlık verilmesidir.³²²

Eşitlik ve özgürlük demokrasinin gerçekleştirmek istediği temel ilkeler arasında yer almaktadır. Özgürlüğün mümkün olabilen en üst düzeye çıkarılması yurttaşlar arasındaki eşitliğin de yine mümkün olabilen en üst düzeyde sağlanması ile paralel olmaktadır. Bu durum ise, karar alma gücünün sivil toplum, devlet ve ya bunlar arasında bulunan çeşitli kurumlara dağıtılması ve yurttaşların sahip oldukları tercih haklarının genişletilmesi sonucunda olmaktadır.³²³ Bu konuda TOURAINE de "Demokratik bir yönetim biçimi, en çok sayıda bireye en büyük özgürlüğü veren, olası en büyük çeşitliliği tanıyan ve koruyan siyasal bir yaşam biçimidir." demiştir.³²⁴ Ayrıca bir topluluğun siyasal karar alma mekanizması, o topluluğu oluşturan üyelerin eşit haklar temelinde denetime tabii olduğu ölçüde demokratik olarak nitelendirilebilmektedir.³²⁵

Özgürlük ihtiyacı, bireyin bütünlüğünü koruma refleksine dayanmaktadır. Demokratik kültür,* zıtlıkların ve çeşitliliklerin yaşam alanı bulmasına karşılık verdiği oranda işlevselliğini korumaktadır.³²⁶ Demokrasi, temel hak ve özgürlüklerin çoğunluğa karşı güvencede olduğu bir çoğunluk rejimidir. Demokrasinin bu özelliği, demokrasiyi diğer rejimlerden ayırmaktadır.³²⁷ Yani toplumdaki değişik düşüncelerin varlığını kabul eden ve bu düşüncelere yaşama hakkının tanıyan çoğulculuk rejiminde hiçbir düşüncenin ayrıcalığı olmadığı, her düşüncenin özgürce açıklandığı ve farklı düşüncelerin iktidara gelebilmesine hak tanındığı bir durum söz konusudur. Çoğulculuk ilkesi içerik bakımından özgürdür.

³²¹ İbid., s.97

³²² G. Erdoğan, TOSUN, "Birleştirici Demokrasi Devlet-Sivil Toplum İlişkisinin Yeniden Yapılandırılması için Bir Analiz aracı olabilir mi?", der., **Sivil Toplum ve Demokrasi, Kaknüs Yayınları, İstanbul**, 2005, s.29'dan P. HIRST, Associative democracy: New forms of economic and social governance. Cambridge: Polity Press. 1994, s. 5-35

³²³ CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.48

³²⁴ TOURAINE, a.g.e.,s.25

³²⁵ BEETHAM, a.g.e., s.7

* Demokratik kültür, birlik ve çeşitliliğin, özgürlük ve bütünleşmenin uyuşma çabası olarak tanımlayabiliriz. (TOURAINE, a.g.e., s.29)

³²⁶ İ. YILDIRIM, a.g.e., s.98

³²⁷ KONGAR, **Demokrasimizle Yüzleşmek**, s.47

Yani hiçbir düşünceye sınır getirmemektedir. Düşünce özgürlüğü bir demokraside yalnız kurulu düzene ve anayasaya uygun düşünenlerin değil, herkesin hakkıdır. Yani düşünce suçu kabul edilmemektedir.* Fakat burada demokratik rejimin varlığına yönetilen bir tehlikeye vardır. Düşünce suçu, kamu düzenini ve devletin iç ve dış güvenliğini bozmak amacıyla somut ve suç sayılan eylemlere çağrıda bulunması durumunda, bir tehlike yaratmaktadır. Bu maddi durumlar suç oluşturmakta ve bunların cezalandırılması gerekmektedir. Ancak bu maddi olayların esinlendiği düşünceler; suç sayılarak, cezalandırılması durumunda da düşünce suçu işlenmiş olmaktadır.³²⁸

Demokrasilerde düşüncelerin özgürce açıklanmasının nedeni şudur: Bir kişinin düşüncesinin açıklama özgürlüğü, başkalarının da öğrenme ve bilgilenme özgürlüğünün kaynağını oluşturmaktadır.³²⁹ Bu yüzden düşüncelerin açıklanmadığı ya da açıklanan düşüncelerin cezalandırıldığı bir toplumda, tek seslilik hüküm sürecektir. Bu durum ise demokrasinin yapısı ile bağdaşmadığı gibi ona zarar verecek bir ortamın hazırlanmasına katkıda bulunacaktır. Bunun yanında özgür düşüncelerin özgürce örgütlenmesi de önemlidir. Yani gerektiğinde gösteri ve yürüyüşler yaparak, dernek ya da parti kurarak bir düşüncenin karşısında ya da o düşünce ile beraber hareket ederek; siyasal yaşam, tüm eğilim ve akımları ile yansıtılmalıdır.³³⁰

Demokratik rejimlerde egemenlik “somut olan topluma”^{**} dayanmaktadır. Demokrasinin tek referansını toplum oluşturmaktadır. Oy çoğunluğu ile seçimlerden başarı ile çıkan gruplar yönetimi bir daha ki seçimlere kadar vekâleten üstlenmektedir. Seçilmiş grup iktidarda bulunduğu sürece toplumun tümü adına, devlete mutlak anlamda hükmetmektedir. Bu durum da ise devlet her grubun manevra alanına girebilecek tarzda esnek bir yapıya sahip olmalıdır.³³¹

Çatışan çıkarların varlığı ve bu çıkarların kendilerini gerçekleştirmek amacıyla örgütlerin kurabilmesi, çatışmaların belirlenmiş katılım ve eylem pratiklerinin kurallarına göre yapılabilmesi ve sona erdirilmesi, çatışma sonuçlarının belirli sınırlar içerisinde ger-

* Düşünce suçu, bir düşünceyi yada ideolojiyi savunup, yaymanın, başkalarına açıklamaya çalışmanın suç sayılmasıdır.

³²⁸ Server TANİLLİ, **Devlet ve Demokrasi; Anayasa Hukukuna Giriş**, Say Kitap Pazarlama, 2. basım, İstanbul, 1981, s.31-32

³²⁹ İbid., s.32

³³⁰ İbid, s.33

^{**} Somut toplumdaki kasıt; egemenliğin ideolojik ya da dinsel kaynaklara dayanmamasıdır. Örneğin İran'da görülmekte olan İslam Cumhuriyeti'nde egemenlik ilahi güçtedir.

³³¹ ÇAHA, **Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi**, s. 60

çerleştirilmesi, her bir grubun sonuçlarına katlanacak önemli stratejiler arasında tercih hakkına sahip olması, demokrasiyi diğer siyasal sistemlerden ayıran bir dizi özelliktir. Demokrasi siyasal iktidarın örgütlenmesini belirlemekle kalmayıp, grupların kendi özgül çıkarlarını gerçekleştirme kapasitesini de belirlemektedir. Bu çıkarların belirlenmesini ise ekonomik ideolojik ve diğer kaynakların dağıtımını yoluyla yapmaktadır.³³²

Demokrasilerde yönetim ön planda tutulmaktadır. Demokrasilerde yöneticilerin kutsal, ilahi, yarı tanrısal bir tarafı asla söz konusu olmamaktadır. Yöneticiler, toplum temsilcisi olarak seçimle iş başına gelmekte; sınırlı yetki ve görevlerle donatılarak vatandaşlarının temel hak ve özgürlüklerini korumakla kalmayıp; güvenlik, adalet, eğitim gibi alanlardaki hizmetleri yerine getirmekle yükümlüdürler. Demokrasilerde bu yüzden kurumlar ve kurallar önem arz etmektedir. Bu kurumlar ve kurallar, sadece vatandaş için vardır.³³³

Modern demokrasiler “halka dayalı yönetim” tanımından kopmamak için biçimsel olarak egemenlik, hak ve yetkisini, halka dayanan kurumları korumaktadır. Bu da klasik liberal çizgideki demokrasinin siyasal bilim terminolojisinde “biçimsel demokrasi” olarak isimlendirilmesine neden olmuştur. Bu biçimsel karakter devletin toplumdaki görece ayrımlarını yaratmıştır. Bu demokratik karakter sonucunda demokratik yurttaki özgürlüklerini, çoğulculuğu, sözleşme sistemini ve temsil ilkesini düzenleyen bir belge yani anayasa ortaya çıkmaktadır. Burada biçimsel demokrasi devlet karakterinin sürekliliğini sağlayan bir ön koşul olmaktadır.³³⁴

Halk denetimi ve siyasal eşitlik,* herkesin politikalar hakkında eşit ve etkili söz ve oy hakkına sahip olduğu küçük topluluklarda etkin bir şekilde hayata geçirilebilmektedir. Daha geniş topluluklar ve ülke genelinde ise demokrasi, toplum üyelerinin doğrudan değil dolaylı olarak kendileri adına karar alma işini yürüten temsilcileri üzerinde icra ettikleri denetim şeklinde hayata geçirilebilmektedir.³³⁵ Demokrasi mücadelesi, ortak kuralları ve politikaları belirleyen kararlar üzerinde halk denetimini genişletme ve bu denetimi daha etkili, daha kapsamlı ve eşit temeller üzerinde gerçekleştirme amacına yönelik bir mücadeledir.³³⁶

³³² TOSUN, **Demokratikleşme Perspektifinden: Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**,s.101

³³³ ÇAHA, **Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi**, s.66

³³⁴ CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.49-50

* Siyasal eşitlik, herkesin bir oy hakkına sahip olduğu ve kimsenin oyunun bir diğerinden üstün olmadığını ifade eder.

³³⁵ BEETHAM, a.g.e., s.8

³³⁶ İbid., s.10

Düşünceler arasındaki iletişim tüm halkın oluşturduğu bir ortamda cereyan etmelidir. Bu oluşun düşüncelerden hangisinin de siyasal iktidara geçebileceğine de tüm halk karar vermelidir. Toplumda bir halkın ya da bir zümrenin katıldığı forum demokratik değildir. Yani katılım genel olmalıdır.³³⁷ Demokratik rejimlerin doğru işleyebilmesi için dürüst ve şeffaf seçim esasına göre oluşturulan yasama meclisleri, toplumsal yapı açısından adaletli bir temsili yansıtmalıdır. Halkın önüne farklı görüşleri savunan seçenekler çıkarılmalıdır.³³⁸ Burada önemli olan bir husus, muhalefette iktidarla eşit hak ve olanaklara sahip bir ortamda seçimler belirli aralıklarla tekrarlanmalıdır. İktidar gücünü rejim değişikliği için kullanıp kullanmadığını denetleyen mekanizmalar oluşturularak, bu mekanizmaların etkin ve sürekli olarak çalışması gerekmektedir.³³⁹

Demokrasilerde başta siyasal farklılaşma olmak üzere, ideolojik, kültürel, etnik, cinsiyet veya yaşam felsefesine dayalı her türlü farklılığı bir zenginlik olarak kabul etmektedir. Demokrasinin temel itici gücü, iktidar için grupların yarışmasıdır. Bu durum siyasal alanın zenginleşmesine imkân tanımaktadır. Bunun sonucunda da sosyal grupların yarışı bir diğerinin varlığına zorunlu bir dayanak oluşturmaktadır.³⁴⁰ Bu düşünce biçimi ise demokratik düşünce biçiminin bir sonucudur. Demokratik düşünce biçimi, birlik ile çeşitliliğin karşılıklı bağımlılık bilincine dayanmakta ve ikisini birbirinden ayıran sınırdaki tartışma ile beslenmektedir.³⁴¹ Demokrasi anti-demokratik girişimlere karşı kendini savunabilmesi için kendi alt yapısını kurmalı ve hem bireyi hem de toplumu birlikte ele alarak, birey ve toplum bütünlüğünü korumaya çalışmalıdır.³⁴² Kısaca demokrasilerde insan, yalnızca bir yurttaş olmaya indirgenmez; aynı zamanda onu ekonomik ve kültürel topluluklara bağlı özgür bir birey olarak tanımlamaktadır.³⁴³

Demokratik toplumlarda rızaya dayalı bir hukuk sistemi esas alınmaktadır. Hukukun temel amacı, devletin toplum üzerindeki gücünü sınırlandırmak ve devleti toplumun lehine kurallara bağlamaktır. Bu bakımdan anayasal ve hukuksal devlet, demokratik dev-

³³⁷ TANİLLİ, **Devlet ve Demokrasi; Anayasa Hukukuna Giriş**, s.34

³³⁸ KONGAR, **Demokrasimizle Yüzleşmek**, s.48

³³⁹ İbid., s.49

³⁴⁰ ÇAHA, **Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi**, s.61

³⁴¹ TOURAINE, a.g.e.,s.30

³⁴² İ. YILDIRIM, a.g.e., s.99

³⁴³ TOURAINE, a.g.e.,s.30

letin temel şartlarından biri olmaktadır.³⁴⁴ Hukuk devleti olmanın temel şartı ise bireyin temel hak ve özgürlüklerini teminat altına almaktır. Demokrasilerde hukuk, birey ile devlet arasındaki sözleşmeyi sağlayıcı temel araç olup; hedefi ise bireyi başka bireylerden ve/veya devletlerden hatta kendi devletinden korumaktır.³⁴⁵

Etkin bir katılım ile bütün katılımcıların görüşlerini diğerlerine sunmak için, katılanların eşit imkân, oy ve değerlere sahip olduğu; her katılımcının alternatif politikalar ve muhtemel sonuçları hakkında bilgilerin edinilmesinde eşit imkânlara sahip olması, her katılımcının gündem üzerinde söz söyleme hakkının (ifade özgürlüğü) olması ve bir ülkede sürekli ikamet eden erişkinlerin büyük çoğunluğunun ya da tümünün diğer dört kriter tarafından ortaya konan vatandaşlık haklarına sahip olması, demokrasinin olmazsa olmazlarındadır.³⁴⁶

Halkın siyasal yaşama, seçimler dışında da tüm ağırlık ve etkinlikleri ile katılma şansları vardır. Bu bakımdan demokrasi, salt seçimlerde oy verme kalıbında ve bu kalıbdan dışarı çıkamayan biçimsel bir formülden ibaret değildir. Halkın iktidarı kitle eylemleri, baskı grupları ve sivil toplum örgütlenmeleri ile sürekli olarak siyasal iradenin oluşumuna katkı sağlayan dinamik bir sürecin de ifadesidir.³⁴⁷

Liberal demokrasinin gerçekleştirmeye çalıştığı, bireysel özgürlük, demokratik yönetim, sosyal adalet gibi önemli üç tane temel değeri vardır.³⁴⁸ Bu değerlerden en önemlisi olan bireysel özgürlük,* çeşitli seçenekler arasında seçimler yapabilmeyi sağlamaktadır. Demokratik yönetim ise sadece seçimlerde oy kullanma anlamında olmayıp, vatandaşların siyasal tartışmalara katılımını sağlayarak, ortak bir temel etrafında siyasi meselelere ve bunların nasıl çözümleneceğine ilişkin yol ve yöntemlerin, müzakere edilmesi ve meşrulaştırılması sistemidir. Böyle bir sistem ise bu sürece katılanların birbirlerini anlamalarını ve birbirlerine güven duymalarını gerektirmektedir.³⁴⁹ Son olarak ise sosyal adalet, vatandaşlar için fırsat eşitliğinin sağlanması ve sosyal haklar sisteminin kurulmasına işaret etmektedir.

³⁴⁴ ÇAHA, **Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi**, s.63

³⁴⁵ İbid., s.64

³⁴⁶ DAHL, a.g.e., s.39-40

³⁴⁷ TANILLI, **Devlet ve Demokrasi; Anayasa Hukukuna Giriş**, s.35

³⁴⁸ Nafiz, TOK, “Çok Kültürcülüğün Meydan Okuduğu Milliyetçilik Kimlik Siyaseti: Ulus, Ulus-Devlet ve Liberal Demokrasi”, **Demokrasi Platformu**, yıl:3, sayı:10/Bahar 2007, Ankara, Şubat 2008, s.89

* Bireysel özgürlükler toplumsal kurumlarca tanınmalıdır. Yönetenlerin, yönetilenler tarafından serbest seçimlerle belirlenmeden ve toplumsal kurumların oluşumuna, değişimine en yüksek düzeyde katılım sağlanmadan *bireysel özgürlük* var olmamaktadır. (TOURAINÉ, a.g.e.,s.35-36)

³⁴⁹ TOK, a.g.m., s.91

Fırsat eşitliği ise vatandaşların, şartlardan kaynaklanan dezavantajlarının giderilmesi ve bütün vatandaşlar için fırsatlara erişim bakımından eşitliğin sağlanmasıdır.³⁵⁰

Demokrasi, yöneticilerin toplumsal temsilciliği sağlandığında, ayrıca bu temsilcilik güçlerinin sınırlanması anlayışı ve yurttaşlık bilinciyle birleştirildiğinde tam olarak gelişme gösterebilmektedir. Demokrasi hiçbir zaman toplumsal ya da siyasal bir cephenin başarısına, daha önemlisi bir sınıfın tutkusuna indirgenemez.³⁵¹

Demokrasi yurttaş sorumluluğuna ve toplumsal çatışma düşüncesine dayanmaktadır. Fakat toplum nasıl bir toplum olursa olsun, köktenci eleştiriye, aşırı çok kültürlülüğe ve aşırı bağımlılık kuramı adı altında her türlü kitlesel eylemi reddeden, şiddetten başka bir şeye güvenmeyen bir düşünce sistemi ile demokrasi bağdaşmamaktadır.³⁵²

Bilindiği gibi demokrasilerde kararlar halkındır. Bu kararları verdikleri yer genel bir katılımın olduğu seçimlerdir. Seçimler sonucunda yönetim çoğunluğunun hakkı olacaktır. Çünkü halkın eğilimlerinin odaklaştığı çoğunlukla, azınlıkta kalanın yani muhalefetin ikisinin de devleti yönetmesini ve iktidar yetkilerini kullanmasını söylemek bir çelişki olacaktır. Bu yüzden de çoğunluk yönetimi akla daha yatkındır. Burada muhalefetin önemi büyüktür. Çünkü çoğunluğu denetlemek, uyarmak ve çoğunluk karşısında azınlıkların haklarını savunmak onun görevidir.³⁵³ Bu görev siyasal olarak sadece partilere değil, sivil toplum kuruluşlarına da aittir.

Demokrasi kendine özgü araçları oluştururken, günün şartlarını ve toplumun sosyo-ekonomik yapısını da dikkate alarak, bazı hedefleri gerçekleştirmek zorundadır. Genel olarak bakarsak bu hedefler şunlardır: Toplumun örgütlenmesi ve bütün kurumları ile sivil toplumun ve sivil toplum kuruluşlarının işlerlik kazanması gerekmektedir. Yerel yönetimlere, toplumsal katılımı geliştirecek ve demokrasinin özümsemesini sağlayacak mekanizmalar olarak işlerlik kazandırılması; sendikaların, çalışanların özgür bir şekilde örgütlenmesinin temel kurumu olarak yaygınlaşması, etkinleşmesi; siyasal örgütlenmenin toplumsal örgütlenme ile kaynaşarak yaygınlığa, etkinliğe ve gerçekliğe kavuşması, gerekmektedir.³⁵⁴

³⁵⁰ İbid., s.92-93

³⁵¹ TOURAINE, a.g.e.,s.98

³⁵² İbid., s.101

³⁵³ TANILLI, **Devlet ve Demokrasi; Anayasa Hukukuna Giriş**, s.36

³⁵⁴ GÜNAY, a.g.m., s.6

3.1.4. Liberal Demokrasinin Getirdikleri

Liberal demokrasi, kamu yararı amacını gerçekleştirme doğrultusunda insanlara ve topluluklara bu amacı gerçekleştirme olanağı vermektedir. Demokratik ilkelerin odağında bir bütün olarak toplum, toplumsal faaliyet, toplumsal kurallar ve bireysel olarak çözümlenmeyecek sorunlar için ortak çözüm arayışı bulmaya çalışmasının sonucunda bireyselci ve bencil bir yaşam tarzını benimsememektedir.³⁵⁵ Bu durum ortak sorunlar karşısında çözüm ararken, farklı gruplar ve görüşler arasında müzakere yaparak toplumsal yararın en üst düzeye çıkarılmasına önemli bir katkı sağlamaktadır.

Ayrıca liberal demokrasi, siyasal karar alma sürecinde, vatandaşlarına yasalarla güvenceler sağlayarak, vatandaşlarının bu süreç üzerinde sürekli olarak bir denetim yapmasına olanak tanınmasıdır. Her türlü ekinsel katılımın ötesinde, bir siyasal düzenin özgürce yaratılmasına, halkın egemenliğine, dolayısıyla da temel bir seçme özgürlüğüne dayanan demokrasi, demokratikleşme sürecinde bir topluluğu, yasalarla düzenlenmiş bir topluma; devleti de toplumun temsilcisine ve temel haklarla sınırlanmış bir erke dönüştürmektedir.³⁵⁶

Liberal demokrasinin temel özelliklerinden biri de anayasal yönetimdir. Anayasal yönetim, iktidar gücünün tek merkezde yoğunlaşmasına ve kötüye kullanılmasına karşın geliştirilmiş bir kontrol ve denge mekanizmasıdır. Yine iktidar tarafından bireylerin dokunulmayacak özgürlüklerine müdahalesi veyahut bu hakları kâğıt üzerinde tanıyıp ilk fırsatta onları ihlal etme potansiyeli taşıyan iktidarı dağıtmaya yönelik düzenlemeleri de içermektedir. Kuvvetler ayrılığı, hukuk devleti, federalizm, anayasal düzenin devlet iktidarını sınırlama amacına yönelik kurumsal düzenlemelerdir. Bu durum siyasi otoritenin toplum içindeki var olan farklı ahlaki ve kültürel düşünceler karşısında uygulamada tarafsız kalmasını sağlayacaktır.³⁵⁷

Çoğunluk erkine ve azınlık haklarına saygı duyulmuyorsa burada demokrasiden bahsetmek mümkün olmamaktadır. Demek ki demokrasinin, bugünün çoğunluğunun yarın azınlığa dönüşebileceğini ve çoğunluğun çıkarlarından farklı çıkarları temsil eden azınlığın ve onların haklarının tanındığı bir yönetim biçimi olması; demokrasinin diğer bir faydasını oluşturmaktadır.³⁵⁸

³⁵⁵ BEETHAM, a.g.e., s.28

³⁵⁶ İbid., s.102

³⁵⁷ ŞAHİN, a.g.m., s.44

³⁵⁸ BEETHAM, s.30

Liberal demokrasilerde vatandaşlar seçimler vasıtası ile çok önemli kararlarda da temsilcilerine ihtiyari yetkiler vermektedir. Bu yetkiler sadece kişinin seçtikleri kişilere değil dolaylı yönden yöneticilere, bürokratlara, devlet hizmetlerinde çalışanlara, daha dolaylı yolla ise uluslararası kurul ve kuruluşlara verilmektedir. Uluslararası kurul ve kuruluşlarda halkın katılımı ve bu tür kuruluşların halk tarafından kontrolü çok güçlü değildir. Bu dolaylı yolar da politik ve bürokratik seçkinlerin karar verme yetkileri oldukça genişlemektedir.³⁵⁹ Bu olumsuz bir durum olmasına karşın, seçkinler birbirini etkileyerek ve kontrol altında tutarak, demokrasinin işleminde bir denge rolü de üstlenmektedir.

DAHL, uygulanabilir herhangi bir yönetim biçimlerine göre demokrasinin en az on avantajı olduğunu söylemektedir. Bunları şöyle özetlemektedir:³⁶⁰ Yönetimin, zalim ve kötü otokratların eline geçmesini engelleyerek zorbalığı önlemektedir. Ya da diğer yönetim biçimlerine göre vatandaşların çıkarlarına daha az zarar vermektedir. Çünkü demokrasi, yasalar aracılığı ile vatandaşlara kazandırdığı pek çok temel hak ve özgürlükler vardır. Burada bu özgürlükleri anayasa ya da kanunlar vasıtasıyla vaat etmek yerine onların etkin bir şekilde uygulanması önemlidir. Diğer yönetim biçimlerine göre daha geniş bir kişisel özgürlük alanı sağlamaktadır.

Demokrasi insanların kendi çıkarlarını korumalarında onlara yardımcı olmaktadır. Burada önemli olan devletin bir üyesi olmaktır. Demokratik bir hükümet insanların kendi kaderini tayin etme ve özgürlüklerini yaşayabilmeleri fırsatını vermektedir. Kendi yaşamlarını belirleyecek kanunları düzenleyerek, kanunların belirlenme sürecine katkı sağlamaktadır. Sadece demokratik bir hükümet, ahlaki sorumlulukların yerine getirilmesi için azami bir fırsat tanımaktadır. Ortak bir kararın etkisi altında kalmak çoğu zaman kaçınılmazdır. Buna rağmen demokratik yöntem kendi tercihlerimizi yaşama şansı vermektedir. Çünkü ne zaman bir siyasal iktidar, kültür adına güçlenirse yani bir güçle bir kültür arasında özellikle de devletle bir din arasında doğrudan bir ilişkiyi zorla benimsetilir ise bu durum demokrasiye yıkıcı zararlar vermektedir.³⁶¹

Demokrasi, insan gelişimini diğer yönetim biçimlerine göre daha çok desteklemektedir. İnsanların adalet, cesaret, dürüstlük, çıkarlarını koruyabilme gibi özellikleri ne kadar ve nasıl geliştireceklerini politik çevre dâhil olmak üzere pek çok koşula bağlıdır. Demok-

³⁵⁹ DAHL, a.g.e., s.118

³⁶⁰ İbid., s.63-64

³⁶¹ TOURAINE, a.g.e.,s.31

ratik sistem bu özelliklerin gelişmesini sağlayan koşulları yaratmaktadır. Yani demokrasi bireylere ve topluluklara yalnızca zincirlerinden kurtulma hakkı değil, kendi tarihlerini kendilerinin gerçekleştirmesine imkân tanımaktadır.³⁶² Ayrıca göreceli olarak daha çok politik bir eşitlik sağlamaktadır.

Modern temsili demokrasiler birbirleri ile savaşma yerine daha barışçıl bir dünya olmayı vaat etmektedir. Demokratik ülkelerin demokratik olmayanlara göre refah düzeyi daha yüksektir. Burada en önemli etken piyasa ekonomisidir.* Piyasa ekonomisi, ülkelerin zenginleşmesine, eğitime yapılan katkıların artmasına ve bunun sonucunda eğitilmiş iş gücünün çoğalmasına, mahkemelerin daha bağımsız olmasına, mülkiyet haklarının daha güvenilir olmasına neden olmaktadır. Buna rağmen pazar ekonomisi, ekonomik eşitsizlik doğurduğu için ülke vatandaşları arasındaki tam politik eşitliğe ulaşmaya yönelik umutları zedelediği görülmektedir.³⁶³

Demokrasi tüm toplumu aydınlatan bir güneş değil, devletle toplum arasında bir aracılık olduğundan, ancak çeşitli ve kısmen birbirine karşıt ilkeleri birleştirerek var olabilmektedir. Fakat bu ilkelerden birine fazla değer vermesi, diğer bir ilkenin de zarar göreceğini göstermektedir. Bu durum ise demokrasinin sürekli olarak kendini geliştirerek, yeniden yaratarak var olabileceğinin bir göstergesi olmaktadır.³⁶⁴

3.1.5. Çağdaş Demokrasilere Yapılan Eleştiriler

Çağdaş demokrasilere yapılan birçok eleştiri demokrasilerin bazı tehlike ve sorunlarla karşı karşıya bulunduğunu gözler önüne sermektedir. Bunlar öncelikle demokrasinin araçlarının** etkin bir şekilde uygulanmamasından kaynaklanmaktadır. Seçmenin yanlış yönlendirilmesi, siyasal bilgisizlik, medya baskısı gibi faktörlerin etkisi ile seçmen tercihlerinin güvenilirliği sorunu ortaya çıkmaktadır. Hukuk devleti ve kuvvetler ayrılığının işlememesi ve hükümetlerin keyfice aldıkları kararlar üzerindeki kontrol mekanizmalarının yetersizliği; bunun yanında halk egemenliği yerine çıkar ve baskı gruplarının egemenliğinin söz konusu olması yapılan eleştiriler arasındadır. Temsil yetkisinin keyfice ve sınırsız bir şekilde kullanılması; siyasi partilerde parti içi demokrasinin olmaması sonucunda

³⁶² Ibid., s.35

* Piyasa ekonomisinin olduğu her ülke demokratik değildir. Fakat demokratik ülkelerin çoğunda piyasa ekonomisi vardır.

³⁶³ DAHL, a.g.e., s.62

³⁶⁴ TOURAINE, a.g.e.,s.109

** Demokrasinin araçlarını, sivil toplum kuruluşları, anayasa, meclis yada parlamento, siyasi partiler, kolluk kuvvetleri oluşturmaktadır.

ortaya çıkan lider diktası da demokrasiye yapılan en önemli eleştiriler arasındadır.³⁶⁵ Çoğunluğun ve/veya din, ırk, sınıf gibi ölçütleri kullanan bir takım grupların temel hak ve özgürlükleri istismar ederek “demokratik işleyişi” olanaksız kılması, demokrasiyi bekleyen tehlikelerden biridir.³⁶⁶

Büyük yurttaş kitlelerinin günlük yaşam koşulları ve özgürlükleri biçimsel bir kavram halini almıştır. Zenginliklerin belirli ellerde birikmesinin yanı sıra kanaat oluşturacak araçlara da aynı zamanda sahip olmaları siyasal yaşamı belirlemede daha çok bu ellerin etkili olmasına neden olmuştur. Bunun yanında yürütme organı siyasal yaşamın egemen bir unsuru halini almıştır. Yürütmenin güçlenmesi yasama yetkisinin de gücünü zamanla yitireceği kanısını oluşturmuştur. Bunların dışında ise siyasal iktidarın kişiselleşmesi, yani tek bir kişi tarafından temsil edilir duruma gelmesi, liderleri siyasetin en önemli unsuru haline getirirken, yurttaşların daha pasif olmasına yani siyasetten uzaklaşmasına neden olmaktadır. Bu durum çoğu zaman partilere olan güvenin giderek azalmasına neden olmaktadır.³⁶⁷

Siyasetten uzaklaşma sadece birey olarak ele alınmamalı, devlet kurumlarının ya da kuruluşlarının da siyasetten uzaklaştırılması olarak ele alınmalıdır. Bu durum ise siyaset dışı alanların yaratılmasına neden olmaktadır. Bu ise demokratikleşme yolunda bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal yaşam, insan ilişkileri, sağlık, dış politika, iç politika gibi birçok konu siyasal konudur. Bu konulardan bir kısmının ya da tamamının siyaset dışına itilmesi durumda, daha öncede bahsettiğimiz gibi tek seslilik yani tek kişi ya da bir takım kişi veya grupların bu konularda belirleyici olmasının önü açılacaktır. Bu durum ise demokrasinin, çoğulculuk ilkesinin zamanla ortadan kalkmasına yani demokrasinin bir ayağının total bir şekilde yola devam etmesine neden olacaktır.

Demokrasi düşüncesinin ve demokrasi ilkelerinin bireyselci bir yaşam tarzını teşvik ettiği konusunda bir eleştiri de yapılmaktadır. Burada önemli olan “bireysel hakların”* bireye tanınabileceği ve bireysel düzeyde güvence altına alınabileceğinin göz ardı edilmemesi yerinde olabilir. Yalnız bu bireysel haklar halkın karar alma mekanizmasını denetleme ve etkileme yetkisini korumak amacıyla yargısal korumaya sahip bir haklar beyannamesi şeklinde kabul etmek de demokrasi ile çelişmemektedir. Bu durum ise demokrasinin birey-

³⁶⁵ AKTAN, “Siyasal ve Sivil Özgürlükler, Demokrasi ve Türkiye, s.76

³⁶⁶ KONGAR, **Demokrasimizle Yüzleşmek**, s.47

³⁶⁷ TANILLİ, **Devlet ve Demokrasi; Anayasa Hukukuna Giriş**, s.38-39

* İfade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, toplantı özgürlüğü, bilgi alma hakkı gibi...

selci yaşam tarzını teşvik edemeyeceğinin bir göstergesi olmaktadır. Bu tür çatışmalarda çözümü belirleyecek olan yerel şartlar ve kültürel özelliklerdir.³⁶⁸

Doğrudan demokrasilerde yönetimi aracısız olarak yani biçimsel demokrasi kurumlarını yok sayarak halka dayandırmak toplumdaki çıkar gruplarının çatışmalarını uzlaşma sağlamadan yönetime yansıtma tehlikesi taşımaktadır. Baskın sınıfsal çıkarların halk içine çıkmasını önleyecek bir yasal kurumun olmaması demokrasinin halk eliyle ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir.³⁶⁹

Demokraside, çoğunluk esasına dayanan bir karar mekanizması ancak siyasal eşitlik ilkesi temelinde savunulabilmektedir. Herkesin tek oyu varsa ve herkese eşit davranılacaksa, tek sistem basit çoğunluk sistemidir. Fakat bu sistemde bazı seçmenlerin isteklerini elde etmelerini sağlayarak diğerlerinin taleplerini boşa çıkarmaktadır.³⁷⁰ Bu durum ise azınlıkların haklarına değer verilmeme gibi bir sonuç doğurabilmektedir. Eşitlik ilkesinin bu olumsuzluğunu azaltmak için; azınlık guruplarının isteklerini, görüşlerini almak ve aynı zamanda temel siyasi hakların anayasa ve yasalarla daha çok korunması yerinde bir çözüm olacaktır.

KONGAR, demokrasiyi tehdit eden üç tehlike olduğunu belirtmektedir. Bu tehlikelerden birincisi, seçim ilkesi ile ilgili olup onun ortaya çıkardığı bir tehlikedir. Şöyle ki seçim sonucunda oluşan siyasal çoğunluğun elindeki iktidar gücünü demokrasiyi geliştirmek için değil, bir çoğunluk diktatörlüğüne dönüştürmek için kullanmasıdır. Bu tehlikenin bir sonucu olarak anayasal bir güvence olan temel hak ve özgürlüklerin korunması ve yargı bağımsızlığının ortadan kaldırılarak sayısal olarak azınlıkta kalanların bu güvencelerini engellenmesini ise ikinci tehlike olarak görmektedir. Tüm bu tehlikelerin sonucu olarak ulus-devlet yapısının zedelenecek, hak ve özgürlükleri korumak bahanesi ile ülke bütünlüğünün ve bağımsızlığının tehdit edilmesi ise üçüncü tehlike olmaktadır.³⁷¹

Temsili demokrasilerde vatandaşların siyasal katılımı, sadece belirli aralıklarla yapılan seçimler ile sınırlı değildir. Vatandaşların, sahip olduğu toplanma ve örgütlenme özgürlüğü, düşünce ve ifade özgürlükleri sayesinde sivil toplum kuruluşları, medya ve işçi ve işveren kuruluşları gibi kurum ve kuruluşlar aracılığı ile siyasal iktidara etkide bulunmaktadır. Kamu meselesine ilişkin kararlar oluşturulurken izlenen yol “çoğunluk prensi-

³⁶⁸ BEETHAM, a.g.e., s.29

³⁶⁹ CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.51

³⁷⁰ BEETHAM, a.g.e., s.32

³⁷¹ Emre KONGAR, **Demokrasiyi Tehdit Eden Üç Tehlike**, “Aydınlanma Köşesi”, Cumhuriyet, 19.11.2007, s.3

bi”dir.* Çoğunluk prensibi bir kişinin ya da bir grubun diktatörlüğünü de mümkün duruma getirmektedir.³⁷² BARRY bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“... Çoğunluk yönetimi prosedürü, özellikle büyük dini ve diğer kültürel farklılıklar tarafından karakterize edilen toplumlarda liberal olmayan ilişki durumları yaratma eğilimindedirler. Bu nedenle liberal demokratlar iktidarın kimin elinde olduğu kadar onun anayasal araçlarla sınırlandırılması ile de ilgilidirler.”³⁷³

Piyasa ekonomisine dayalı temsili demokrasilerde iş dünyası, hükümetin kararlarına etkide bulunabilmektedir. Şöyle ki iş dünyasının sahip olduğu ekonomik güç temelinde hangi malın veya hizmetin ne zaman, nerede, nasıl, ne kadar iş gücü ile üretileceğine karar vermektedir. Bu kararlar da işsizlik, enflasyon, ekonomik büyüme gibi önemli göstergelere etki yapmaktadır. Alınacak bu kamusal kararlar iş dünyasını ayrıcalıklı bir konuma getirmektedir. Böylece hükümetler tekrar iktidara gelebilme güdüsünün etkisi ile geniş halk yığınlarından çok, iş dünyasının sesine kulak vererek yapılan demokratik seçimlerin, kendisinden beklenen işlevleri tam olarak yerine getirmesinde yetersiz kalabilmektedir.³⁷⁴

3.2. Sivil Toplum Kuruluşları, Devlet ve Demokrasi İlişkisi

Sivil toplum, kentleşme olgusu ile paralel gelişen medeni toplumun diğer adı ise, amaç olarak da demokratik toplumun farklı biçimlerle tezahüründen ibaret olmaktadır. Yurttaşı eşit ve özgür birey olarak, siyasi faaliyete müdahil kılan bu kavram; demokrasinin gelişme süreci ile ilgili olmakla beraber anlam ve amacı demokrasinin bugün ulaştığı gelişmişlik aşamasından önceki bir süreçte aranmaktadır.³⁷⁵ Demokrasi ise devlet**, sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları arasındaki ilişkiyi renklendiren bir kavram niteliğindedir. Demokrasinin oluşumu ve kurumsallaşması güçlü ve etkili bir sivil toplumun olmasını gerekli kılmaktadır. Siyasal iktidar karşısında hak ve özgürlüklerin teminatı ve yerine getirilmesi, sivil toplumun kurumsallaşmasıyla yani sivil toplum kuruluşlarının oluşumu ile gerçekleşecektir.³⁷⁶

* Çoğunluk prensibi, Hakkında karar verilecek bir meselede oy birliğinin olmadığı durumlarda çoğunluğun kararlarının belirleyici olduğu bir kolektif karar alma metodudur.

³⁷² ŞAHİN, a.g.m., s.43

³⁷³ ŞAHİN, a.g.m., s.43'ten, Norman BARRY, **Civil Society, Religion and Islam**, 1999, s.9, içinde A. Yayla (ed.) *Islam, Civil Society, and Market Economy*, Ankara: Liberte Books, 1-22

³⁷⁴ ŞAHİN, a.g.m., s.53

³⁷⁵ CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.92

** Devlet, ulusal toplumun tehditlerine ve dış yada iç sorunlara karşı ayrıca söz konusu toplumun kendi tarihsel sürekliliğine karşı birliğini hazırlayıp koruyan güç olarak anlaşılmalıdır. (TOURAINÉ, a.g.e.,s.66)

³⁷⁶ Coşkun Can, AKTAN, **Yeni bir sistem arayışı Demokrasi Poliarşi ve Demarşi**, 1. Baskı, Çizgi kitapevi, Konya, 2005, s.11-13

Sivil toplum modern anlamını demokrasi ile kazanırken demokrasi ise katılım problemini sivil toplum kuruluşları ile çözmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının bulunduğu ve güçlü olduğu toplumlarda demokratikleşme süreci daha sağlam temellere oturmuştur.³⁷⁷ Demokrasinin en azından şekil şartı itibari ile yaşanmadığı toplumlarda ise sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarının yaşaması pek de mümkün görülmemektedir. Siyasal yapının kurumları, değerleri ve normları itibari ile sivil toplum kuruluşlarının gelişimine etki etmektedir.³⁷⁸ Ayrıca bir ülkede, demokrasideki değişimi anlamak için sivil toplum kuruluşlarının yani yurttaş örgütlenmelerinin sayısı, bunların ne kadar üyeye sahip oldukları, toplumun ne derece sivil olduğunu ve demokrasinin orada işleme şansının ne kadar olduğunu anlamak için yardımcı olmaktadır.³⁷⁹

Demokrasi, devletin gücü ile yurttaşlarının haklarını koruduğu siyasal bir alan oluştuğunda var olmaktadır. Ancak bu anlayış halkla iktidar arasında doğrudan bir uyum düşüncesine karşı çıkmaktadır. Çünkü halk yönetemez yalnızca onun adına konuşanlar yönetir. Buna karşılık devlet de yalnızca halkın isteklerinin bir anlatımı olmamaktadır. Çünkü aynı zamanda siyasal bütünün birliğini de sağlamalı, onu temsil etmeli ve dış dünyaya karşı savunmalıdır.³⁸⁰ Demokrasinin var olabilmesi için devleti özel yaşamdan ayıran uçurumun siyasal kurumlar ve yasalar aracılığı ile tanımlanması ve bunların güvence altına alınması gerekmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının hangi demokrasilerde yaşam bulacağını belirleyebilmek için çeşitli demokratik zeminlerin var olması gerekmektedir. Bu demokratik zeminlerden ilki laikliktir. Buradaki laiklik anlamı birey-toplum-devlet ilişkilerinde dinsel olan tüm referansların hatta etkileşimlerin ortadan kaldırılıp; her bir ögenin hak, görev ve yetki alanının saptanıp, doğal sınırların korunması şeklinde anlaşılmıştır. Devlet ve toplumsal gruplar, bireylerin dinsel tercihleri ile ilgilenir olmaktan çıkmaları, bütün din ve inançlara karşı eşit uzaklıkta durmaları, bireylerin eylem ve bağımlılıklarının da dinsel referanslara dayanmaması anlamını içermektedir. Bireysel özgürlüğün en önemli adımlarından biri olan laikleşme ekseninde biçimlenen siyasal kurumlarda bireysel bilinç, laikleşmediği sürece özgürlükten söz edilmesi olanaksız hale gelmektedir. İkinci önemli koşul ise yurttaşın belirlenmesidir. Bu çoğulcu demokrasiyi mümkün kılan öğelerin başında gelmektedir. De-

³⁷⁷ ABAY, a.g.e., s.275

³⁷⁸ ÇAHA, "1980 Sonrası Türkiye'inde Sivil Toplum Arayışları", s.34

³⁷⁹ BAYRAKTAR, "Hangi Sivil Toplum, Nasıl Bir Demokrasi? 1990'ların Türkiye'inde Sivil Toplumlar", s.12

³⁸⁰ TOURAINE, a.g.e.,s.45

mokrası, birey ve yurttaş kimlikleri üzerinde anlam kazanmaktadır. Diğer bir ögesi ise sivil toplumun oluşmasıdır. Devletin kutsal ve kendisi için devlet olmaktan uzaklaşarak işlevsel ve yurttaşlar için var olan devlet haline gelmesi ve bu arada yurttaşların kendi sorunlarını gönüllü kuruluşlar aracılığı ile çözecekleri, devletin dışındaki örgütlenme alanının belirlenmesi, demokratik zeminin oluşumunda aynı anda var olması gereken ve birbirini tamamlayan koşullardır. Bu koşullarla ortaya çıkmış bir demokrasi, toplum içinde hakların pazarlık alanı olarak bir işlevde üstlenmektedir.³⁸¹

Demokratik olan her ülkede küçük birimlere de ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin, belediye yönetimlerine en küçük ülkelerde bile ihtiyaç vardır. Dünya ölçeğinde ne kadar küçük olursa olsun, çok farklı çeşitlilikte bağımsız birliklere ve organizasyonlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum ise çoğulcu bir sivil topluma işaret etmektedir.³⁸²

Halk denetimi ve siyasal eşitlik, herhangi bir siyasal karar alma mekanizması tarafından hayata geçirildiği ölçüde; siyasal karar alma mekanizması da o ölçüde demokratik olarak nitelendirilebilir. Halk denetimi, bir yandan halkın doğrudan katıldığı serbest seçimler ve kamuoyu baskısı aracılığıyla diğer yandan da halkın adına hareket eden parlamento, mahkemeler, mali denetçiler, gazeteciler ve sivil toplum kuruluşları gibi araçlarla hayata geçirilmektedir. Bu yüzden merkezi devlet düzeyinde halk denetimi, doğrudan karar alma süreci ile ilgili olmayıp, daha çok karar alıcılar üzerinde olmaktadır.³⁸³

TOSUN, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde sivil toplum kuruluşlarının birer ortak olarak kabul edilip, devletin yerine getirdiği bazı hizmetlerin yerelleşmesini savunan birleştirici bir demokrasi* modelinden bahsetmektedir. Bu modelde devleti ise “yerel grupları birlikte hareket etmeye teşvik eden, ortak problemler hakkında onlarla müzakerelerde bulunan, farklı çözümleri deneyen ve sivil toplum kuruluşlarından gelen önerileri karşılaştıran bir yapı”³⁸⁴ olarak tanımlamaktadır. Bu tanım bize, devletin sürekli olarak sivil toplum

³⁸¹ CANIKLIOĞLU, a.g.e., s. 53-54

³⁸² DAHL, a.g.e., s.122

³⁸³ BEETHAM, a.g.e., s.105

* Birleştirici demokrasi modeli, toplumsal siyasal ve ekonomik iktidarın, merkezi devletten alınarak sivil toplum kuruluşlarına dağıtımını içeren bir modeldir. Bu demokrasi modeli iki temel üzerinde oturmaktadır. İlk olarak devlet ile sivil toplum arasındaki ayrılığın dönüştürülerek aralarında bir köprü kurulmasıdır. Sivil toplumun kamuya açılarak devletin çoğullaştırılması ile istenen köprülerin kurulmasıdır. İkinci olarak hem kamusal hem de özel alandaki ortak tarafların demokratik süreci geliştirmek suretiyle hiyerarşik yönetimin alanının sınırlandırılması ve örgütsel etkinliğin yeni bir modelinin önerilmesidir. Bu model ekonomik yönetim rejimi olmayıp, demokrasiye dayalı sürekli olarak yönetilenlerin rızasını gözetken kamu birimleri tarafından alınmış bilgili kararlarla gerçekleşen sosyal ve ekonomik yönetim sistemidir. (TOSUN, “Birleştirici Demokrasi Devlet-Sivil Toplum İlişkisinin Yeniden Yapılandırılması...”, s.27-28)

³⁸⁴ Ibid, s.29

kuruluşları ile müzakere içinde olması gerektiğini anlatmaktadır. Bu modeldeki amaç denetimden çıkmış olan devletin, sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları tarafından yeniden kontrol altına alınmasıdır. Devlet kurumlarının denetimlerinin kamu fonları ile güçlendirilmiş, yetkilendirilmiş muktadir (yapılabilir) kılınmış sivil toplum kuruluşları aracılığı ile sağlanması hedeflenmektedir.³⁸⁵

Sivil toplum kuruluşları ve devlet ilişkisinde köklü bir iyileşmenin sağlanması devletin demokratikleşmesi ve eşit yurttaşların devleti, durumuna gelmesi arasında sıkı bir ilişki vardır. Sivil toplum kuruluşlarının ve devlet ilişkisi, merkezîyetçi bir devlet geleneğinin ve bu geleneğin toplumda yarattığı kabullerin, kültürel alışkanlıkların değiştirilmesi, örgütlenme, toplantı ve düşünce özgürlüklerine getirilen yasaklar gibi durumların ortadan kaldırılması sonucunda daha verimli ve olumlu bir temelde seyir etmesine yardımcı olacaktır. Bu süreç kolay olmamakla birlikte sivil toplum kuruluşlarının devletle ilişkisi kısa ve orta vadede çeşitli düzenlemeler yapılarak, bu süreç daha rahat bir şekilde geçirilebilir. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşları ve devlet ilişkilerinde her türlü keyfi politik ayrımcılığa son verilmesi gerekmektedir. Devletin kendine bağlı sözde sivil toplum kuruluşları oluşturma ve bazı sivil toplum kuruluşlarının yönetim kurullarında devlet görevlilerine ayrılmış kontenjanlardan yararlanması hem etik açısından hem de demokrasinin gelişmesi açısından çok olumlu bir tutum olmamaktadır. Devlet, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları verimli ilişki için her sektör kendi bağımsız gelişmelerini sürdürmeli ve aralarında somut projeler temelinde ortaklık kurmalıdırlar. Devlet yapacağı işlerde, alanı ile ilgili sivil toplum kuruluşlarından bu konuda bilgi ve görüş alarak, onların kararlara katılımını sağlamalıdır. Kamuoyunun bu faaliyetlerden haberdar edilmesi sivil toplum kuruluşları ve devlet ilişkisinin daha dengeli duruma gelmesine yardımcı olmaktadır.³⁸⁶

Sivil topluma günümüzde yüklenen anlam “demokratikleşmenin itici gücünü oluşturan bir toplum hareketlenmesinin aktörlerinden oluşan örgütlü bir alan” olmaktadır. Bu yönüyle sivil toplum siyasal iktidarın denetlenmesinde bilinç ve örgütlenme düzeyindeki gelişimiyle doğru orantılı bir rol oynamaktadır. Sivil toplum yaratma projesi, aslında var olan toplumsal yapıyı kendisi için demokratik hedeflere yöneltmenin ve bu anlamda iktidarı sınırlandırmanın bir projesi olmaktadır.³⁸⁷

³⁸⁵ İbid., s.34

³⁸⁶ Orhan SİLİER, *Avrupa Birliği Devlet ve STK'lar, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yayınları*, İstanbul, Mayıs 2001, s.4

³⁸⁷ CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.94

Devletin, sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları tarafından kontrol edilmediği bir toplumda, devlet-sivil toplum ayrımının bir anlamı olmamaktadır. Günümüz demokrasi kuramlarının ana ilgi odağından birini devletin toplumu ne kadar sarıp sarmaladığı, sivil toplum ve özel yaşam alanlarına siyasetin dokunmadığı ne kadar alan bıraktığı konusundaki tartışmalar oluşturmaktadır.³⁸⁸ TOURAINE de demokrasiyi kurmak için devleti, siyasal toplumu ve sivil toplumu bir birinden ayırmak gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü devletle sivil toplum birbirine karışırsa, kısa zamanda toplumsal çıkarların çokluğu devletin birleştirici eylemi ile çarpışmaktadır. Siyasal toplumla sivil toplum birbirine karıştırılırsa, ege-men ekonomik çıkarların basit bir yayılımı olarak belirmeyecek “siyasal bir dizgenin”^{*} nasıl yaratılabileceği kestirilememektedir. Yani demokrasi, siyasal toplumu içermekte ve hem siyasal toplumun özerkliği ile hem de bu toplumun devletle sivil toplum arasındaki aracılık rolü ile tanımlanmaktadır.³⁸⁹ Bu durum ise demokrasinin, tüm toplumun değil, siyasal toplumun var olma biçimi olduğunu, ayrıca siyasal toplumun demokratik yapısının, sivil toplumla ve devletle ilişkilerine bağlı olduğunu anımsatmaktadır.³⁹⁰

Tüm bireyler amaçlarını gerçekleştirmek için sürekli çaba sarf etmektedirler. Demokrasi ve sivil toplum kuruluşları bireylerin birbirlerini yok etmesini veya sınırlamasını değil, geliştirmesi ve zenginleştirmesine hizmet etmektedir. Bu nedenle sivil toplum aynı zamanda “siyasi iktidarın otoritesinden kurtulabilmiş ve kendi kurumlarını oturtabilmiş bir toplum” olarak da tanımlanabilmektedir. Örgütsel yapılardan kurulu bir toplumu koruyan ve geliştiren çevrenin birlikte yaratılması sivil toplum kuruluşlarını ve demokrasiyi ortak bir paydada birleştirmektedir.³⁹¹

Sivil toplum kuruluşlarının varlığı ve işlevi ancak demokratik bir düzenin ve demokratik işleyiş mekanizmasının var olması ile mümkün olmaktadır. Devletsiz bir demokratik sivil toplum düşünülmemelidir. Devletin demokratik bir yapıya ulaşması için kendi dışındaki örgütlerin meşru varlığını kabul etmesi gerekmektedir.³⁹² Bunun yanında sivil toplum kuruluşları devlet denen kurumla arasına belirgin bir mesafe koymalı fakat bu me-

³⁸⁸ TOSUN, **Demokratikleşme Perspektifinden: Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, s.119

^{*} Siyasal dizge, çeşitliliğe dayanıp toplumsal birliği hazırlayarak, çıkar öbekleri ile ya da sınıflarla devlet arasında aracılık yapan siyasal partilerin rolünü yadsımadan birliği sivil toplum düzeyindeki güç ilişkilerine bağlamaktadır.

³⁸⁹ TOURAINE, a.g.e., s.65

³⁹⁰ İbid., s.70

³⁹¹ CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.52

³⁹² İ. YILDIRIM, a.g.e., s.102

safe devleti reddeden bir yaklaşım şeklinde olmamalıdır.³⁹³ Burada söz konusu olan devletin sivil toplumdaki gelen demokratik taleplere cevap verebilme kapasitesini artırması yani devletin sivil denetime kendisini açmasıdır.³⁹⁴

Sivil toplumun ve sivil toplum kuruluşlarının gelişmesi toplumsal farklılaşma ile sağlanabilmektedir. Toplumun etnik, kültürel, dinsel, ideolojik, siyasi, ekonomik temelde veya cinsiyet bazında farklılaşması aynı zamanda demokrasinin de olmazsa olmaz koşullarından birini teşkil etmektedir.³⁹⁵ Ayrıca farklılaşma yeterli olmayıp, farklılaşmış alanlarda politika üretebilecek sosyal örgütlenmelerin olması gerekmektedir. Örgütlenmenin meşru bir zeminde yapılması gerekmektedir. Yani siyasal meşruiyet alanı ne kadar geniş olursa, toplumsal örgütlerin yani sivil toplum kuruluşlarının da o oranda yumuşak bir politika zemininde mücadele etme şansı doğmaktadır.³⁹⁶

Çoğulcu yönetim sistemlerinde toplumdaki iktidar ilişkileri artık tek taraflı bir baskı aracından çıkıp diğer kurumlar arasında etkileşimli ve paylaşımcı bir yapıya doğru gelişme göstermiştir. Çoğulcu bir yapıya sahip demokratik sistemlerde sivil toplum kuruluşları; iletici, aracılık yapan, birleştirici yani dağınık ve belirsiz talepleri belirginleştiren ve bunları etkin bir şekilde siyasal iktidara ulaştırarak demokratik denetim işlevlerini yerine getirmektedirler.³⁹⁷

Devletin görevi ve işlevi, çıkarların belirlediği sivil toplumun bir çatışma ve savaş alanı olmasını ve kendisinden gelecek baskılar kadar, sivil toplumun kendi unsurlarından yönelecek baskıları engellemek için gerekli çerçeveyi hazırlamaktır.³⁹⁸ Devletle olan diğer bir ilişkisi de bu tür grupların devlet tarafından yönlendirilmeden kendi politikalarını rahatça belirleyebilmeleridir. Bunun da ancak demokratik bir toplumda mümkün olabileceğini söyleyebiliriz.³⁹⁹ Hukukun üstünlüğü, çoğulculuk ve hoşgörü, günümüzde İnsan Hakları Avrupa Konvansiyonunun da demokratik bir toplumun göstergesi olarak saydığı kıstaslardan bazılarıdır. Bu anlamda demokrasi “sivil toplum aidiyetli” bir kavramdır. Ana-

³⁹³ TOSUN, **Demokratikleşme Perspektifinden: Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**,s.332

³⁹⁴ İbid., s.333

³⁹⁵ ÇAHA, **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, 2000, s.54

³⁹⁶ İbid., s.55

³⁹⁷ İ. YILDIRIM, a.g.e., s.115

³⁹⁸ TOSUN, **Demokratikleşme Perspektifinden: Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**,s.333

³⁹⁹ ÇAHA, **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, 2000, s.63

yasallık ve demokratik hukuk devleti adına savunulabilecek her tez aynı zamanda sivil toplumcu bir tezi teşkil etmektedir.⁴⁰⁰

Bir ülkede demokrasi gelişmişse, örgütlenme özgürlüğü gelişmiş ve sivil toplum kuruluşları da topluma yayılmış durumdadır. Sivil toplum kuruluşları, gelişmiş ülke demokrasisi için ağırlığını koymuşsa, demokrasi de en güçlü dayanaklarından birini bulmuştur diyebiliriz.⁴⁰¹ Kamusal alanın mikro düzeyindeki örgütlenmeler olan sivil toplum kuruluşları, faaliyet gösterdikleri toplumların demokrasisini yeşertebilmesi için öncelikle hem söz konusu toplumlarda, hem de kuruluş içinde demokratik değerleri içselleştirilmesine bağlıdır.⁴⁰²

Sivil toplum kuruluşları örgütlenme özgürlüğünün en önemli simgelerindendir. Örgütlenme özgürlüğü, insan hakları kavramıyla ilgili olup; temelinde insan hak ve özgürlüklerinin yer aldığı siyasal ve toplumsal bir olgu olarak tanımlanabilen; demokrasi için verilen mücadelede bu hak ve özgürlükleri elde etmesi ve pekiştirebilmesi ancak örgütlenmelerle söz konusu olabilmektedir. Örgütlenmeler, bireylerin yalnızca insan olmaları nedeniyle sahip oldukları haklarının bir yandan yasal çerçevede kazanılmasını ve korunmasını sağlarken, diğer yandan bu özgürlüğün yalnızca bir kamu özgürlüğü olarak tanınmasının ötesinde sınırlarının genişletilmesinin de güvencesi olmaktadır.

Sivil toplum kuruluşlarının demokratikliğinin diğer belirleyicisi, kendi içinde çoğulculuğa izin verme derecesidir. Çoğulculuk, sivil toplum kuruluşlarının işbirliği ve diğer kurumlar ile müzakere yapma konusunda hatta grupların yaşamını devam ettirmesi konusunda cesaret vermektedir. Kamusal alanda sivil toplum kuruluşları ne kadar fazla ise ve birbirleri üzerinde hegemonya kurmadan birlikte yaşamayı ne kadar iyi gerçekleştiriyorlarsa, farklılıkları bir arada ne kadar iyi yaşatabiliyorlarsa o derece demokratiktir.⁴⁰³

Devlet özerkliğini sağlamış olsa bile, kendi içindeki çoğul iktidar yapıları arasında demokratik yöntemleri kurumsallaştırmamış bir sivil toplum, demokrasi konusunda ümit vermemektedir. Bu durumda despotizm, sivil toplum kuruluşları içine yavaş yavaş taşınarak yerleşme gösterebilmektedir. WALZER'in de belirttiği gibi sadece demokratik bir devlet, demokratik bir sivil toplum yaratabilir ve sadece demokratik bir sivil toplum, demokra-

⁴⁰⁰ CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.94

⁴⁰¹ İ. YILDIRIM, a.g.e., s.113

⁴⁰² M. YILDIRIM, a.g.m., s.237

⁴⁰³ TOSUN, *Demokratikleşme Perspektifinden: Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*,s.152

tik bir devletin varlığını devam ettirebilmektedir.⁴⁰⁴ SARIBAY'da devlet ve sivil toplum kuruluşları arasındaki demokratik ilişkinin ancak hiçbir toplumsal kesimin hâkim iktidar olmamasıyla ve dolayısıyla hiçbir hâkim ideolojinin rehberliğine ihtiyaç duyulmamasıyla mümkün olabileceğine değinmektedir.⁴⁰⁵ Burada devletin özerkliğini artıran güç, bağımsız sivil toplum gruplarıyla çalışarak maksimum bir toplumsal enerji üretme özgürlüğüdür. Bu enerji ise iktidarın paylaşılmasıyla çoğalacağı anlamına gelmektedir.⁴⁰⁶

Siyasal otoriteler kendi halklarının desteklerinden yoksun olması, toplumsal taleplere gözünü ve kulağını kapamış olması demokrasi eksikliğinin nedenlerinden birkaçıdır. Güçlü yönetimler toplumdan gelen seslere kulak vermekte ve politikalarını bunun üzerine inşa etmektedir. Güçlü sivil toplum kuruluşları ise yönetime bu konuda yardımcı olarak, sivil toplumda siyasal gücü yönlendirici bir rol üstlenip, demokratikleşmeyi sağlamaktadır. Demokratik kazanımlar, kamusal alanda kökleşmiş örgütler aracılığı ile özenle inşa edilip sürekli savunulan, katılım kanalları ile iktidara yansıyan ve karşılanmış taleplere dönüşen hak ve özgürlüklerdir.⁴⁰⁷

Demokratikleşmenin temel problemlerini halletmiş ülkelerde, aktif katılım ve sivil toplum kuruluşları-kamu ortaklığı gündeme gelmektedir. Bununla beraber temsili demokrasinin yetersiz kalması sonucunda sivil toplum kuruluşları doğrudan siyasetin içerisine girmekte; hatta bazı durumlarda da partilerden daha etkili bir rol oynamaktadırlar.⁴⁰⁸

Kamusal alanın ve özel alanın birbirinden ayrılarak sınırlı devlet ilkesinin benimsenmesi de önemli bir konudur. Burada özel alan, sivil toplumu ve sivil toplum kuruluşlarını ifade edebileceği gibi; piyasa, özel mülkiyet, aile, kişisel ilişkiler veya bireysel vicdan anlamında da kullanılabilinmektedir. Bu ayrımın demokrasi için taşıdığı önem ise bireysel iradenin devletten bağımsız olarak oluşmasına imkân veren bir özerk alan ve birden fazla güç odağı olmaksızın ya da devletin toplumsal işleri büyük oranda bizzat üstlenmesi ve bütün sosyal ilişkilerin siyasallaşması durumunda demokrasinin yaşayabilmesi imkânsız

⁴⁰⁴ TOSUN, **Demokratikleşme Perspektifinden: Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, s.150-151'de, Michael WALZER, *The civil society Argument*, der. Chantal Mouffe, **Dimensions of Radical Democracy: Pluralism, Citizenship, Community**, Verso, London, 1992, s.104

⁴⁰⁵ İ. YILDIRIM, a.g.e., s.108'de, Ali Yaşar SARIBAY, **Postmodernite Sivil toplum ve İslam**, III. Basım, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001 s.141

⁴⁰⁶ HALL ve IKENBERRY, a.g.e, s.19-20

⁴⁰⁷ CANIKLİOĞLU, a.g.e., s.56

⁴⁰⁸ Sezai HAZIR, **Avrupa Birliği Devlet ve STK'lar**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yayınları, İstanbul, Mayıs 2001, s.33-34

hale gelir.⁴⁰⁹ Bu durum ise demokratik bir devletin, sınırlı bir devlet olmasına neden olmaktadır.

Sivil toplum kuruluşlarının demokrasi açısından üstlenmiş olduğu yurttaşlar arasındaki demokratik değerlerin savunulması, temsil edilemeyen azınlık gruplarının isteklerinin dile getirilmesini sağlamak kısaca azınlık haklarının güçlendirilmesi, katılımcı bir demokrasinin sağlanması vb... gibi birçok rolü bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşları burada hükümet ve yurttaşlar arasında bir köprü konumundadır. Karşılıklı iletişimi sağlayarak demokrasinin daha iyi işlemesinde yardımcı olmaktadır.

Totaliter sistemlerde etkili sivil toplum kuruluşları bulunmamaktadır. Otoriter rejimlerde ise oldukça güçsüzdür. Totaliter rejimler, halk ile devlet arasında aracılık yapan grupları ortadan kaldırarak ya da kontrol altında tutarak, bu tür grupların yarışmasını ve üyelerinin iletişim kurmasını engellemeye çalışmaktadırlar. Bu rejimler organize muhalefete izin vermedikleri gibi grup etkinliklerini de zayıflatarak, vatandaşların yönetime talepte bulunma imkânlarını ortadan kaldırmaktadır. Yani bu kuruluşlar tek bir ideoloji ve menfaati savunmaya zorlanmaktadırlar. Bu durum ise çağdaş demokrasi anlayışı ile zıt bir tutum oluşturmaktadır. Çağdaş demokrasilerde sivil toplum kuruluşları, farklı ideolojiler ve çatışmalar vasıtasıyla devlete ve onun toplumu kontrol etmesine karşı bir alternatif oluşturmaktadır.⁴¹⁰ Demokrasinin daha iyi işlemesi için yönetenlerin halka hesap vermesi gerekmektedir. Bu sadece halkın seçim sandıklarına gidip oy kullanmasının dışında, başka araçlardan yaralanmasını da günümüzde zorunlu hale gelmiştir. Bu görev genel olarak “sivillik” olarak nitelendirilebilmektedir.⁴¹¹

3.3. Sivil Toplum Kuruluşlarının Sorunları ve Demokratik Sürece Olumlu ve Olumsuz Etkileri

Sivil toplum kuruluşlarının gelişmesi için belirli şartlar ve toplumsal değişimlerin oluşması gerekmektedir. Bunlar kısaca; direnci zayıflatılmış bir kamu yönetimi, mevcut durumu savunmayı amaçlamayan sivil toplum kuruluşlarının yapısı, sivil toplum kuruluşlarının uyması gerekli olan etik kuralların yerleştirilmesi, sivil toplum kuruluşlarında saydamlık, açıklık ve sosyal sorumluluk düzeylerinin yükseltilmesidir. Buna ek olarak demok-

⁴⁰⁹ BEETHAM, a.g.e., s.52

⁴¹⁰ ATAR, a.g.m., s.100

⁴¹¹ HOCAOĞLU, a.g.m., s.107

rasi ve hukukun üstünlüğü, insan hakları ve sosyal sorumluluk konularında olgun bir toplumsal yapının varlığı önem arz etmektedir.⁴¹²

3.3.1. Doğrudan Faydaları

Sivil toplumu “gönüllü birliktelikler temelinde yükselen organik dayanışmaların alanı” olarak tanımlayabiliriz. Bu tanımı biraz daha açacak olursak sivil toplum kuruluşları, demokratik çoğulcu bir sistemde çok sesliliğin sağlayan ve siyasal kararların alınma sürecine katkıda bulunan, örgütlü olarak seslerini duyurabilen önemli bir araç olmaktadır.⁴¹³ Modern çağda toplumların yönetim şekli demokrasi ve bu yönetim içinde toplumun farklılıklarının alanı, sivil toplum olmaktadır.⁴¹⁴

Demokrasinin en önemli özelliği de her alandaki farklılıkların özgürce bir araya gelmesini sağlamaktır. Bu durum ise her yönden devletin denetim altına alınmasını, daha etkin hale getirilmesi ve toplumun sürekli olarak devleti denetlemesi için oldukça önemlidir.

Nitelikli bir toplumda çoğulculuk temel koşuldur. Sivil toplum ise çoğulcu bir yapıda türemektedir. Sivil toplum kuruluşlarının bulunduğu, büyüdüğü, güçlendiği, etkinliğinin arttığı ve çoğaldığı toplumlarda demokratik süreç devamlı olarak denetim altına alınmaktadır. Böylece siyasal ve toplumsal ögeler düzenli, sürekli ve uyumlu bir çalışma zorunluluğunu kendilerinde hissetmektedir.

Gelişmiş çoğul bir sivil ortam ve demokratik bir devlet siyasi partilere ve diğer kurumlara güç kaynağı olmaktadır. Burada mümkün olabildiğince demokratik sistemin iskeleti oluşturularak etkinlik ve verimliliği artırmak gerekmektedir. Bu parlamentoyu, hükümeti hatta siyasi partileri kamusal yaşamdan dışlamak ya da engellemek anlamına gelmemektedir. Sivil toplumun işlevlerinde de belirttiğimiz gibi sivil toplum kuruluşları, günün koşullarına ayak uydurabilecek, üstünlük getirebilme yetenekleri yüksek, toplumla barışık yeni yeteneklerin toplum arasından çıkartıp, onları lider olarak yetiştirip; merkezi siyaset kurumlarının yozlaşmasını ve dinamizmini kaybetmesini engellemektedir.

Sivil toplum ne kadar aktif olursa, ülkenin siyasal yapısı da o kadar istikrara kavuşmaktadır. Burada sivil toplum, yapılan ya da yapılacak olan politikalardaki aşırılıklar karşısında harekete geçerek bu politikaların sonuçlarını, yerel düzeyde kabul edilebilir bir

⁴¹² İ. YILDIRIM, a.g.e., s.121

⁴¹³ CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.28

⁴¹⁴ ABAY, a.g.e., s.276

seviyeye indirgeyerek, yurttaşları koruma gibi bir görevi üstlenmektedir. Eğer sivil toplum kuruluşları bu görevi üstlenmeseydi; her türlü problem gündeme gelerek, siyasi bir çıkmanın yaşanmasına sebebiyet verecek bir ortam, kendiliğinden hazır olacaktı. Bunun yanında sivil toplum kuruluşları, siyasi iktidarın fazla yükselmesini; kendi kural ve düşüncelerini yaymasına engel olarak, toplumu iktidar diktasından kurtaracaktır. Ayrıca sivil toplum kuruluşları, toplum içindeki karşıt görüşleri, menfaatleri birleştirerek ve onları değerlendirerek iktidarı aydınlatıp çatışan menfaatlerde uzlaşma sağlayan bir yarar, bir işlev de üstlenmektedir. Diğer bir yarar olarak yapılan seçimler sonucunda parlamentoya giren fakat iktidar olamayan; bunun yanında parlamentoya giremeyen diğer grupların boşluğunu dolduran bir işlev üstlendiğini belirtmiştik. Bu noktada iktidar üzerinde dışarıdan etki yaparak, iktidardaki parti ya da partilerin ağırlıklarını hafifleterek, onların tekel olmaları engellenmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının üstlendiği bir diğer görev ise devlet tarafından yapılan harcamalarda kamu yararı gözetilip gözetilmediğini denetlemektir. Devlet uyguladığı vergi programları neticesinde elde ettiği vergi gelirlerini verimsiz ve kötü kullanımından kaynaklanan tehlikeleri azaltma çalışmaları yaparak, verginin ve uygulanan vergi politikalarının yeniden düzenlenmesinde yol göstererek, genel bir yarar sağlamaktadır.

Doğası gereği toplumsal yaşamın bir parçası olmaya istekli ve hatta mahkûm olan insan; vicdan, erdem, sevgi, saygı gibi insana özgü değerlerin kimliğinde gelişmektedir. Sivil toplum kuruluşları ise insanın kendisini, içinde yaşadığı bir bütünün içerisinde gerçekleştirmesine ve var etmesine, fırsat ve olanak sağlayan bir özgürlük atmosferi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Güçlü bir sivil toplum ve sivil toplum kuruluşu, devletin zor kullanma kapasitesini zayıflatıp; devlet iktidarını sınırlandırmanın yanında, yurttaş ile siyasal sistem arasında aracı rolü üstlenmektedir. Bu süreçte sivil toplum kuruluşları bir yandan talep biçimindeki girdileri siyasal sisteme ulaştırma işini üstlenirken diğer yandan da siyasal sistemin bu girdilere uygun cevaplar vermesi durumunda, destek biçiminde girdilerle siyasal sistemin meşruluk düzeyini artırmaya katkıda bulunmaktadır.⁴¹⁵

Sivil toplum kuruluşlarının tümünü ortak bir paydada toplarsak hepsinin ortak noktasını “haklar” oluşturmaktadır. Çeşitli amaçlar peşinde koşan sivil toplum kuruluşları, her

⁴¹⁵ Ahmet KARADAĞ, “Demokratikleşme ve Sivil toplum: Liberal Düşünce Topluluğu Örneği”, der., **Sivil Toplum ve Demokrasi**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005, s.69

bir konuyu “haklar” çerçevesinde değerlendirmeye tabi tutarak, bunların peşine düşmektedir. Böylece sivil toplum kuruluşları “hak” arayışına odaklanmış bir toplumsal hareketlilik yaratarak, demokrasi ile ilişkisini bu noktada sağlamlaştırmaktadır.⁴¹⁶ Örneğin, “Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme” uluslararası bir sözleşme olup, Birleşmiş Milletler bünyesinde hazırlanmıştır. Tamamen bu konuda faaliyet gösteren ulusal ve uluslararası örgütler tarafından ortaya çıkarılmıştır. Yine bir sivil toplum kuruluşu olan ve devlet temsilcilerinden oluşmayan Uluslararası Hukukçular Komitesinin girişimleri sonucu oluşturulan Afrika bölgesi ile sınırlı olan “Afrika Halklarının İnsani Hakları” adını taşıyan bir sözleşmede bu konuyla ilgili birçok örnekten birini oluşturmaktadır.⁴¹⁷

Demokrasinin şekillenmesi için ön koşul olarak görünmekte olan sivil toplum kuruluşlarının demokrasiye yaptığı etkileri genel olarak özetleyecek olursak; sivil toplum kuruluşları, devlet iktidarını sınırlayan siyasal, ekonomik, kültürel ve ahlaki temellerin kaynağını oluşturmaktadır. Devletin, çoğunluk veya azınlık bir grup tarafından tamamen ele geçirilmesini önlemektedir. Canlı bir sivil toplum ve güçlü bir sivil toplum kuruluşu, siyasal partileri uyarıcı nitelikte siyasal katılım çabalarını desteklemektedir. Devlet istikrarını sağlayarak yurttaşların daha iyi daha refah bir topluma ulaşmasına katkıda bulunmaktadır.⁴¹⁸ Sivil toplum kuruluşları tehlike karşısında harekete geçen bir emniyet supabı görevini alarak, devleti, devletin kurumlarını ve bireyi dolayısı ile toplumu tehlikeler hakkında uyararak; onlara, bu tehlikeyi en az zararla nasıl kurtulacakları konusunda bilgiler sağlamda aktif bir rol üstlenmektedir.

3.3.2. Toplumsal Açıdan Sorunları ve Olumlu - Olumsuz Etkileri

Sivil toplumun demokratikliği içinden çıktığı toplumda var olan demokratik geleneğin varlığı ile yakından ilişkilidir. Toplumda demokratik gelenek veya siyasal kültür zayıf ise, bu sivil toplumdaki çok güçlü demokratik eğilimler beklemek hatalı olmaktadır.⁴¹⁹ SARIBAY’ın dediği gibi demokrasiye vücut veren siyasal haklar kadar, sivil toplumun ruhu olan medeni haklar da önemlidir. Bunlar birbirini tamamlarsa, demokrasi ile sivil toplum örtüşmüş olacaktır.⁴²⁰ Sivil toplumun demokratikleşmesi ve gelişimi önündeki engeller sadece devletten kaynaklanan engeller olmayıp toplumsal alışkanlıklar, toplumun eğitim

⁴¹⁶ CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.95-96

⁴¹⁷ Turgut TARHANLI, *Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları*, s.16

⁴¹⁸ KARADAĞ, a.g.m., s.69-70

⁴¹⁹ TOSUN, *Demokratikleşme Perspektifinden: Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*,s.151

⁴²⁰ Ali Yaşar SARIBAY, *Siyaset Demokrasi ve Kimlik*, Asa Kitapevi, Bursa, 1998, s.32

düzeıı, katılım oranı gibi tamamen toplumun yapısını ilgilendiren engeller de söz konusu olmaktadır.

Sivil toplum kuruluşlarına katılım, liberalizm ve kapitalizm ile koparılan, kendilerini öksüz ve mahrum edilmiş bulan ve bir yere, bir düşünceye ait olma yolları arayan bireylere cemaatsel bağlar ve alternatif bağlantı dizileri sağlayarak totaliter eğilimleri önleyebilmektedir. Demokratik yönetim için gerekli deneyimleri teşvik ederek farklı bireyler arasında ortak çıkar bilincinin doğmasını kolaylaştırmaktadır. Bu etkileşim sürecinde bireylerin edindikleri hoşgörü, ılımlılık, uzlaşma, gönüllülük ve muhalif düşüncelere saygı gibi demokratik tutumlar, demokratik siyasal kültürün gelişmesini ve topluma yayılmasını sağlamaktadır. Ayrıca tek başlarına siyasal iktidara erişmeleri mümkün olmayan, kadınlar, etnik azınlıklar gibi sıra dışı kesimlerin taleplerinin de temsilcisi olmaktadır.⁴²¹

Sivil toplum kuruluşlarının bünyesindeki toplumsal hareketlerin niteliği bölgesel, etnik, dinsel, milliyetçi ve cinsiyete dayalı talepleri de temsil etmektedir. Bu talepler ulus-devlet anlayışında kriz yaratacak bir mikro milliyetçilik söyleminin de ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Sonuçta bu durum demokratikleşme ve sivil toplum söyleminin mikro ölçekli grupların, kimlik ve kültürel haklar söylemine aracılık etmesi, önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴²²

Sivil toplum kuruluşları toplumda, parçalanmışlık yaratarak ortak demokratik bir yapının oluşmasına engel olabilmektedir. Böylece toplumda demokratik yapıya aykırı faşist ve totaliter hareketlerin oluşmasına meydan verebilmektedir. Yani sivil toplumun içinden çıkacak bu örgütlenmeler demokratik yapıya tehdit oluşturmaktadır.⁴²³ Demokratik siyaset geleneğinin gelişmediği toplumlarda sivil toplumun tek başına demokratikleşmeyi sağlayamamasının ya da her sivil toplumun demokratik olmamasının nedeni içinde barındırdığı sorun çözümüleme kapasitesinin, anarşizm ya da despotizm yönünde gelişme olasılığının varlığıdır.⁴²⁴

Sivil toplum ve kuruluşlarının güçlülüğü oranında siyasal becerilerinde de artış olacak, oluşan sivil alan, okul rolüne bürünerek siyasal ilgi ve etkinlik duygusu ile siyasal katılımın artmasına yardımcı olacaktır. Tolerans, ılımlılık, uzlaşma ve farklı fikirlere saygı gibi

⁴²¹ TOSUN, **Demokratikleşme Perspektifinden: Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, s.181

⁴²² CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.104

⁴²³ TOSUN, **Demokratikleşme Perspektifinden: Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, s.333

⁴²⁴ Ibid. s.154

demokratik değerlerin gelişimine yardımcı olacaktır.⁴²⁵ Demokrasinin yerleşmesi, bireyin negatif, pozitif ve aktif hak ve özgürlüklerinin korunması, sivil toplum alanının gelişmesine ve genişlemesine bağlıdır. Sivil toplum kuruluşları demokrasinin olmazsa olmazlarından. Katılımcı demokrasi modelinde ancak sivil toplumun varlığı ile daha iyi sonuç alınabilir. Tam olarak işleyen sivil toplum kuruluşları çeşitli konularda halkı bilinçlendirerek çoğulcu ve katılımcı bir toplum yaratabilir.⁴²⁶

Demokrasinin bir ön koşulu olan sivil toplumun niteliği olarak ise demokrasiyi pekiştirmek açısından en sağlıklı sivil toplum kuruluşu “devleti tanımakla birlikte, özerkliğini kaybetmeden teması sağlayan”⁴²⁷ tip olduğunu söyleyebiliriz. Güçlü bir sivil toplumun demokratikleşme sürecindeki en önemli katkısı, kamusal ahlak anlayışı geliştirerek siyasetçilerin ve yöneticilerin eylem ve işlemlerinden dolayı topluma hesap verebilme sürecinin önünün açılmasıdır.⁴²⁸

Sivil toplum kişinin hak, çıkar, beklenti ve taleplerini dayanışma ve temsil gücü yüksek örgütlenmelerle siyasi iktidara yansıtan bireysel var oluş projesidir. Bu yüzden bireysel özgürlükleri yok etmeyip güçlendiren, koruyan ve güvenli kılan bir alanıdır. Fakat otoriter olarak bireyi yalnızca bir dinin, bir mezhebin, bir yerel veya ulusal amacın, özel bir çıkarın vb. nedenlerle grubu kuran nedenin dışında bir varlık olmaktan alıkoyan toplumsal kurumlar, demokratikleşme için yola çıkmışken, amaçlarından saparak birleştiricilikten ziyade ayırıcı olan, özgürleştirici olmayıp onları bağımlı hale getiren olmaktadır. Bu yüzden de demokrasiyi engelleyen büyük bir tehlike yaratmaktadır.⁴²⁹

Sivil toplum kuruluşları toplumda temsil ettikleri tabanla olan bağlarının zayıf olması onların gerçek ihtiyaçlarını belirlemede zayıf kalmasına neden olmaktadır. Sivil toplum kuruluşları kaynaklarını etkin bir şekilde kullanmak için kurumsallaşma ve profesyonelleşme yönüne itmekte fakat bu durum maddi olarak kaynak sıkıntısına yol açmaktadır.

Sivil toplumun güçlenmesi ile ekonomik gelişmede olduğu gibi geleneksel sınıf ve bağlılıklar yerine, yeni grup ve bağlılıklar oluşacaktır. Bu bağların bölgesel, dini, etnik ve partizan bağlarla kesişeceği; tarihi düşmanlıkları ve dar milliyetçi duyguları önleyerek toplumda insanlar arası bağları, iletişimi ve hoşgörüyü artıracaktır. Toplumda yeni siyasi li-

⁴²⁵ YILMAZ, *Çağdaş Siyasal Akımlar*, s. 326.

⁴²⁶ TAĞMA, a.g.e., 65-66

⁴²⁷ TOSUN, *Demokratikleşme Perspektifinden: Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, s.390

⁴²⁸ GENÇKAYA, a.g.m., s.104

⁴²⁹ CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.107

derlerin ön plana çıkmasında yardımcı olacaktır. Bilginin dağıtımına yardımcı olup, bilgi tekelleşmesini önleyecektir.⁴³⁰ Toplumda sivil itaatsizliğe olanak tanıyan bir siyasal kültürün oluşmaması, farklı kimlik ve söylemlerin bastırılarak halkın ruhunun sahiplenilmesi sonucunda demokrasi, sivil toplum kuruluşlarının silinmesine neden olacaktır.⁴³¹

Sivil toplum kuruluşlarının heterojen yapıya sahip olması yani farklı çıkar gruplarından oluştuğu göz önüne alınırsa bir grup sivil toplum kuruluşu, ekonomik çıkarlar adına ve söz konusu grubun nüfuzunu artırmaya yönelik hareket etmektedir. Bu yüzden nelerin öncelikli kamuya yararlı olduğu konusunda uyuşmazlığa düşebilmektedirler.⁴³²

3.3.3. Siyasal Açıdan Sorunları ve Olumlu - Olumsuz Etkileri

Günümüzde artık her türlü ilişkide ulusal boyutların aşılması yani uluslararası boyutların gündeme gelmesi, sivil toplum kuruluşlarının uluslararası platformda, devletler üzerinde önemli bir kontrol mekanizması işlevi görmektedir. Bu kuruluşlar dünyadaki birçok devlet üzerinde yoğun bir baskı mekanizması oluşturmaktadırlar. Bu durum kamusal alanı kuşatmakla kalmayıp, uluslar arası bir boyut kazanmışlardır. Güçlü devletlerin bu tür kuruluşlarla ilişkiye geçerek onlardan yararlandıkları da bilinmektedir.⁴³³

Sivil toplum kuruluşlarının devletle olan ilişkilerinde daha çok; vergi muafiyeti, devletin sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine karışma isteği veya isteksizliği, her iki tarafın sahip olduklarını paylaşmak isteği ve tutumları, sivil toplum kuruluşlarına yardım konusu ve sivil toplum kuruluşlarının kâr amacı güdüp gütmediklerini öğrenmek amacı ile yapılması gerekli olan mali denetim vb. gibi konularda sorun yaşamaktadır.⁴³⁴ Ayrıca sivil toplum kuruluşlarının devleti desteklemek için değil denetlemek için kurulmaları gerekmektedir. Bu yüzden devletin sivil toplum kuruluşlarıyla; devletle olan iletişimin zayıflığı, devletin sivil toplum kuruluşlarına olan güven eksikliği, devlet tarafından kabul sorunu, devletin sivil toplum kuruluşlarına yönelik bir politikasının olmaması ve projelerin değerlendirilmelerinin yeterince yapılamaması gibi sorunlar yaşamaktadır.⁴³⁵

Etkin ve uyanık sivil toplum kuruluşları sayesinde toplum, dönemselsel olarak yapılan seçimlerde oy veren seçmen olmaktan kurtulup, sivil toplum kuruluşları tarafından yapılan

⁴³⁰ YILMAZ, *Çağdaş Siyasal Akımlar*, s.327.

⁴³¹ TOSUN, *Demokratikleşme Perspektifinden: Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, s.155

⁴³² CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.103

⁴³³ *Ibid.*, s.103-104

⁴³⁴ İ. YILDIRIM, a.g.e., s.119

⁴³⁵ *Ibid.*, s.121

protestolar, toplu dilekçeler, grevler, yürüyüşler vasıtası ile aktif yurttaş kimliğine bürünmektedir. Siyasal etkinlik duygusunun artması sivil toplum kuruluşlarının siyasal bir kültürün edinildiği bir okul görünümüne sokmaktadır.⁴³⁶ Sivil toplum kuruluşları devlet iktidarını sınırlandırıp iktidarın toplum tarafından kontrol edilmesini kolaylaştırmaktadır. Otoriter devleti demokratikleştirmektedir. Hükümetin ve hukukun kötüye kullanılmasını önlemektedir. Kamu denetimini gerçekleştirerek siyasi ve bürokratik yozlaşmayı azaltıcı roller üstlenmektedir.⁴³⁷

Demokrasi, demokratik değerleri savunmayan grupların da düşünce ve söz hakkının korunmasını gerektirmektedir. Bu konuda güçlenen sivil toplum kuruluşları ilerde demokrasinin doğru işlememesine ve demokratik değerlerin azalmasına öncülük edecektir. Bu da sivil toplum kuruluşlarının tehlike oluşturacak bir yanıdır. Burada önemli olan bir nokta devletin sınırlarını aşan ve denetim alanlarının dışında kalan kuruluşlardır. Sivil toplumun bu tarz örgütlenmeleri içeren geniş bir platform olduğunu göz önüne aldığımızda, sivil toplumu yaşatabilmek adına demokrasiyi tehdit altında tutmanın maliyetini de düşünmek gerekmektedir.⁴³⁸

Siyasete katılma imkânlarını genişleterek, kadın ve azınlıklar gibi siyaset dışı gruplardan yeni oluşan gruplara kadar pek çok kesimin siyasete katılmasına imkân verecektir. Bu durum ise demokrasinin hem meşruluğunu hem de cevap kapasitesini artırmakta ve demokrasiyi derinleştirmektedir. Siyasete dâhil olmayan kişileri sisteme dâhil ederek siyasi etkinlik duygusu ve becerisi kazandıracaktır. Ayrıca yerel yönetimlerin demokratikleşmesini de sağlamaktadır.⁴³⁹

Sivil toplum kuruluşları, toplumun siyasal ilgisini dağıtmakta ve insanları mikro sosyal bir alan içerisine hapsederek siyaseti zayıflatıp, önemsizleştirmektedirler. Bu durum ise mevcut düzeni değiştirmek için siyasetin belirleyiciliğine ihtiyacı olan emekçi sınıfların daha da güçsüzleşmesine yol açmaktadır. Bunun yanında bu tarz kuruluşlar ne kadar ciddi işlerle uğraşırlarsa, sermaye bağlantıları da bir o kadar güçlü hale gelmektedir. Devlet kendi yapması gereken yükümlülükleri de bu tür kuruluşlara devrederek, sivil toplum kuruluşları karşısında devletin önemini yitirmesine neden olmaktadır.⁴⁴⁰

⁴³⁶ TOSUN, *Demokratikleşme Perspektifinden: Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, s.180-181

⁴³⁷ YILMAZ, *Çağdaş Siyasal Akımlar*, s.326.

⁴³⁸ CANIKLIOĞLU, a.g.e., s. 101

⁴³⁹ YILMAZ, *Çağdaş Siyasal Akımlar*, s. 326.

⁴⁴⁰ İ. YILDIRIM, a.g.e., s.245-246

Sivil toplum kuruluşları gönüllük derecesi yüksek, kâr amacı gütmeyen ve çıkar faaliyetleri olmayan (bireysel ve maddi çıkarlar peşinde koşmayan) siyasal katılımı yükselten ve demokrasi tartışmalarına öncülük eden kuruluşlardır. Fakat sivil toplumun içinde yer alan toplumsal gruplar yani sivil toplum kuruluşları çoğu zaman devlet ile işbirliğine giderek rant kollamaya ve kendi üyelerinin özel çıkarları için çalışmalar yapmaya yönelebilmektedirler.⁴⁴¹ Bu durum ise bu kuruluşların amacına uygun olarak hareket etmediğini göstermekte, onlara olan güvenin azalmasına ve demokrasi için bir tehdit olarak görülmesine neden olmaktadır.

Çoğulculuk çeşitli iktidar grupları arasındaki mücadeleyi denge ve uzlaşmayı da kapsamına alarak güvence sağlamaktadır. Fakat iktidar gruplarının nasıl ve hangi şartlarda oluştuğu konusunda bir açıklamada bulunmamaktadır. Temsil ilkesi, seçmen yurttaşların katılımıyla hükümetlerin meşrulaştırılmasını sağlamakta ve temsili organlara çeşitli denetim yetkileri vermekte fakat bu organlara seçim öncesinde ve sonrasında neler olabileceği konusunda bilgi vermemektedir. Burada sivil toplum kuruluşlarına verilen görevlerin bir kısmı belirtilmektedir. Fakat bu açıklamalar sivil toplum kuruluşlarının biçimsel demokrasiyi var etmede elverişli bir toplumsal proje olmadığını göstermektedir. Sivil toplum kuruluşları demokrasinin, biçimsel demokrasi kurumları kanalıyla gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesi; amacına uygun çalıştırılıp devlet ve toplum arasındaki yönetim olgusundan kaynaklanan mesafenin kapatılması için işbaşında olması gerekmektedir.⁴⁴²

3.3.4. Ekonomik Açıdan Sorunları ve Olumlu - Olumsuz Etkileri

Bazı çevrelere göre serbest piyasanın kurumsallaşmasında kullanılan bir toplum kurgusu olan sivil toplum kuruluşları, devletin yeniden yapılandırılmasından bağımsız olmayıp, kamusal-özel sektör arasındaki dengenin özel sektör lehine yeniden kurulması ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Bu ihtiyaç sivil toplumun geliştirilmesine yönelik çalışmaların hızlanmasına neden olmuştur. Bundan dolayı devlet etkinliklerinin özelleştirilerek, özel sermaye yatırımları için yeni kârlı alanların yaratılarak özel sektör alanının genişletilmesine; dolayısı ile kamu sektörünün küçülmesine, devletin bugünkü üstlendiği toplumsal yükümlülükleri ortadan kaldırarak toplumsal harcamalara ayrılan kaynakların özel sektöre aktarılmasına olanak sağlamaktadır.⁴⁴³

⁴⁴¹ TOSUN, "Birleştirici Demokrasi Devlet-Sivil Toplum İlişkisinin Yeniden Yapılandırılması...", s.46

⁴⁴² CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.50

⁴⁴³ CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.96

Küreselleşme ile beraber gelişmekte olan sivil toplum kuruluşlarına yönelik uluslararası fon akışının hızlanması, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde sivil toplum kuruluşları üzerinde bir takım etkilere yol açmıştır. Fonların getirmiş olduğu bürokrasi ve yeni yönetim yapıları sivil toplum kuruluşlarının katılımcılık, yatay örgütlenme ve bürokrasi azlığı gibi özelliklerini giderek ortadan kaldırmaktadır.* Sivil toplum kuruluşlarının kendi amaçlarına ulaşabilmeleri için mali açıdan güçlenmeleri gerekmele birlikte, onların tamamen rant kollayan, devletten kaynak alma adına devletin bir uzantısı olmaya hazır bir eğilim göstermektedirler. Başka bir anlatımla sivil toplum kuruluşları, kamu ya da uluslararası fonlardan yararlanma arayışı içinde olan, İngilizce konuşan proje yazan bir çeşit sınıf halini almaktadır.⁴⁴⁴ Sivil toplum kuruluşlarının hükümetlerin karar alma süreçlerine katılımları, kamusal politikaları etkilemedeki artan ağırlıkları ve toplumsal denetimin başlıca aracı olarak kurgulanmaları ile siyasi iktidarın demokratik denetimleri bakımından üstlenebilecekleri rollere vurgu yapılmaktadır. Bununla beraber gelişmekte olan devletlere verilen kalkınma yardımları kesilerek bu kuruluşlara verilmesi; devletlerin, uluslararası kurumların, çok uluslu şirketlerin ve bankaların sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkilerinin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Sivil toplum kuruluşları tarafından yeni toplumsal politikalar oluşturularak, toplumsal sorunları hafifletmeye çalışılmaktaysa da bu durum, yoksullara yapılan yardımlarla yoksulların yardım verenlere bağımlı kılınmasına yol açmaktadır. Bu kuruluşlar kendilerine yardım verenlerin düşüncelerini topluma yayılmasında önemli bir işlev olarak görülmektedir.⁴⁴⁵ Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu durum zamanla demokrasiyi engelleyecek bir zeminin oluşmasına yardımcı olacaktır. Çünkü yardım alanlar zamanla yardım verenlerin düşüncelerini kabullenip, ilerde bu düşünce işe yaramasa bile, bu düşüncelerinin destekçisi ve uygulayıcısı olacaktır. Bununla beraber sivil toplum kuruluşlarının finansmanını sağlayanlar, bir faaliyetin gerçekten yapılmasından çok faaliyet bilançolarını doldurmak amaçlı olduğu için; bir dış denetim eksikliği ile karşı karşıyadır. Elde edilen gelirlerin yüksek olduğu düşünüldüğünde bu gelirlerin doğru kullanılıp kullanılmadığı da tam olarak denetim dışında kalmaktadır. Sivil toplum kuruluşları, ayrıcalıklı gelir sağlayan kuruluş olmaları nedeni ile elde edilen bu kaynaklar, esas amaçlarının dışında kullanımı ile sonuçlanabilmektedir.⁴⁴⁶

* Latin Amerika da kamu fonlarından uluslararası fonlardan destek alan sivil toplum kuruluşları kendilerini yok edercesine çoğalmışlardır.

⁴⁴⁴ TOSUN, "Birleştirici Demokrasi Devlet-Sivil Toplum İlişkisinin Yeniden Yapılandırılması...", s.47

⁴⁴⁵ CANIKLIOĞLU, a.g.e., s.97

⁴⁴⁶ İ. YILDIRIM, a.g.e., s.247-248

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Batı toplumu demokratikleşme süreci içinde birçok serüvenden geçmiştir. Bu serüven sonucunda demokrasi araçlarının (Meclis, Siyasi Partiler, Anayasa, Sivil toplum kuruluşları vb...) temelleri atılmış ve zamanla bu araçlarda gelişmeler olmuştur. Bu sıkıntılarla geçen serüven içerisinde demokrasi birçok aktörü de içine almıştır. Demokrasi onlarla yeni işlevler kazanmış ve kendini sürekli olarak geliştirmiştir. Bu gelişme evresinin bir parçası olan sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarıyla demokratik süreçteki sıkıntılar bir nebze de olsa azaltılmaya çalışılmıştır.

Ayrıca Batı'nın geçirmiş olduğu siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmeler sivil toplum kavramının ortaya çıkmasına neden olmuş ve tarihin belirli zamanlarında bazen devletle aynı anlamda kullanılmış, bazen de devletin karşısında fakat devleti yok saymayan, sürekli devletle bilgi akışı olan bir sosyal yapı olarak günümüze kadar gelmiştir. Demokratikleşme sürecine çeşitli katkıları olan sivil toplum, devlet ve birey arasındaki uyumsuzlukları çözmeye yardımcı olmanın dışında, günümüzde siyasetin kirlendiğini düşünenler için yeni bir alternatif olmakta ve siyasete ilişkin yeni değerlerin yeşermesine katkı sağlamaktadır.

Demokrasi, sivil toplum ve devlet arasında şöyle bir ilişki vardır: Sivil toplumun, demokrasinin var olduğu toplumlarda gelişme şansı vardır. Fakat demokrasinin olmadığı yerlerde sivil toplumun olmadığını söylemek de yanlıştır. Bir toplum demokratik kültürü ne kadar benimserse, sivil toplumun gücü de o kadar artmaktadır.

Demokrasi, iktidar belirleme süreci olan seçimlerin var olduğu bir sürece sıkıştırılmamalıdır. Çünkü demokrasi sadece seçimle iktidarın belirlenmesi süreci olmadığı gibi halkın iktidarını belirlemede kullandığı bir araç da değildir. Demokrasi toplumun refah düzeyinin artması amacıyla gerçekleşen bir süreçtir. Bu süreçte devlet, birey ve sivil toplum birbirlerini tamamlayarak, demokrasinin daha iyi işlemede birbirlerine yardımcı olmaya çalışmalıdırlar. Demokrasi işlerlik kazanırken, devlet ve sivil toplum ise demokrasinin toplumun içinde daha çok pekiştirilmesine yardımcı olacaktır.

Demokratik bir devlet, hukukun üstünlüğüne dayanan, birey hak ve özgürlüklerini anayasa ve yasalar çerçevesinde koruyan, toplumda farklı düşüncelere yer veren, siyasal düzenlemelerini din temelinde yapmayan, yeni siyasal liderlerin yetişmesine imkân tanı-

yan, toplumun örgütlenmesine izin verip toplumun seçimler dışında da siyasal yaşama katılmasını sağlayan, esnek ve dinamik bir yapısı olan kurum ve kuruluşların bir bütünüdür. Bu bütün kendi içinde ne kadar demokratikse bireyin gelişmesine; bireyin demokrasiyi içinde yaşatarak demokratik kültürün daha iyi yayılmasına, bir o kadar katkıda bulunur. Böylece toplumun refah düzeyi de yükselmiş olur.

Sivil toplum, içinde çeşitli düşünceleri barındıran, kendine özel amaçlar etrafında toplanarak özgür birliktelikler kuran, amaçları ve uzmanlıkları doğrultusunda kendini geliştiren, bireysel çıkarlardan ziyade toplumun refah düzeyini artırma güdüsü ile hareket eden, devlet iktidarının istedikleri her konuda yardım ederek, devleti hukuk sınırları içerisinde hem denetleyen hem de onu uyaran ve sınırlandıran, bireyi daha çok siyasetin aktif bir unsuru haline getirerek, devlet karşısında güçlendiren, bunları yaparken demokrasiyi amaç edinen sosyal bir yapıdır. Demokrasi ile bu yapı arasında birçok konuda benzerliğin olması bu iki kavramın bir bütünlük içinde hareket ettiğinin bir göstergesidir.

Sivil toplum kuruluşları, toplumun her kesiminden gelen istek ve talepleri tartışıp, değerlendirerek, kamusal alanın çoğullaşmasını sağlayarak, toplumun her kesimindeki istek ve talepleri ilgili birimlere iletilerek demokrasi gibi büyük bir amaca ulaşma sürecinde sivil toplum kuruluşlarının önemini bize göstermektedir. Genel olarak baktığımızda da sivil toplum kuruluşlarının oluşmasındaki amaç, karmaşık olan insani taleplerin organizasyon içinde herkes tarafından kabul edilen makul bir çözümle neticelendirip, bu istek ve temennilerin hızlı bir şekilde ve tek elden ilgili yerlere veya makamlara iletilmesini sağlamaktadır. Ya da sivil toplum kuruluşları uzman oldukları konularda devlet kurum ve kuruluşlarını bu konular hakkında bilgilendirerek, onlara bu konudaki çalışmalarında sürekli olarak uzlaşmacı bir tutum sergileyip devlete yardımcı olmaya çalışmaktadır. Bu durum ise sivil toplum ve devletin demokratikleşme sürecinde ayrılmaz bir ikili olduğunun göstergesidir.

Sivil toplum kuruluşlarının demokrasiyi kendi içinde yaymaları da oldukça önemlidir. Bunun yanında örgütlenmenin amaçlarının açıkça belirlenmesi ile ilerde oluşabilecek anlaşmazlıkların çoğunu ortadan kalkacağı düşüncesindeyiz. Çünkü farklı düşünceleri içinde barındıran sivil toplum kuruluşları sonuçta onu oluşturan bireylerin düşünce ve istekleri ile kurulmuşlardır. Bunu yanında örgütlenmeler kendi gelenekleri ve görenekleri, bilgi ve tecrübeleriyle de kendine bir çizgi belirlemiştir. İşte bu amaçlar net olarak belirlenmezse örgütün çeşitli kademelerindeki temsilciler, üyelerinden gelen istek ve talepleri

doğru olsa bile, kendi görüş ve düşüncelerine aykırı olduğu için bunların yanlış anlaşılmasına, görmezden gelinmesine neden olmaktadır. Bu da örgüt içi demokrasinin zedelenmesine neden olmaktadır. Sonuç olarak örgüt içinde demokrasinin oturmaması, o örgütün ne kadar demokratik olduğu ve demokratik sürece ne kadar katkı sağlayacağı konusunda endişelerin var olmasına neden olmaktadır.

Özellikle XVIII. yüzyılda kendini gösteren küreselleşme ve gelişen teknolojik koşullar ile demokratik toplumlarda devlet, sivil toplum ve demokrasi kavramları yeniden gündeme gelmiştir. Çünkü aşırı genişlemiş ve karmaşıklaşmış olan devlet iktidarını topluma daha dönük ve daha şeffaf hale getirmenin demokratik yollarla nasıl olacağı, bu üçlü arasındaki ilişkilere nasıl bir şekil alacağı sorunları ile karşı karşıya kalınmıştır. Devlet iktidarı sürekli gelişmekte, toplumsal dinamikler karşısında sürekli olarak özerklik kazanmaktadır. Devlet, yapı olarak da daha karmaşık hale gelmekte; ekonomik ve politik açıdan daha da güçlenmektedir. Bu g karşısında ise bireylerin hak ve özgürlüklerini koruma görevini üstlenen sivil toplum, ağdaş demokrasilerin olmazsa olmaz bir parçası haline gelmiştir. Fakat devletin siyasal alanının giderek genişlemesi ise devlet-sivil toplum ilişkinin demokratik bir temele dayandırılmasını da güçleştirmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının heterojen bir yapıya sahip olması ve toplumla sürekli olarak bilgi alışverişinde bulunması toplumun değişime karşı direncini zayıflatarak farklı düşüncelerin toplum içinde yaşamasına da imkân sağlamaktadır. Bu da demokrasi için gerekli olan farklı düşüncelerin var olmasını sağlamaktadır. Toplumun menfaatlerini ve isteklerini daha geniş siyasal bir alana yayarak savunan sivil toplum kuruluşları, toplumu daha çoğulcu ve katılımcı hale getirmektedir. Çünkü geçmişten günümüze kadar olan süreçte toplumun en büyük sorunu, seçtiği iktidar tarafından ne kadar temsil edildiği yani meşruiyet konusudur. Demokrasinin temelinde yatan çoğulculuk ve katılımcılığın sivil toplum kuruluşları tarafından sağlanması da bu örgütlenmenin demokrasi için ne kadar gerekli olduğunu göstermektedir.

Sivil toplum, “Katılımcılığı ne tür örgütlerle sağlanmaktadır?” sorusunun cevabı ise dernekler, vakıflar, sendikalar, yerel yönetimler ve yurttaş girişimleri vb. gibi şekillerde teşkilatlanarak, gönüllülük esasına dayalı, yönetim özerkliğine sahip kuruluşlar aracılığı ile amaçlarını yerine getirmektedirler. Bu amaı yerine getirirken siyasi partilerle de işbirliği yapabilirler. Ancak bu işbirliği kesinlikle kendi amaçları doğrultusunda ve yesi olan kişilerin farklı görüşlerini de göz önünde tutarak yapılmalıdır. Çünkü sivil toplum kuruluşları

bir siyasi partinin yan müessesesi olmamalıdır. Toplumun her kesimini temsil eden bir yapıya sahiptir. Burada önemli olan toplumsal bir yarar sağlamaktır.

Sivil toplum, topluma ve devlete sesini duyurmak için sivil itaatsizlik eylemleri yapmaktadır. Bu eylemlerin en önemli özelliği; bir konu hakkında alınacak olan kararların insanlık için ne kadar yararlı ya da zararlı olduğunu açıklamak amacını taşır. Fakat bu eylemler hukuk kuralları çerçevesinde yapılmalıdır. Böylece toplum duyarlılığını bu konu üzerine çekmeye çalışarak kamuoyu yaratıp, alınacak kararların siyasi iktidarlar tarafından yeniden gözden geçirilmesini sağlayacaktır. Sivil toplum kuruluşları bir baskı grubu olarak düşünülmesi durumunda ise kamuoyunun desteğini ve gücünü de alarak yasama organı üzerinde daha etkili olmaktadır. Çünkü yaptıkları çalışmalar sonucunda çıkan raporları yasama organına sunarak, bu konudaki görüşlerini açıklayıp bir uzlaşma aranmasına; bu konunun artıları ve eksileri düşünülerek ortak bir payda da en iyi toplumsal faydayı sağlayacak şekilde bir karara bağlanmasını sağlayacaklardır.

Fakat sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarından beklenen bütün bu görevlerin gerçekleştirilmesi için demokrasinin halk tarafından çok iyi benimsenmesi gerekmektedir. Halk demokrasinin ve yararlarının farkına vardıkça, demokrasi kurumlarının gelişmesine yardımcı oldukça daha iyi yaşam koşullarını elde edecektir. Bunun içinde toplumun gelişime ve değişime açık bir toplum olması gerekmektedir. Böyle bir toplum olmaması durumunda demokrasi ve demokrasi araçları sürekli baskı altında olacak ve zarar görecektir. Demokratikleşme sürecinde kullanılan araçlar zamanla devlet iktidarını ele geçiren çoğunluk tarafından kendi emelleri doğrultusunda kullanılarak, demokratikleşmeden uzak bir toplumun var olmasına ve bu araçların toplum tarafından kabul görmemesine neden olmaktadır. Hem demokrasi bu konuda zarar görecektir, hem de toplum demokrasiyi benimsemede güçlük çekecektir. Çünkü demokratik kurum ve kuruluşları elinde barındıran devlet iktidarı, kendi diktasını topluma dayatarak, farklı düşüncelerin oluşmasına engel olacaktır. Bu yüzden sivil toplum kuruluşlarının devlet iktidarı tarafından maddi ve manevi olarak desteklenmemeleri gerekmektedir.

Devlet iktidarı, sivil toplum kuruluşlarına vergi muafiyeti sağlayarak, onları mali yönden biraz rahatlatma çabasında olmalıdır. Çünkü sivil toplum kuruluşları amaçlarını gerçekleştirmek için mali kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca devlet tarafından verilen kaynakların amaca uygunluğunun denetlenmesi de gerekmektedir. Çünkü kaynak sıkıntısı çeken sivil toplum kuruluşları, uluslararası düzeyde fon arayışına gitmektedir. Bu durum

ise sivil toplum kuruluşlarını rant kollayan, uluslararası güçlü kuruluşların ve devletlerin bir uzantısı olma eğilimine girmesine; aynı zamanda amaçları dışına çıkararak, rantçı bir kuruluş olarak görülmesine neden olmaktadır.

Birçok düşünceyi içinde barındıran sivil toplum kuruluşları niteliği gereği etnik, dini ve milliyetçi vb... düşüncelere dayanan birçok konuda farklı isteklerin ve beklentilerin devlet tarafından dikkate alınmasına neden olmaktadır. Bu grupların sürekli olarak istek ve taleplerinin olması devlet anlayışında küçük çaplı milliyetçilik, etnik ya da dini vb... söylemlerinin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Böylece devlet, her grubun isteklerine cevap verememe durumuna düşecektir. Bu da küçük grupların devlet tarafından önemsenmediği gibi bir sonucun ortaya çıkmasına neden olacaktır. Devlet, bu küçük milliyetçi gruplarla sürekli olarak bir çatışma içinde olacaktır. Sonuç olarak demokratik süreç tüm bu durumlardan olumsuz olarak etkilenecektir.

Anayasamızın beşinci maddesi devletin temel amaç ve görevlerini dile getirmektedir. Devletin temel amaç ve görevleri arasında devletin bağımsızlığını, bütünlüğünü ve ülkenin bölünmezliğini korumak; Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak; toplumun refahını, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleri ile bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları sağlamaya çalışmaktır. Devletin bu amaçları ve görevleri arasında sivil toplum kuruluşlarının demokratik süreçte önünde olan siyasal, ekonomik ve sosyal engellerin de kaldırılmasında görevleri olduğu düşüncesindeyiz. Demokrasinin gelişmesini ve toplumun refahını artırmak isteyen devletin, bu tür kuruluşlarında önünü açması gerekmektedir.

Sürekli gelişmekte olan dünyada, toplumun yararına sunulacak olan çeşitli çalışmalar sonucunda elde edilen kanıtlar; bu kanıtlara dayanak oluşturarak yapılan raporlar, harcanan emekleri hiçe sayıp, sivil toplum kuruluşlarının devlet iktidarı tarafından faaliyetlerinin kısıtlanması hem siyasal sistemi hem de demokratik sürecin gelişmesini engellemektedir. Yani sivil toplum kuruluşlarının daha iyi bir demokrasiye ulaşmak amacı ile kullanılmaması; daha çok devlet iktidarının istek ve ihtiyaçlarını toplum desteğini de arkasına alarak kullanılan bir araç işlevi görecektir. İşlevsel olarak demokrasiye çok katkılar sağlayacak olan bu tür örgütlenmeler, bu tür bir araç olarak kullanılırsa hem toplumun, hem de demokrasinin, demokratikleşme yolunda ileriye gideceğine sürekli olarak geri adım atmasına neden olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Alain, TOURAINÉ, **Demokrasi Nedir?**, Çev, Olcay Kunal, **Yapı Kredi Yayınları**, İstanbul, Eylül 2004.
- Ali Yaşar SARIBAY, **Siyaset Demokrasi ve Kimlik**, Asa Kitapevi, Bursa, 1998.
- Antonio GRAMSCI, **Hapishane Defterleri**, 4. Baskı, Çev: Adnan Cemgil, Belge Yayınları, İstanbul, 2003.
- Ayferi GÖZE, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, 8. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1988.
- Aytekin, YILMAZ, **Çağdaş Siyasal Akımlar**, Vadi Yayınları, Ankara, 2001.
- Ayten AKATAY ve Nazan YELKİKALAN, **Sivil toplum kuruluşlarında Gönüllülük ve İnsan Kaynakları Yönetimi**, Ekin Yayıncılık, Ankara, 2007.
- Bertrand, RUSSELL, **Batı Felsefesi Tarihi: Antikçağ**, Çev: Muammer Sencer, **Bilgi Basımevi**, Ankara, Aralık 1972.
- Bertrand, RUSSELL, **Batı Felsefesi Tarihi: Modernçağ-Yeniçağ**, Çev: Muammer Sencer, Bilgi Basımevi, 2. Basım, Ankara, Kasım 1973.
- Coşkun Can, AKTAN, **Yeni bir sistem arayışı Demokrasi, Poliarşi ve Demarşi**, 1. Baskı, Çizgi kitapevi, Konya, 2005.
- David, BEETHAM, **Demokrasi ve İnsan Hakları**, Çev. Bilal CANATAN, Liberte Yay., 2007, Ankara.
- Emre, KONGAR, **Demokrasimizle Yüzleşmek, Remzi Kitapevi**, İkinci Basım, İstanbul, Ekim 2007.
- Esra Yüksel, ACI, **Kalkınma Sürecinin Yeni Aktörleri: Sivil Toplum Kuruluşları**, **Günizi Yayıncılık**, İstanbul, Ekim 2005.
- Funda, ONBAŞI, **Sivil Toplum**, L&m Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2005.
- Gianfranco, POGGİ, **Modern Devletin Gelişimi: Sosyolojik bir yaklaşım**, Çev: Şule Kut ve Binnaz Toprak, **İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları**, İstanbul, Nisan 2005.
- Gülgün Erdoğan, TOSUN, **Demokratikleşme Perspektifinden: Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, Alfa Basım, İstanbul, 2001.
- Gülnur Acar SAVRAN, **Sivil Toplum ve Ötesi: Rousseau, HEGEL, MARX**, Belge Yayınları, 2. baskı, İstanbul, Mart 2003.
- İbrahim YILDIRIM, **Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim**, Seçkin Yay., Ankara, Ocak 2004.
- İlkay, SUNAR, **Düşün ve Toplum**, Doruk Yayınları, Ankara, 1999.
- İlyas, DOĞAN, **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde SİVİL TOPLUM**, 1.Baskı, Alfa yayıncılık, İstanbul, Aralık 2002.

- Jhon A. HALL ve G. Jhon İKENBERRY, **Devlet**, çev. İsmail ÇEKEM, **Bilgi Yay., İstanbul**, 2005.
- John, KEANE, **Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar**, Çev: Levent Köker, Ahmet Çiğdem vd., 1. Baskı, **Yedi Kıta Yayınları, Ankara**, Mayıs 2004.
- Korkmaz, TAĞMA, **Yeniden Yapılanma Kuralları**, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2000.
- Meltem Dikmen CANIKLIOĞLU, **Sivil Toplum ve Türkiye Demokrasisindeki İzdüşümleri, Seçkin yayıncılık, Ankara**, 2007.
- Mustafa, ERDOĞAN, **Liberal Toplum Liberal Siyaset**, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998.
- Muharrem GÜNEŞ ve Cemal YÜKSELEN, **Sivil toplum ve yönetim tartışmaları sürecinde KENT ve KADIN, Detay yayıncılık, Ankara**, Mayıs 2004.
- Osman ARSLAN, **Kuramsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği**, Bayrak Yayınları, 1. Baskı, İstanbul. 2001.
- Ömer ÇAHA, **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Gendaş, İstanbul, birinci baskı, Mayıs 2000.
- Ömer ÇAHA, **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Plato, İstanbul, 3. Baskı, Aralık 2007.
- Ömer, ÇAHA, **Sivil Toplum Aydınlar ve Demokrasi**, Plato yayınları, İstanbul, Ocak 2008.
- Robert, DAHL, **Demokrasi Üstüne**, çev: Betül Kadioğlu, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2001.
- Server, TANİLLİ, **Devlet ve Demokrasi; Anayasa Hukukuna Giriş**, Say Kitap Pazarlama, 2. basım, İstanbul, Aralık 1981.
- Server, TANİLLİ, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası (İnsanlık tarihine Giriş) – II (Ortaçağ)**, 1. Basım, SAY Dağıtım, İstanbul, Ocak 1986.
- **Sivil Toplum Örgütleri, Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?**, Çev. Işık Ergüden, Demokrasi Kitaplığı, Kros Matbaacılık, İstanbul, Mart 2001.
- **Türk ve Dünya Tarihi Ansiklopedisi, Gelişim Yayınları**, 2. cilt, İstanbul, 1985.

Makaleler Ve Derlemeler

- A. Ömer TÜRKEŞ, “STK’lar ya da Sanal Toplum Kuruluşları”, **Birikim**, Sayı:130, Şubat 2000.
- Ahmet, KARADAĞ, “Demokratikleşme ve Sivil toplum: Liberal Düşünce Topluluğu Örneği”, der., **Sivil Toplum ve Demokrasi, Kaknüs Yayınları, İstanbul**, 2005.

- Ayşe YILDIZ, “Temsili Demokrasiden Doğrudan (Ortaklık) Demokrasiye Geçiş Sürecinde; Kamu Yönetiminde Açıklık Ve Katılım Boyutuyla Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü – I”, **Yerel Gündem**, Yıl:1, Sayı:6, Haziran 1999.
- Aytekin YILMAZ, “Sivil Toplum, Demokrasi ve Türkiye”, **Yeni Türkiye (Özel sayı)**, Cilt:3, Sayı:18, **Ankara**, 1997.
- Aytekin, YILMAZ, “Modern Demokrasi: Gelişimi ve Sorunları”, **Yeni Türkiye**, İstanbul, 2000.
- Bican, ŞAHİN, “Liberal Demokrasinin Temelleri”, **Demokrasi Platformu**, yıl:3, sayı:10/Bahar 2007, Ankara, Şubat 2008.
- Bilal SAMUR, “İslam ve Demokrasi”, **Demokrasi Platformu**, yıl:3, sayı:10/Bahar 2007, Ankara, Şubat 2008, s.140
- Coşkun Can, AKTAN, “Siyasal ve Sivil Özgürlükler, Demokrasi ve Türkiye”, **Yeni Türkiye (Özel sayı)**, Cilt:3, Sayı:18, Ankara, 1997.
- Davut DURSUN, “Türkiye’de Sivil Toplumun Gelişimi Üzerine Birkaç Not”, **İlim ve Sanat**, sayı:46/47, cilt:3/4, İstanbul, 1997.
- Durmuş, HOCAOĞLU, “Sivillik ve Demokrasi”, **Yeni Türkiye (Özel sayı)**, Cilt:3, Sayı:18, Ankara, 1997.
- E. Fuat KEYMAN, “Kamusal Alan Sivil Toplum ve Demokrasi”, der.,**Sivil Toplum ve Demokrasi, Kaknüs Yayınları**, İstanbul, 2005.
- Ertuğrul, GÜNAY, “Evrensel İlkeleri ile Sosyal Demokrasi”, **Demokrasi Platformu**, yıl:3, sayı:9/Kış 2007, Ankara, Mayıs 2007.
- Fatih, DUMAN, “Sivil Toplum”, Ed. Mümtazer Türköne, **Siyaset**, Lotus Yayınevi, 1. Basım, Ankara, 2003.
- Filiz BAŞKAN, “Küreselleşme sivil toplum ve Fethullah Gülen”, **Global –Yerel Eksende Türkiye**, Ed: E. Fuat KEYMAN, Ali Yaşar SARIBAY, Alfa Basım, İstanbul, 2000.
- Gerard MAIRET, “Padovalı Marsilius'dan Luis XIV'e laik devletin doğuşu”, Cemal Bali AKAL, der. **Devlet Kuramı, Dost Yayınları, Ankara**, 2000.
- Gülgün Erdoğan TOSUN, “Sivil Toplum Örgütleri İçinde Katılım ve Örgüt İçi Demokrasi”, **Birikim**, Sayı:130, Şubat 2000.
- G. Erdoğan, TOSUN, “Birleştirici Demokrasi Devlet-Sivil Toplum İlişkisinin Yeniden Yapılandırılması için Bir Analiz aracı olabilir mi?”, der., **Sivil Toplum ve Demokrasi, Kaknüs Yayınları, İstanbul**, 2005.
- Hayrettin ÖKÇESİZ, “Sivil İtaatsizlik Hakkı”, **Yeni Türkiye (Özel sayı)**, Cilt:3, Sayı:18, **Ankara**, 1997.
- Hikmet ÖZDEMİR, “Vakıflar ve Sivil Toplum”, **Yeni Türkiye (Özel sayı)**, Cilt:3, Sayı:18, Ankara, 1997.
- İsmail DOĞAN, “Sivil Toplum: Ondan bizde de var”, **İlim ve Sanat**, sayı:46/47, cilt:3/4, **İstanbul**, 1997.
- Jean- Pierre BRANCOURT, “Estat'lardan Devlete bir sözcüğün evrimi”, Cemal Bali AKAL, der. **Devlet Kuramı, Dost Yayınları, Ankara**, 2000.

- John, LOCKE, “Uygar Yönetim Üzerine İkinci İncelemeden Seçme Parçalar”, **Batıda siyasal düşünceler tarihi – Seçme yazılar-Yeni Çağ**, Der: Mete Tunçay, **İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları**, İstanbul 2002.
- Leo STRAUSS, “Tabii Hak ve Tarih”, Cemal Bali AKAL, der. **Devlet Kuramı, Dost Yayınları, Ankara, 2005.**
- Mete TUNÇAY, “Sivil Toplum Kuruluşları İle İlgili Kavramlar”, **Sivil Toplum Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, İstanbul, 2003.
- Mithat, SANCAR, “Global Sivil Toplum Mu?”, **Birikim**, Sayı:130, Şubat 2000.
- Murat YILDIRIM, “Sivil Toplum Ve Devlet”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:27, No:2, Aralık 2003.
- Mustafa BAŞOĞLU, “Demokrasi ve Sivil Toplum Kuruluşları”, **Yeni Türkiye (özel Sayı)**, Cilt:3, Sayı:18, Ankara, 1997.
- Mümtaz’er TÜRKÖNE, “Devletli Sivil Toplum”, der., **Sivil Toplum ve Demokrasi, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005.**
- Nafiz TOK, “Çok Kültürcülüğün Meydan Okuduğu Milliyetçilik Kimlik Siyaseti: Ulus, Ulus-Devlet ve Liberal Demokrasi”, **Demokrasi Platformu**, yıl:3, sayı:10/Bahar 2007, Ankara, Şubat 2008.
- Orhan SİLİER, **Avrupa Birliği Devlet ve STK’lar, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yayınları**, İstanbul, Mayıs 2001.
- Ömer ÇAHA, “1980 Sonrası Türkiye’inde Sivil Toplum Arayışları”, **Yeni Türkiye (Özel sayı)**, Cilt:3, Sayı:18, Ankara, 1997.
- Ömer ÇAHA, “Bir Kez Daha Sivil Toplum Üzerine”, **Sivil Toplum Dergisi**, C:1, S:1, İstanbul, 2003.
- Ömer Faruk GENÇKAYA, “Demokratikleşme ve Sivil Toplum İlişkisi Üzerine Bir Not”, **Yeni Türkiye (özel Sayı)**, Cilt:3, Sayı:18, Ankara, 1997.
- Ömer ÇAHA, “Sivil Toplum ve Liberalizm”, **Diyalog**, Sayı:1, 1996/1.
- Ramazan GÖZEN, “Uluslararası Sivil Toplum”, **İlim ve Sanat**, sayı:46/47, cilt:3/4, **İstanbul**, 1997.
- Recep BOZLAĞAN, “Yerel Hizmetler ve Sivil Toplum Kuruluşları”, **İlim ve Sanat**, sayı:46/47, cilt:3/4, İstanbul, 1997.
- Refik YASLIKAYA, “Bir sivil toplum Kurumu olarak Yerel Yönetimler”, **Yeni Türkiye (özel Sayı)**, Cilt:3, Sayı:18, Ankara, 1997.
- S. Hayri BOLAY, “Sivil Toplum ve Manası”, **Yeni Türkiye (özel Sayı)**, Cilt:3, Sayı:18, Ankara, 1997.
- S. Ulaş BAYRAKTAR, “Hangi Sivil Toplum, Nasıl Bir Demokrasi? 1990’ların Türkiye’inde Sivil Toplumlar”, **Sivil Toplum Dergisi**, Cilt: 3 Sayı: 9, İstanbul, 2005.
- Salim USLU, “Türkiye’de Sendikalar Sivillığın Neresinde?” , **Yeni Türkiye (özel Sayı)**, Cilt:3, Sayı:18, Ankara, 1997.

- Sezai HAZIR, **Avrupa Birliği Devlet ve STK'lar, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yayınları**, İstanbul, Mayıs 2001.
- Şeniz ANBARLI, “Bir pasif direnme modeli olarak sivil itaatsizlik”, **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 2001.
- Taciser BELGE, **Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, Mart 1998.
- Tayyar ARI, “ABD’de Lobiciliğin Dış Politikaya Etkisi ve Türk Lobisi”, **Avrasya Dosyası**, sayı:2, Cilt:11, Ankara, 2005.
- Vehbi BAYHAN, “Türkiye’de Sivil Toplum Örgütleri, Demokrasi ve Patronaj”, **Sivil Toplum ve Demokrasi**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005.
- Yavuz ATAR, “Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum Devlet Düalizmi”, **Yeni Türkiye (özel Sayı)**, Cilt:3, Sayı:18, Ankara, 1997.

Gazeteler

- Emre KONGAR, **Demokrasiyi Tehdit Eden Üç Tehlike**, “Aydınlanma Köşesi”, Cumhuriyet, 19.11.2007.
- Ömer Laçiner’in konuşması, Aktaran: Ahmet Selim; “**Kim Neyi Arıyor?**”, **Zaman Gazetesi**, 31-07-2000.

İnternet Kaynakları

- Abdulkadir ŞENKAL, Küreselleşme, Sosyal Politikanın Dönüşümü ve Sivil Toplum Örgütleri, http://www.sosyalsiyaset.com/documents/kuresellesme_sp_donusumu.htm , Ağustos 2007.
- Ali Rıza, ABAY, Sivil Toplum ve Demokrasi Bağlamında Sivil Dayanışma ve Sivil Toplum Örgütleri, <http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/06-04.pdf> . Mart 2007.
- Asaf Savaş AKAT, Sosyal Demokrasi Gündemi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2. basım, İstanbul, Mayıs 2004. <http://akat.bilgi.edu.tr/pdf/sdgundemi-2.pdf> .
- Nafiz GÜDER, Sivil Toplumcunun El Kitabı, Ankara, 2004, <http://www.stgm.org.tr/docs/sivilklavuz.pdf> , Ocak 2008.

ÖZGEÇMİŞ

20.12.1980 tarihinde Rize’de doğan Mehmet VELİOĞLU, ilkokula Erzurum Atatürk İlkokulu’nda başladı ve ilkokulu Malatya Gazi İlkokulu’nda tamamladı. Ortaokula Malatya Atatürk Ortaokulu’nda başladı ve ortaokulu Ankara Elmadağ Lisesi’nin orta kısmında tamamladı. Aynı okulun lise kısmında lise eğitimine devam etti ve Afyonkarahisar’da bulunan Afyon Lisesi’nde lise öğrenimini tamamladı. Lisans eğitimini 2004 yılında, Karadeniz Teknik Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme bölümünde tamamladı. 2006 yılında Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans Eğitimine başladı. 2008 yılının Aralık ayında Halk Bankası’nda çalışma hayatına atıldı. Halen orada çalışmaktadır.